

ଅକ୍ଷୟ

ଲେଖକ—

ଶ୍ରୀଜୀବୀକାନ୍ତାଥ ମୋହାଣୀ ଏମ. ଏ. ବି. ଏଲ.
ଅଧ୍ୟାପକ, ନଳବାବୀ କଲେଜ ।

ପ୍ରକାଶକ—

ଆଲୋକ ପ୍ରକାଶନ ଘର
ନଳବାବୀ (ଭୁବନେଶ୍ୱର) ।

★ ମୂଲ୍ୟ— ୧୫୦ ଅନା ।

দ্বিতীয় সংস্কৰণ

মাৰ্চ ১৯৫৩

আলোক প্রেছ
নলবাৰী (অসম)।

গল্প সূচী

১. অকর্ণা	...	১
২. দৰিদ্ৰৰ বিননি	...	৯
৩. প্ৰতিক্ৰিয়া	...	১৮
৪. জাবজ	...	২৪
৫. ধনবৰ	...	৩৬
৬. গুজাব গবাহত নীবৰ কবি ডাক্তৰ শইকীয়া		৫১
৭. ভূত	...	৬৮
৮. সুখী ৰাজকুমাৰ	...	৭৯
৯. বিধৱা	...	৯৭
১০. অঘোৰী বতনী	...	১১০
১১. পণ্ডিত আৰু পণ্ডিতা	...	১১৯

ଅକ୍ଷୟା

ସ୍ଥାନ— କଲିକତା
ବିଚାର କାଳ— ୧୦ ଅଗଷ୍ଟ ୧୯୭୭

দ্বিতীয় সংস্কৰণ

মাৰ্চ ১৯৫৩ ২.

আলোক প্রেছ
নলবাৰী (অসম)।

গল্প সূচী

১.	অৰুণা	...	১
২.	দবিল্লৰ বিননি	...	৯
৩.	ঐতিহ্য	...	১৮
৪.	জাবজ	...	২৪
৫.	ধনবৰ	...	৩৬
৬.	পুজাৰ গবাহত নীৰৱ কবি ডাক্তৰ শইকীয়া		৫১
৭.	ভূত	...	৬৮
৮.	সুখী ৰাজকুমাৰ	...	৭৯
৯.	বিধৱা	...	৯৭
১০.	অমোৰী বতনী	...	১১০
১১.	পতিত আৰু পতিতা	...	১১৯

ଅକ୍ଷା

ସ୍ଥାନ—

କଲିକତା

ସଂଚାର କାଳ—

୧୦ ଆଗଷ୍ଟ ୧୯୭୭

ভয়নাশৰ এটা বংশত মোৰ পুত্ৰ। এতিয়া মোক বন্ধিয়া
 কোনে কিছু বন্ধিয়ালি। যে বন্ধিব চমকি উঠিব। তাকে
 এতিয়াও কোনোৱে দিব পৰা নাই। বন্ধিবক মিনতে
 পোক দেখে বন্ধিয়াকে বহুতো কষ্ট দিয়া থাকে। কেৱল
 বাতি সপোৱা দেখা বিলাকৰ পুত্ৰই সেইবোৰ সাদৃশ্য আঁতৰ
 থাকে। অতঃপৰি সহায়ৰে ভেঁওবিলাকে অসীম অনন্তক এটা
 ভাগ দেখিবলৈ পায়। ভেঁওবিলাক অগভৰ গুচিব
 চাপে। সেইবাবে ভেঁওলোক চিহ্নভেঁও বহু হয়। ভেঁওলোকে
 কেতিয়া ভাবে, কেতিয়া হাঁহে, কেতিয়া কান্দে আৰু সাধাৰণে
 বুজিবলৈ টান পায়।

এই সেই বাবে বন্ধিয়া বুলি জনাজাত কৰে। মোৰ
 জীৱনৰ জৰি হুটা—এটা অতীত আনন্দে বন্ধিয়াক অতীত
 জীৱনত বিবেকৰ আধাৰ। বাবে ভাৱত অসীম
 কালত কৰিবলৈ একো নাই। বন্ধিয়াক অতীতৰ
 স্মৃতিয়ে ভৰা। পাত্ৰকে অইনে তাত নশেহ কৰিবলৈ
 একো নাই।

ডেকা কালত মই যাক ভাল পাইছিলো ভেঁও আহিল মাকৰ একেজনী ছোৱালী। ভেঁওৰ নাম অৰুণা। বহুদিন আগৰেপৰা পাহাৰৰ দাঁতিত আমি দুয়ো একেলগে আছিলোঁ। তাত মানুহৰ সমাগম প্ৰায় নাছিলেই। পাহাৰৰ ঠায়ে ঠায়ে নানা ভৰহৰ নতুন পাত ধৰি সুন্দৰ সুন্দৰ গছবোৰ সময়ত ফল-ফুলেৰে জাতিকাৰ হৈ উঠিছিল—সময়ত আকৌ সেইবোৰ পকি সৰি গৈ গছবোৰ লাং লাং ধাং ধাং হৈ পৰিছিল। বসন্ত-কালৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যত আৰু কুলিৰ ‘কুউ’ শব্দিত অজানিত এটি আবেগেৰে হিয়া ভৰি উঠিবলৈ কোনো ভাবুকো তাৰ দাঁতি কাষৰে নাছিল। আমি হলে (মই, অৰুণা আৰু অৰুণাৰ মাক) এই পাহাৰ আৰু তাৰ ওচৰৰ সমস্ত বাহিৰে অইন একোৰে বিষয় চিন্তা কৰা নাছিলোঁ।—চিন্তা কৰিবলৈ বিশেষ সন্ধান নাছিল।

চকুৰে মণিৰ নোৱাৰা কোনোবা এখন নজনী দেখৰপৰা এই পাহাৰ আৰু সমতলৰ মাজেদি এটা ঠেক কিন্তু দ জুৰি লাহে লাহে বৈ গৈছিল। এই জুৰিটি মনোৰম কিন্তু ভাঙোকৈ মনোৰম অৰুণাৰ চকুযুৰি। অঁকাই বঁকাই জুৰিটি লাহে লাহে দুখনি ঠেক পাহাৰৰ মাজেদি বৈ গৈ কববাত লুকাইছিল। আমি দুয়ো (অৰুণা আৰু মই) ইয়াৰ নাম দিছিলোঁ। নীৰৱ জুৰি, কাৰণ ইয়াৰ গতিত আমি এটি নীৰৱতাৰ চিন দেখিবলৈ পাইছিলোঁ। সমতলত জুৰিটিৰ দুয়ো পাৰে সেউজীয়া, ডাঠ, চুটি আৰু সমান ঘাঁহনি পথাৰ। তাৰ মাজে মাজে নানা

তবহৰ ফুলৰ শাৰী, ঠায়ে ঠায়ে কুণ্ডলন আৰু ঠায়ে ঠায়ে ডাঙৰ ডাঙৰ গছৰ শাৰীয়ে সূৰ্য্যৰ প্ৰথম উত্তাপৰ পৰা কোমল ঘাঁহবিলাকক বক্ষা কৰিছে। ঠাইখিনি চালে চকুৰোৱা— ই যেন প্ৰকৃতিৰ বম্য উপবন।

আমাৰ অন্তৰত প্ৰকৃত প্ৰণয়ৰ ভাৱ জাগি উঠাৰ আগত প্ৰায় আঠ বছৰকাল মই আৰু অৰুণা দুয়ো এই ঠাইতেই হাতত ধৰা ধৰিকৈ কুৰি আনন্দ উপভোগ কৰিছিলোঁ। অৰুণাৰ হাঁহি-ধেমালি, নানা তবহৰ প্ৰশ্ন, সহজ সবল কথা আৰু লগতে ঠাইৰ অপূৰ্ব সৌন্দৰ্য— এইবিলাক আটোয়ে যেন মোক এখন স্বৰ্গপুৰীত বাখি থৈছিল।

সিদিনা সন্ধিয়া এজুপি ডাঙৰ ঘাঁহত গছৰ তলত আমি দুয়ো আলিঙ্গনত আবদ্ধ হৈ আছিলোঁ। দুয়োৰো হাঁ হুটা সেই নীৰব জুৰিটিৰ পানীত প্ৰতিফলিত হৈছিল। মই চাইছিলোঁ, অৰুণাৰ মুখতৈ নহয়, জুৰিটিত প্ৰতিফলিত হোৱা তেওঁৰ ছাঁটোটেল। তেওঁ লাজত তলমূৰ কৰিছিল কিন্তু তেওঁৰ হিয়াত এটি অব্যক্ত আনন্দৰ স্পন্দন উঠি মোৰ বুকুত যুহু মন্দ আঘাত কৰিছিল। সিদিনা নিশা আমি কোনো কথাকেই কোৱা নাছিলোঁ। চকুৱে চকুৱে পৰিলেও দুয়ো তলমূৰ কৰিছিলোঁ। পিছ দিনা ৰাতি পুৱা আমি নিচেই কম কথাহে কৈছিলোঁ। যি অলপ কৈছিলোঁ সিও যেন কঁপি কঁপিহে ওলাইছিল।

অলপ দিনৰ পিছতেই সমতলত এটা পৰিবৰ্ত্তনৰ চিন দেখা

গল। যিবিলাক গছত ফুলৰ লেশমাত্ৰও নাছিল সেইবিলাকে। মনোহৰ উজ্জ্বল ফুলেৰে স্ত্ৰশোভিত হৈ পৰিল। ঘাঁহনিৰ সেউজিয়া বং বেছি ডাঠ হ'ল আৰু বগা ফুলবিলাক সৰি গৈ ভাৰ ঠাইত বগা আন এবিধ ফুল ফুলি উঠিল। নানা ভৰহৰ ধুনীয়া ধুনীয়া চৰায়ে পাতৰ আঁৰত থাকি অবুজ ভাষাৰে ইটিয়ে সিটিক প্ৰেম-প্ৰীতি বিলাবলৈ ধৰিলে— ঠাইখন যেন পুনৰ্জীৱিত হৈ পৰিল। বগা আৰু বগা মাছবোৰে জুৰিটিৰ বুকুত খেলিবলৈ ধৰিলে আৰু নিমাত জুৰিটিৰ বুকুৰপৰাও যেন লাহে লাহে কুলু কুলু ধ্বনি বাগৰি আহি ঠাইখিনি মুখৰিত কৰি তুলিলে।

প্ৰকৃতিৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ লগে লগে অৰুণাৰো মন-প্ৰাণ আনন্দত নধৰা হ'ল। তেওঁৰ হিয়া ভালপোৱাৰে উপচি পৰিল। এই ভালপোৱাত কোনো উত্তেজনা নাই, কপটতা নাই— ফুলনিৰ মাজত ডাঙৰ দীঘল হোৱা বালিকাৰ অন্তৰ ভেদি ওলোৱা ই এটি স্বৰ্গীয় প্ৰীতি। ইয়াৰ পৰশত মৰুহৃদয়ো সঞ্জীৱিত হয়।

এতিয়া অৰুণা মোৰ ভাবৰ সমষ্টিয়েই নহয়, তেওঁ এতিয়া ভাবৰ অধিষ্ঠাত্ৰীও। মই আগৰ দৰেই তেওঁৰ লগত একে লগে ফুৰোঁ আৰু সমস্তলৰ এই আচৰিত পৰিবৰ্ত্তনৰ বিষয়ে কথা পাৰোঁ। তেওঁ মোৰ কথাবোৰ অতি আগ্ৰহেৰে শুনে, ইজুপিৰপৰা সিজুপি গছৰ তললৈ— লৰি গৈ ফুল তুলি আনে, মালা গাখে আৰু মোক পিন্ধায়— তাতে তেওঁৰ আনন্দ।

অৱশেষত এদিন চান্দ কৰে ভেওঁৰ মনলৈ মৰণৰ বিষয়িকা আহি পৰিল। চকুপানী টুকি টুকি ভেওঁ কলে ভেওঁ মৰিব। ভেসে এই ভালপোৱা, এই সুখ, এই শান্তি জীৱনৰ লগে লগেই শেষ নে কি? কোনে জানে স্বত্বাৰ অন্তত কি হয়, কোনে কব পৰজন্মত ভালপোৱা আছেনে নাই? মই ভেওঁক সাহুনা দিব নোৱাৰিলোঁ; মাথোন ভেওঁক বুকুৰ মাজলৈ টানি আনি কলোঁ। — “অৰুণা, মই — তোমাক ধৰি ৰাখিম।” মোৰ চকুৱেদি চকুপানী বাগৰি ভেওঁৰ কপালত টোপাটোপে পৰিল। একো নমজাকৈ ভেওঁ মোৰ মুখৰ পিনে চাই ৰল।

অৰুণাৰ মনৰপৰা এই স্বত্বাচিত্তা আঁতৰি নগল। সকলো ৰকমৰ কথাতেই ভেওঁ সেই একেটি চিন্তা ব্যক্ত কৰি দ্বন্দ্ব কৰে, চকুপানী টোকে। কালৰ কবাল ‘মুৰ্ত্তি ভেওঁ’ যেন সমুখতে দেখিবলৈ পালে। স্বত্বাৰ চিন্তাত ভেওঁৰ বুকু কঁপি উঠিল। অৰুণাৰ অবিহনত মই চিৰদিনলৈ এই ঠাই এৰি যাম, মোৰ এই স্বৰ্গীয় ভালপোৱা অইনক দান কৰিম আৰু দুদিন পিছতেই ভেওঁৰ ছবিটি মোৰ হিয়াৰপৰা একেবাৰেই মচি পেলোম— এইবোৰ কথা ভাবি স্বত্বা-বহুণাতকৈও ভেওঁ বেছিকৈ আঘাত পায়। সেই বাবে অৰুণাৰ হাত দুখনত ধৰি মই প্ৰভিষ্টা কৰি পেলোঁ। [ঈশ্বৰ আৰু অৰুণা দুয়োৰো আগত] যে, জীৱনত দুনাই কাকো বিয়া নকৰাওঁ— অৰুণাৰ অপূৰ্ণ ভালপোৱা, ভাবেই প্ৰভিষ্টেবা ঈশ্বৰৰ দান

বুলি লৈ বাকী দিন কটাম। চাৰিও কাষৰ গছৰ শাৰী, কুঞ্জবন, চৰাই-চিকিঁড়ি, আকাশৰ নক্ষত্ৰ মণ্ডলী, পৰমপিতা ভগবান সকলোৱে মোৰ প্ৰতিজ্ঞা শুনিলে। অৰুণাৰ উজ্জ্বল চকুখুৰি উজ্জ্বলতৰ হৈ পৰিল। তেওঁ এটি হুমুনিয়াহ এৰিলে যেন বুকুৰপৰা এটা অসহ্য বেদনা আঁতৰি গল, যত্ন-যত্না যেন তেওঁৰ নাইকিয়া হৈ পৰিল। পিছত তেওঁ হক্ হক্ কৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে— মোক যে এৰি যাব লাগিব।

কেইদিনমান পিছতে তেওঁ মোক কলে যত্নাৰ পিছতো তেওঁ মোৰ কথা মনত ৰাখিব। সৰগৰ প্ৰাণীবিলাকে যদি মৰ্ত্যবাসীক দেখা দিব পাৰে তেন্তে মাজে সময়ে দেখা দিব নতুবা সন্ধিয়া বিব্ৰিবটৈ বলা বতাহেৰে তেওঁ মোৰ আগত কথা কব আৰু স্বৰ্গীয় সুগন্ধি বস্তুৰে মোক আৰালত থাকি পূজা কৰিব। এয়ে অৰুণাৰ শেষ কথা। তাৰ পিছত তেওঁৰ স্মৃতি আৰু মোৰ জীৱনৰ দ্বিতীয় ছোৱা।

[২]

কেবা বছৰো পাৰ হৈ গল। মই সেই পাহাৰৰ দাঁতিতেই আছোঁ, মুখত হাঁহি নাই, প্ৰাণত উৎসাহ নাই— হৃদয় শুকাই গৈছে; আছে মাথোঁ অৰুণাৰ মধুৰ স্মৃতি।

কুলবিলাক সৰি গৈ গছবোৰ নঙঠা হৈ পৰিল আৰু লাহে লাহে মৰি গল। সেইজোয়া ঘাঁহনি পথাৰো পুৰি

ছাই হৈ গল। নানা ভৰহৰ চৰাই চিৰ্জিতিখোৰ চিৰ দিনলৈ
এই ঠাই এৰিলে। জুৰিটিৰ স্নৰধুৰ কুলু কুলু ধ্বনি নাহে
নাহে কমি গৈ শেহত একেবাৰেই নাইকিয়া হৈ পৰিল—
আগৰ স্বৰ্গপুৰী মৰিশালিত পৰিণত হল।

তথাপি অৰুণাৰ আগত কৰা প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা মই পাহৰি যোৱা
নাই। মাজে মাজে বডাহত মই তেওঁৰ কথা ধৰোঁ। সময়তলৰ
চাৰিও কাৰ কেতিয়াবা কেতিয়াবা অপূৰ্ব গোকুলে আমোলমোল
হৈও উঠে। অকলশৰে থকা সময়ত যেতিয়া মোৰ হিয়াখন
ফাটি যাওঁ ফাটি যাওঁ কৰে তেতিয়া নৈশ নিস্তৰ্দ্ধতা ভেদি
যেন এটি অল্পষ্ট শব্দ মোৰ কাণত পৰেহি; আৰু এদিনাখন—
জীৱনত সেই একেদিনা মাথোন— দুটি স্বৰ্গীয় কোমল ওঠৰ
পৰশত মোৰ কলা ধুমটি ভাঙি গৈছিল। কিন্তু ইয়াতো মই
শান্তি নাপাওঁ। মোৰ প্ৰাণ কান্দি উঠে, সকলো অসাৰ
অসাৰ লাগে। অৱশেষত এই সময়তল মোৰ প্ৰতি বিশ্বৰ
আকৰ হৈ পৰিল। মই সজ কৰিব নোৱাৰা হলেঁ।।
অৰুণাৰ চিন্তাই মোক পুৰি দেই মাৰিবলৈ ধৰিলে। সেই
বাৰে মই এই ঠাই চিৰ দিনলৈ ত্যাগ কৰিলেঁ।।

কিছুদিনৰ পিছতেই এখন ডাঙৰ নগৰ পালোঁগৈ। ইয়াৰ
প্ৰত্যেক বস্তুৱেই মোৰ মনৰপৰা অৰুণাৰ স্মৃতি জীয়াই
দিয়াৰ সাক্ষী হৈ পৰিল। মাহুহ দুহুহৰ সন্মিলন, হাই উকমি
আৰু হাজাৰ হাজাৰ ছোৱালীৰ লাৰণ্যই প্ৰথমতে মোৰ মূৰ
খুৰাই দিলে— মই ভাবিবলৈ ধৰিলেঁ।। কিন্তু তেতিয়ালৈকে

মই মোৰ প্ৰতিজ্ঞা অটুট ৰাখিছোঁ আৰু ভেটিয়াও ৰাতি
 নিশ্চয় হোৱাৰ সময়ত মই অৰুণাৰ উপস্থিতিৰ গম পাবোঁ।
 হঠাৎ এইবোৰ নাইকিয়া হৈ পৰিল। দুবাৰা ডাকিনীয়ে
 মোৰ অন্তৰত বাহ ললে; প্ৰলোভনৰ মাজত মই আপোন
 পাহৰা হৈ পৰিলোঁ। জীৱিকা চলাবলৈ আদালতত এটা
 কেৰাণীৰ কামত লোৱালো। এই সময়তে এজনী ছোৱালীৰ
 কপ-লাৰণাই মোৰ অন্তৰত নতুন আশা জগাই তুলিলে।
 মোৰ চকুত তাই অতি ধুনীয়া, অতি সৰল যেন লাগিল।
 অৱশেষত মোৰ ভালপোৱা তাইক জনালেঁ।

প্ৰতিজ্ঞা পাহৰি পেলালেঁ। বিয়া কৰালেঁ। তথাপি
 অলুপ্তাপ নাছিল। হঠাৎ এদিন যেতিয়া ৰাতি নিশ্চয় হৈ
 পৰিল যেতিয়া মই বতাহত সেই উটি অহা আগৰ অস্পষ্ট
 দৰ্শন অনুভৱ কৰিলোঁ। “তুৱা, সুৰভে তুই থকা; কিন্তু স্বৰ্গত
 অৰুণাৰ আগত কৰা প্ৰতিজ্ঞাৰ কৈফিয়ৎ দিব লাগিব।”

এটা হুমুনিয়াহ কাণত পৰিল। তাৰ পিছত নিশ্চয়তা।
 মই চিঞৰি উঠিলোঁ। “অৰুণা—?”

সকলো নিমাত।

দৰিদ্ৰৰ বিনতি

শ্রী— উত্তৰ গুৱাহাটী

ৰচনা কাল— ৮ নবেম্বৰ ১৯৩৬

সেই একে ধৰণৰ চিন্তা—ভাত কাপোৰ আৰু শৰীৰ। যলৈকে যাওঁ য'তে থাকোঁ। ইয়ে মোক পুৰি মাৰিব। মোৰ বিশ্বাস নাই, শাস্তি নাই। শৰবিদ্ধ হৰিণৰ দৰে চাৰিওপিনে ছট্ফটাই কুৰেঁ। কাৰোপৰা সাৱনা পাৰৰো নাই। বন্ধু-বান্ধৱৰ ওচৰলৈ গলেও সেই একে ধৰণৰ পুণি কথাকেই শুনো—কাম কৰা। সকলোৰে মুখত একে কথাকেই শুনি আমনি লাগিছে। মই জানো কাম কৰা নাই, মই জানো এনেয়ে বহি আছোঁ ? সেই অসহযোগ আন্দোলনৰ সময়ৰেপৰা কত কি নকৰিলোঁ। কিন্তু মোৰ যে চিন্তাৰ অবসান নহল। কোনে জানিছিল মোৰ এনে দশা হ'ব। মোৰ সহকৰ্মীসকল জীৱনত আগবাঢ়ি গল কিন্তু ময়েই হৈ থাকিলোঁ। নিঃশ্ব আৰু কণ্ঠ। ভাঙেই চাৰিওপিনৰ পৰা অভাবে মুখ মেলি মোক গিলিবলৈ আহে। ভাবিছিলোঁ নগৰলৈ আহি মুক্তিগ্ৰাৰী পাছ কৰিম, দুপইচা বোজগাব কৰি অভাবৰ পৰা মুক্ত হিম, নিজৰ ভৱিৰ ওপৰত ঠিয় দিম, কাৰো কৰুণালৈ আশা নকৰোঁ। কিন্তু ভাতো অস্তবায় হল এই মোৰ শৰীৰটো। দুদিনলৈকেও ই ভালৈ থাকিব নাজানিলে। বিষ, গোটেই গোটোতে কেৱল বিষ। ইয়েই মোক জীৱনতে বৃত্ত-যজ্ঞৰ দিব। উঃ হাড়খন বে

একেবাবেই দাঙিব নোৱাৰা হৈছে। ইমান যত্নগা ভোগ কৰাতকৈ ই এইপিনে গেলি পটি ছিগি নগল কিয় — ?

ওচৰতে অশ্ব কৰিৰাজে দিয়া এটা ভেলৰ বোটল আছিল। উঠি সেইটো আনিবলৈ চেষ্টা কৰোঁতেই আকোঁ বিছনাৰ বাগৰি পৰিল। যত্নগাৰ চকুপানী গিৰগিৰকৈ ওলাই পৰিল। কিছু সময় ভাতেই কেকাই পৰি থাকিলে। যত্নগাই মোৰ কাম্য। মোৰ দৰে দীন হীন এটি শ্ৰাণীৰ জীৱনৰপৰা অগতৰ একো লাভ নাই। আজি ভিন দিন এই বিছনাতে অকলে অকলে বাগৰি চকুপানীৰে গাৰুটো ভিয়াইছে। মোৰ দুখত দুখী হবলৈ কোন আহিছে? মোৰ সহকৰ্মী ডাক্তৰ শইকীয়াই বা ক'ত? এই সংসাৰত ময়েই বোধহয় অকলে জীয়াই আছোঁ। বাকীবোৰ মৰি গৈছে; কেৱে নাই— আৰু মই ইয়াত ভুতৰ নিচিনা অকলে অকলে আছোঁ।

হঠাৎ বাহিৰলৈ চকু পৰিল। বেলি ওপৰলৈ উঠিছে। বেলি সদায় উঠে সদায় মাৰ যায়। সিদিনা দেখিলো নীয়াৰত ভিত্তি থকা গছপাতবোৰে জিলমিলাৰ ধৰিছে। গছৰ ফাকৰ মাজেদি কিছু দুৰত এখন বগা কাপোৰৰ নিচিনাকৈ অন্ধপুত্ৰ নদীটো পৰি আছে। মনোৰম দৃশ্য কিন্তু ডাক উপভোগ কৰিব নোৱাৰিলে। মোৰ মুকলিমুৰীয়া স্বভাৱ থাকিলেও শক্তি নাই। বিছনাৰ পৰি পৰিয়েই নৈ খনৰ পিনে চাই থাকিলে। নৈখন সঁচাকৈয়ে স্নানৰ। ফট্‌ফটীয়া পানীবোৰ

লাহে ধীৰে বাগৰি যাবলৈ ধৰিছে। তালৈ চুচৰি যাব পাৰিলেও ভূপ্তি আছে; পানীৰ কণাবোৰত বৃত্তাস্ত্ৰীৰনী আছে। তাত পেট ভৰাই পানী খাব পাৰি, কাকো কাবো কৰিব নালাগে, কেৱে তাত বাধা নিদিয়ে।

ভেলৰ বোটলটো ওচৰলৈ আনি লাহে লাহে হাত ভৰিৰ জোৰাবিলাকত হ'হি দিলে। কিছু সময়ৰ পিছত বিছনাৰ কাষতে থিয় দি লোটাটোত হাত দিলে। পানী এটুপিও নাই। কেনে হতভাগ্য মই! ইপিনে মোৰ উচ্চ কল্পনা আৰু আন পিনে দৈনন্দিন ঘটাত দুৰ্ঘটনা। মন চঞ্চল হৈ উঠিছিল কিন্তু বলৰে ভাক হেচি ৰাখিলে। লাহে লাহে হাতত লাধুটি ডাল লৈ বাহিৰলৈ ওলাই আহিলে। যাম ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুলৈ। তাতেই হেঁপাহ পলুৱাই পানী খাম। কোনে বাধা দিব মোক।

আকাশ নিশ্চল। গাত ব'দ লাগি ডাল লাগিছে। হাত ভৰিৰ শিথিলতাও যেন অলপ কমিছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুলৈ নামি গলে। পানী খালে। পানীয়ে যে ইমান ভূপ্তি দিব পাৰে আগেয়ে বুজা নাছিলে। পাৰলৈ উঠি আহিলে। ভাবিছোঁ কলৈ যাম। চাৰিওপিনে যেন বিৰাট শূন্যতা। ভোক লাগিছে। কিন্তু কোনে খুৱাব মোক? মোৰ সমুখতে নানা ভৰহৰ স্বৰবোৰ জিলিকি আছে। নানান বকয়ৰ মানুহ হুহুহো মোৰ আগেদিয়েই অহা যোৱা কৰি আছে। কিন্তু এই আটাইবোৰেই মোৰ কোনো নহয়। সিহঁতৰ কিছুমানে

যে মোক দেখি ভেঙুচালিহে কৰিছে। ভেসে যাম কলৈ ? পেটৰ ভোকে মোৰ ভিতৰখন পুৰি মাৰিব ধৰিছে। আজি দুদিন খোৱা নাই। মোৰ জীৱন অনাহাৰ অনিদ্ৰাতেই শেষ হব নেকি ? আকৌ চাবিওপিনে চালেঁ।। নানান বস্তু লৈ মোৰ আগেদি শ শ মানুহ আহিব যাব ধৰিছে। বাটৰ দাঁতিত এটা কুকুৰে এডোখৰ হাড় চোবাব ধৰিছে। মূনেৰে মোৰ লগত এই কুকুৰটোক বিজাই চালেঁ।। ই কেনে সুখী ! ইয়াৰ অন্ততঃ চিন্তাৰ যাতনা নাই।

বেলিচো ভালেমান ওপৰলৈ উঠিল। মোৰ পেটৰ ভিতৰত যেন জুই জ্বলি গৈছে মোক লাগে— কিবা এযুটি অন্ততঃ খাবলৈ লাগে। আকৌ প্ৰশ্ন উঠিল— যাম কলৈ ? ভিক্ষা ! ইমান দিনে কাৰো ওচৰত হাত পতা নাই। আজি ভিক্ষাৰীৰ বেশত আনৰ দুৱাৰত থিয় হ'মগৈ নে ? বিবেকে বাধা দিলে কিন্তু মনে নামানিলে ! আজিৰ ভিক্ষাই যে মোক সঞ্জীৱিত কৰিব— মই যে আকৌ দুদিনলৈ জীয়াই থাকিব পাৰিম। কোনে জানে এই দুদিনৰ ভিতৰতে যদি মোৰ ভাগ্যচক্ৰ পৰিৱৰ্ত্তন হৈ যায়।

অলপ দূৰতে দুখন সুন্দৰ ফুলনি আগত লৈ বাজখোৱাৰ বাজোপম অটালিকা গুৰু গম্ভীৰভাৱে থিয় হৈ আছে। এই অটালিকাৰ দৃষ্টিয়ে মোক সেই ফালে বলেৰে টানিবলৈ ধৰিলে। কল্পনাও এটি আনন্দৰ ভাব জাগি উঠিল। বাজখোৱা ধনী,

মানী আক ড়ানী। তেওঁ মোক আনন্দেৰে সহায় কৰিব।
ধুপাই ধোৱা অভুল ঐশ্বৰ্য্যৰপৰা মোক আঁঠ অনা পইচা দিলে।
তেওঁৰ একো ক্ষতি নহয়। বিশেষতঃ তেওঁৰ নাই লৰা,
নাই ছোৱালী। ইমান ধন তেওঁ অকলে কি কৰিব। বিমানেই
ভাৰিলে। সিমানেই সেই পিনে ষাবটল মোৰ ঘন উদ্ভাৱল
হৈ উঠিল। অৱশেষত মনক বাধা দিব নোৱাৰিলে। কাপুটিৰ
ওপৰত ভৰ দি লাহে লাহে সেই পিনে খোজ ললে।

কেজনমান মানুহৰ লগত ৰাজখোৱা বাহিৰৰ কুমুত বহি
আছে। ভিতৰলৈ সোমাই মই এখন বেঞ্চৰ ওপৰত বহিলে।
সকলোৱে আচৰিত হৈ মোৰ পিনে মূৰ ঘূৰাই চালে।
ৰাজখোৱাই ছটা মাটেৰে শুধিলে “ কি-ই-ই লাগে ? ”

বাট অনপ হলেও সেইখিনি আহোঁতেই মোক ভাগৰ
লাগিছে।

ৰাজখোৱাই ধনক দি শুধিলে “ কি-ই-ই লাগে ? ইয়াত
কি সকাম ? ”

মই লাহেকৈ উত্তৰ দিলো, “মোক আঁঠ অনা পইচা লাগে।”

ৰাজখোৱাৰ ওচৰতে বহি থকা কেজনমানে হি-হি কৈ
হাঁহি উঠিল। এজনে কলে “ বলীয়া। ”

ৰাজখোৱাই আঙুলিৰে বাট দেখুৱাই কৈ উঠিল “ বা-
য়া ইয়াৰ পৰা ওলাই। মূৰৰ কথাতে পইচা নাপায়। ভলীয়া,

হেৰো ভদীয়া— ? ”

মই মাজতে বাধা দিলেঁ। “মই বলীয়া নহওঁ — অন্নহীন দৰিদ্ৰ। আজি ছুদিন খোৱা নাই। তত নাপাই আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ। মোক আঠ অনা পইচা দিয়ক। এমুঠি খাওঁ গৈ।”

মানুহকেজমে মোৰ কথা আগ্ৰহেৰে শুনিলে। কিন্তু ৰাজখোৱাই আকৌ চিঞৰি উঠিল “ভদীয়া— ?”

এইবাৰ ভোকৰ জ্বালাত তল পৰি থকা মনৰ গৰ্ব্ব ওপৰলৈ উঠি আহিল। লাঠীডালৰ ওপৰত ভৰ দি বেঞ্চৰপৰা উঠিলেঁ। আৰু কলেঁ। “আপুনি ভদীয়াৰ মাতিব নানাগে। সময় হলে মই নিজেই গুচি যাম। মই আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ আপোনাৰ শক্তি আছে বুলি। আঠ অনা পইচা দি মোৰ জীৱন ৰক্ষা কৰক।”

কামতে থকা এজন মানুহে মোক বহিবলৈ কলে। মই বহিলেঁ। তেওঁ সুধিলে “তোমাৰ ঘৰ ক’ত ?”

“হৰিপুৰ গাৱঁত।” মই উত্তৰ দিলেঁ।

ৰাজখোৱাই আগৰ সুৰতেই কৈ উঠিল “হৰিপুৰ গাৱঁৰ কত মানুহ ইয়াত আছে। সিহঁতৰ ওচৰলৈ যা গৈ।”

“হয় আপুনি ঠিকেই কৈছে। মোৰ গাৱঁৰ মানুহ যেই

সেই এজনেই মোক এমুঠি খুৱাব বা আঠ অনা পইচা দিব^ল কিন্তু সিহঁতৰ উপাৰ্জন তেনেই কম। শুনিছোঁ আপোনাৰ উপাৰ্জন দৈনিক হুকুৰিৰো বেছি। সেই দেখি আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ। মোক নিৰাশ নকৰিব।”

ৰাজখোৱাৰ হিয়াত কোমল ভাবৰ সন্কাৰ নহল। তেওঁ আগভকৈও ডাঙৰকৈ কলে “ভালে ভাল ইয়াৰপৰা বাহিৰ হ।”

মই বিনীত হৈ কলোঁ। “ভেনেহলে অন্ততঃ মোক চাৰি অনা পইচাকে দিয়ক।”

ৰাজখোৱাৰ ঋং এইবাৰ হুণ্ডে চৰিল। একে জাপেই চকীৰপৰা উঠি তেওঁ মোৰ হাতত ধনিলেহি “যা, মোৰ ঘৰৰ পৰা ওলাই যা— মই তোক এটা পইচাও নিদিওঁ”

চাওঁতে চাওঁতে তেওঁ মোক ঘৰৰ পৰা উলিয়াই দিলে। হুখ, অপমানত মোৰ অন্তৰ কান্দি উঠিল। কিন্তু তথাপি পেটৰ জ্বালা। ভেতিয়াও আশাৰ হাত এবিৰ নোৱাৰিলে। মোৰ ভিতৰখনে যেন ভেতিয়া দাউ দাউ কৰিব ধৰিছে। আকৌ বাহিৰপৰা লাহেকৈ কলোঁ। “ভেনেহলে অনুগ্ৰহ কৰি মোক দু অনা পইচাকে দিয়ক।”

মোৰ কথা শেষ হওঁ নোহওঁ ভেই “বদমাচ, দগাবাজ, চুপতি কৰিবলৈ আহিছ” বুলি তেওঁ একে চোচাই বাহিৰলৈ আহি মোক গজা মাৰি দিলে। মোৰ দুৰ্বল দেহে ইয়াক

সহিব নোৱাৰিলে— মই বাবেঙাৰ পৰা বাগৰি বনৰ ওপৰত
পৰিলোঁগৈ। মোৰ কিলাকুটি আৰু আঠুৰে ভেজ ববলৈ
ধৰিলে অলপ সময় তাতেই পৰি থাকিলেঁ। উঠিবৰ শক্তি
নহল। এনেয়ে জৰ্জৰিত শৰীৰ তাতে আকৌ ৰাজখোৱাৰ
এনে নিৰ্মম আঘাত। মই কেবাবাৰো উঠিবলৈ চেষ্টা কৰিলেঁ।
কিন্তু নোৱাৰিলেঁ। এনেতে এজন মানুহে মোক দাঙি ধৰি
লাঠীডাল হাতত তুলি দিলে। ধাৰাসাৰে মোৰ চকুপানী
পৰিবলৈ ধৰিলে। ৰাজখোৱাক অভিশাপ দিবৰ ইচ্ছা হল।
কিন্তু ভেতিয়া মোৰ গাটে। কঁপিবলৈ ধৰিছে। সেই বাবে
মুখেৰে মাত নোলাল। ভেঙৰ আচৰণে মানুহ জাতিৰ
ওপৰত থকা শেষ বিশ্বাসখিনিও চুৰমাৰ কৰি পেলালে।
সংসাৰত দয়া নাই, ধৰ্ম নাই— সকলোতে অত্যাচাৰ হিংসা
আৰু কপটতা। নিজৰ জীৱনৰ ওপৰত দিকাৰ আহিল।
এনেহেন জীৱনৰ দৰকাৰ কি? যাওক ই একেবাৰেই লুপ্ত
হৈ যাওক। ৰাজখোৱাৰ মুখলৈ চাই ভগা ভগা মাতেৰে
কৈ উঠিলেঁ। “থাকা, সুখতে থাকা। তোমাৰ কাৰ্য্যৰ পৰা
মোৰ জীৱন-সমাপ্তি আৰু ইয়াৰ পাপৰ ভাগী তুমি। ভগবান
আছে ভেঙে বিচাৰ কৰিব।”

কথা কেইজাৰাৰ কোৱাৰ লগে লগেই যেন মই গান্ধ
মতুন বল পালেঁ। লাঠীডাল হাতত লৈ এই লাঞ্ছিত মুখ
নৰ-সৰাজত ছনাই নেদেখুৱাওঁ বুলি এভিজ্ঞা কৰি জঙ্গলত
বুকুলৈ নামি গলেঁ। কিমানখিনি গৈছে। ঠিক মনত নাই।

হঠাৎ বাজখোৱাৰ শব্দে বহি থকা মানুহ এজনে পিচ-
পিনৰ পৰা মোৰ সোঁ হাতখনত থাপ্ মাৰি ধৰি স্মিলিলে
“কটন যোৱা ?”

মই চিঞৰি উঠিলোঁ—“এৰি দে ।”

মোৰ সকলো শক্তি প্ৰয়োগ কৰিও নিজকে মই ভেঙুৰ
হাতৰপৰা মুক্ত কৰিব নোৱাৰিলোঁ। ছয়োৰো টনা আজোঁৰা
লাগিল কিন্তু নোৱাৰিলোঁ। বাৰ্থ হলোঁ। ইয়াতো আকৌ
বাধা ! মানুহজনক কাবো কৰিলোঁ “মোক বাধা নিদিবা
মই দৰিদ্ৰ। মোৰ জীয়াই থকাৰ সন্ধ্যা নাই।”

মানুহজনে মোৰ অশুনয় বিনয় আওকাণ কৰিলে। ভেঙু
মোক নানান ভাবে বঢ়াই বুজাই বলেৰে ভেঙুৰ শৰলৈ লৈ
গল। ভেঙুৰ শৰটো তেনেই সৰু। ছুজন মানুহ কোনোমতেহে
থাকিব পাৰি। ইয়াতেই ভেঙু মোক ৰাখিলে, খাবলৈ দিলে।

আজিও মই ইয়াতেই আছোঁ। এওঁৰ সংস্পৰ্শ যেন মোৰ
প্ৰতি বৃত্তা-সজীবনী। এতিয়াও মোৰ শাৰীৰিক অশান্তি আঁতৰা
নাই। কিন্তু এওঁৰ কথা আৰু আচৰণ দেখি এওঁক দেৱতা
বুলি পূজা কৰিবলৈ ইচ্ছা হয়। কোনো জানে মোৰ লক্ষ্যহীন
জীৱনৰ গুৰি বঠা ধৰিবলৈ এৱেঁই কিজানি স্বৰ্গীয় দুস্ত !

ପ୍ରତିକ୍ରିୟା

ସ୍ଥାନ— ଷୋରହାଟ
ରଚନା କାଳ— ୩୦ ଜାନୁଆରୀ ୧୯୫୦

গাৱঁৰ ভালেখিনি আঁতৰত সেই পঁজাটি। মাহুহৰ
 আশ্ৰয়, হাই-উকমি ভাত নাই। চাৰিওপিনে নিমাত নিতাল।
 মাজে মাজে কাঁহিবনৰ ওপৰেদি বতাহে সোঁ। সোঁটক এটি
 অৰ্ধহীন, ভাৱহীন গান গাই যায়। ওচৰত আন গছ গছনি
 নাই। চকুৰে মনিব পৰালৈকে চাৰিওপিনে কাঁহিবন। তাৰ
 মাজেদি এটি সৰু বাট অকাই বঁকাই গৈ দিগন্তত মিলিছে।
 এই বাটটোৰ দাঁতিতেই সেই জীৰ্ণ-শীৰ্ণ জুপুৰি ঘৰটি।

বঞ্জন। বৰ ছুৰ্ভগীয়া সি। নামটো বঞ্জন হলেও সি
 দীন-হীন, মহাপাপী। সি দুৰাৰোগ্য ব্যাধিগ্ৰস্ত আৰু সজ বৰ্জিত।
 কুৰ্ঠন্যাধি — যাৰ নাম শুনিলে সি ভয়তে কঁপি উঠিছিল
 তাৰেই ঘৰা আক্ৰান্ত সি। যৌৱনৰ উচ্ছৃঙ্খলতাই তাক পদস্থলিত
 কৰিছিল, বহুতকৈ কৰে কিন্তু ইয়াৰে পৰিণাম এনে ভীষণ
 হব বুলি সি ভবা নাছিল। স্বেচ্ছাচাৰিতা দোষ অকল তাৰেই
 নহয়, বহুতৰে আছে। এনেস্থলত সিয়েই অকলে ব্যাধিগ্ৰস্ত
 হোৱাৰ কাৰণ বুজিবলৈ টান। হয়তো সি ছুৰ্ভগীয়া।

সি জানে যত্ন নিশ্চিত। সি তাৰ বাবে প্ৰস্তুত হৈ
 আছে। কিন্তু এই যত্নৰ আগমনত যি যাতনা তাক সহিবলৈ

সি অসমৰ্থ । সি দেখিছে এটুপি এটুপি কৈ ভাব ভেজ নাইকিয়া হৈ যাবলৈ ধৰিছে । চাওঁতে চাওঁতে ভাব বাওঁহাউৰ অতি মবমৰ আঙুলি ছুটা নাইকিয়া হৈ গল । যাতনাভ সি উচুপি উচুপি কান্দিছে, কৰযোৰে ভগবানক বিনতি জনালে । কিন্তু সেই বিশাল কাঁহিবনৰ পথাৰ ভেদ কৰি ভাব কান্দোন কোনো মানুহৰ কাণত সোমাব নোৱাৰিলে । ই মিলি গল বিৰাট বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ অসংখ্য চৌৰ লগত । কেৱে তাক নাজানিলে, কেৱে শুনিলে । ব্যথিতৰ কৰুণ বিনতি এই দৰেই, ঠিক এনেদৰেই লয় পায় ।

বজ্জনৰ এতিয়া বাহিৰলৈ ওলাবৰ শক্তি নাই । সি সদায় পঁজাটিৰ ছুৱাৰ মুখতে বহি সতৃষ্ণ নয়নে বাটলৈ চাই থাকে । ভাব প্ৰাণত হয়তো আকুল পিয়াহ জাগি উঠে প্ৰিয়জনৰ মুখ চাবলৈ, কাৰোপৰা সহানুভূতি পাবলৈ । সেই বাবে ওবে দিনটো সি তাতেই বহি থাকে । ভাব কাম কাজ নাই । থাকিলেও সি কৰিবলৈ অসমৰ্থ । বাটেদি মাজে সময়ে ছুই চাৰিটা মানুহ অহা যোৱা কৰে । সিহঁতক দেখিলে ভাব মনত বৰ ভাল লাগে । সি সিহঁতৰ পিনে চাই থাকে । কেৱে কেৱে দয়া কৰি তাক এটি পইচা বা ক্ষুদ্ৰৰূপে এমুঠি দি যায় । বিশ্বাদৰ মাজতো ভাব মুখখন অলপ জিলিকি উঠে । ছুই ছাত তুলি সি সিহঁতক আশীৰ্ব্বাদ জনায়— ভগবানে যেন সিহঁতৰ বজল কৰে, সিহঁতক ধন, সোণ, ঐশ্বৰ্য্য বিভূতি দান কৰে ।

পুহ গাহ। দিনবোৰ চুটি। তথাপি তাৰ প্ৰতি দিনটো বৰ দীঘল আৰু তাতকৈ দীঘল ৰাতিটো। কোনোমতে এটা দিনৰ পিছত এটা ৰাতি পাৰ হয়। তাৰ পিছত আকৌ এটা দিন আৰু ৰাতি। কেতিয়ালৈকে তাৰ জীৱনত এই দিন ৰাতিৰ পুনৰাবিনয় চলি থাকে সি তাক নাজানে। কিন্তু সি কামনা কৰে ইয়াৰ যেন সোনকালে অন্ত হয়। সি নাজানে মৃত্যুৰ পাচত তাৰ কি হ'ব নাইবা মৃত্যুৱেই মামুহৰ শেষ কৰ্ত্তব্য নেকি? তথাপি সি ইচ্ছা কৰে পৰিবৰ্ত্তন। ইয়াৰ বাবেই সি অজানিত আতঙ্কৰ মাজেদিও মৃত্যুক সাদৰে বৰণ কৰে।

তথাপি সি জীয়াই থাকে। মামুহে দেখি আচৰিত হয় সি খায় কেনেকৈ। সিও ভাবি আচৰিত হয় সি জীয়াই আছে কেনেকৈ? কত সময়ত সি খাবলৈ পোৱা নাই, প্ৰকৃতিৰ কত ৰকমৰ তাণ্ডব তাৰ ওপৰেদি বাগৰি গৈছে তথাপি তাৰ মৃত্যু নহয়, যাতনাব ওৰ নপৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা বনৰ মাজত বাঘৰ ভীষণ গৰ্জ্জন শুনা যায়। হিংস্ৰ জন্তু সি। মাংসৰ লোভত সি আচৰিত শক্তি দেখুৱায় কিন্তু সিও ৰঞ্জনৰ পাপী দেহটোক ঘিণ কৰে।

নিশা, তাৰ গাত এডুখৰি সামান্য কাপোৰ। সিও ফটা-ছিটা আৰু মলিয়ন। বাহিৰৰ চোঁচা বতাহে তাক থক্ থক্ কৰে কঁপাবলৈ ধৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা জাৰত শুভ

নাপাই কিছুমান খেৰ-কুটাৰে জুই জ্বলাই সি ওৰে বাতি বহি থাকে। বাতিপুৱা ব'দ ওলালে ছৱাৰ মুখত সি এখন্তেক শোৱে। ক্ষণেকৰ কাৰণে নিদ্ৰাদেবীয়ে আলফুলকৈ ৰঞ্জনক নিজৰ কোলাত শান্তি দিয়ে। সি তাতেই দীঘল হৈ পৰি থাকে। মাহুহে ভাবে ৰঞ্জন মৰিল। কিন্তু কিছু সময়ৰ পিছত ৰঞ্জন আকৌ উঠি বহে। মাহুহে আচৰিত হয়। “ৰঞ্জন মৰিও নমৰে। ভগৱানৰ সৃষ্টিৰ অৰ্থ বুজিব নোৱাৰি।”

বহুতৰ মনত ৰঞ্জনৰ জীৱনটো এটা অলৌকিক সাঁথৰ। সংসাৰত বাধা-বিধিনিৰ মাজত জীয়াই থকা টান কিন্তু ৰঞ্জনৰ মনত জীয়াই থকাতকৈ যুতুলাত কৰাতোৱেইহে টান।

অতি লাহে লাহে দিনবোৰ গৈ থাকিল। সেই একে ধৰণৰে দিন আৰু বাতি—বাতি আৰু দিন। ৰঞ্জন এতিয়া তাৰ পঁজাটোৰ ভিতৰতেই পৰি থাকে, বাহিৰলৈ ওলাই আহিবই নোৱাৰে। কেবাদিনো সি এই ৰকমে পৰি থাকিল। তাৰ পিছত তাক দুনাই বাহিৰলৈ ওলোৱা দেখা নগল।

লাহে লাহে অল্পপ আঁতৰতে থকা গাৱঁখনত প্ৰচাৰ হ'ল “ৰঞ্জন মৰিল।”

এজন ডেকাই আনবোৰক সুধিলে—“তাৰ সংকাৰৰ কি ব্যৱস্থা কৰা?”

আন মাগুহবোৰে মাটি চুই কাণত হাত দিলে “ৰাম ৰাম। ৰঞ্জনৰ নিজৰ পাপৰ ফল নিজেই ভোগ কৰিছে।

তাৰ ভাগী হবলৈ কাৰ সাহ আছে। কোনে জ্বলা জুই হাতেৰে ধৰিবলৈ যাব ?”

ডেকাজনে আনবোৰৰ কথা ভালকৈ বুজিব নোৱাৰিলে।
কুষ্ঠৰোগী হলেও যুত্যাৰ পবশে তাৰ দেহ পবিত্ৰিত কৰিছে।
এনে স্থূলভ বাহ্যিক সামাজিক সৎকাৰৰপৰা সি বঞ্চিত হব
কেলেই? সেই বাবে সি নিজেই প্রস্তুত হ'ল। সমাজক
সি ভয় নকৰে। সিও সমাজৰ এজন। কোনো সৰ্ব্বোচ্চ
ভাব মনলৈ নানি ডেকাজন গল আৰু দেখিলে অনাদৃত,
অৱহেলিত বঞ্জনৰ দেহ পঁজাৰ ভিতৰত দীঘল হৈ পৰি
আছে। তাৰ চকু দুটা জাপ গৈছে। কিন্তু তাৰ দীঘল
আৰু ধন দাড়িবোৰৰ মাজেদি দাঁত কেইটামান স্পষ্টকৈ ওলাই
আছে। হুৰ্ভগীয়াৰ জীৱন শেষত অন্ত পৰিল। সাংসাৰিক
যাতনাৰপৰা সি মুক্তি পালে। পাপী সি। এই পাপৰ
প্ৰতিফল পৰজন্মত কি হয় কোনে জানে। কিন্তু ইহ জন্মত
সি ভুগিলে। ভগৱানৰ বিচাৰত এয়েই তাৰ প্ৰায়শ্চিত্ত
নহবনে ?

ডেকাজনে পঁজাটোৰ দুৱাৰ মুখত ভালেমান সময় থিয়
হৈ থাকিল। বঞ্জনৰ হাত ভৰি লৰা নাই। চিত্ৰিত ছবি
এটাৰ দৰে সি তাতে পৰি আছে। তেনেহলে বঞ্জন মৰিছে।
ভাঙ সন্দেহ নাই।

ডেকাজনে শুকান কাঁহিবন কিছুমান গোটাই পঁজাটোত

জুই লগাই দিলে। জুই দপ্‌দপাই উঠিল। কেই টুকুৰামাশ
 শুকান কাঠ আনিও সি জাঁতবৰপৰা ডাঠল দলিয়াই দিলে।
 ডেকাই তাৰ কৰ্ত্তব্য সমাপন কৰি গুচি গল। বগ্ননৰ অৰ্দ্ধ-
 দক্ষ শৰীৰ তাত কিছুদিন ঘাগৰি থকাৰ পিছত সেই ঠাইতেই
 কাঁহিবন গজি উঠিল। লাহে লাহে বগ্নন নাইবা তাৰ
 পঁজাৰ স্মৃতি ফেৰাও তেনেই লোপ পালে। কিন্তু গাঁও
 ডেকাজনৰ বিপক্ষে থিয় হোৱা প্ৰবল দল এটিয়ে ডেকাজনক
 এঘৰীয়াতকৈ বাখি দীঘল চাৰি বছৰ কাললৈ তাৰে আলোচনাত
 ব্যস্ত থাকিল। ডেকাক দোষী সাব্যস্ত কৰিবলৈ কেঁৱে কেৱে
 হাতবৰপৰা ধনো খৰছ কৰিলে। অৱশেষত পণ্ডিতৰ সভা
 বহিল। ডাঙৰ ডাঙৰ পুথি উলিয়াই পণ্ডিত-মণ্ডলীয়ে নানান
 তৰ্ক-বিতৰ্কত দুদিন কটালে। তৃতীয় দিনা সিদ্ধান্ত হল—
 ডেকা নিৰ্দোষী।

তথাপি বিপক্ষ দল সন্তুষ্ট নহল। সিহঁতে কলে “তাৰ
 মইমতালি খনকে চাচোন। দহজনক মানিব নোখোজে,
 নষ্ট পাৰ।”

নিভো নতুন ঠাট্টা বিদ্রূপ, লাজ আৰু অপমানৰ মাজেদি
 বতনৰ লৰা কাল লাহে পাৰ হৈ গল। আজি সি ডেকা, কুৰি
 বছৰৰ ছুৱাৰ দলিত ভৰি দিছেহি। তথাপি সি ভাবে সি
 জাবজ — সি হীন। ঘূৰণীয়া আকৃতিৰ নিপোটল বতনৰ মুখ,
 বলিষ্ঠ তাৰ দেহ, কৰ্মঠ তাৰ ছুখনি হাত। সি কাম কৰে।
 হাতুৰীটিয়ে তাৰ একমাত্ৰ সম্বল, — ইয়েই তাৰ বিশ্ৰাম, ইয়েই
 শান্তি। নাই তাৰ অন্তৰত ভাগৰ, নাই সঙ্কীৰ্ত্তৰ লিঙ্গা, নাই
 আমোদ চিন্তাৰ মাদকতা। কাঁহৰ ওপৰত টং টংকৈ পৰা
 নিয়মিত হাতুৰীৰ শব্দ তাৰ প্ৰতি সঙ্কীৰ্ত্ত আৰু অবিশ্ৰান্ত
 পৰিশ্ৰমেই তাৰ আমোদ। তাৰ সমনীয়া ডেকাবিলাকৰ লগত
 সি প্ৰায়েই ফিতাহি মাৰি বাটে ঘাটে লুফুৰে। তাৰ লাজ
 লাগে; ভয় হয় জানোহাঁ কোনোবাই তাক জাবজ বোলে।

বতন আজি কালি বুজা হৈছে। নিজে পেটৰ ভাত
 মোকোলাই মললে কেৱে খাবলৈ নিদিৰে। তাৰোপৰি মানুহক
 লাগে ধন। তাৰ বিদ্ভা ইংৰাজীৰ এ বি চি ডি আৰম্ভ
 কৰোঁতেই শেষ হল। নহল বিদ্ভা নাই সি তাৰ বাবে
 হুখ নকৰে কিন্তু মানুহে তাক জাবজ বোলে — এয়েই হুখ।

সি ভাবে হলেই বা সি জাবজ তাতে তাৰ দোষ কি ? কোনো প্ৰবল উত্তেজনা বা আকাঙক্ষাৰ হাত সাৰিব নোৱাৰি তাৰ মাকে হয়তো এটা ভুলেই কৰিছিল আৰু তাৰ ফলতেই হয়তো আচৰিত বকমে তাৰ জন্ম হল কিন্তু সি জানো নিজেই আপোন ইচ্ছাতে কিবা দোষ কৰিছে ? চিন্তাৰ চৌ অন্তৰত উঠি অহাৰ লগে লগেই সি জড়সৰ হৈ পৰে । তাৰ হাতৰ হাতুৰী হাততে থাকে আৰু কিছু সময় ওল-মূৰকৈ ভাবি ছনাই নিজৰ কামত লাগি যায় ।

ঈশ্বৰৰ ৰূপাত বতনৰ খোৱা লোৱাৰ বিষয়ে কোনো চিন্তা কৰিবৰ দৰকাৰ হোৱা নাই । তাৰ মাক আছে । কিমান আদৰ কৰে তাক তাৰ মাকে, কেনে যত্নেৰে তাক খুৱায়, তাৰ গাত হাত বুলায় । মাকৰ একোটি লৰা সি । মাকে তাক লৈ গৰ্ব কৰে, কয় “বতনৰ নিচিনা ওচৰত লৰা নাই, বতন গুৱনি, বতন কৰ্মী, বতন মোৰ চকুৰ মণি ।” বতনে ভাবে তাৰ মাক দেৱী । হব পাৰে তেওঁ দুখীয়া, নহব পাৰে উচ্চ সমাজত তেওঁৰ স্থান, তথাপি তাৰ জননী স্নেহময়ী, তাৰ মাতৃ দেৱী । এনে স্নেহময়ী জননীৰ সমুখত থাকি সি কেনেকৈ মানি লয় যে সি জাবজ ?

মানুহে তথাপি ভুলুজে । কেতিয়াবা কেতিয়াবা তাক কোনোৱে কোনোৱে সোধে “তোৰ পিতাৰ নাম কি ?” গৰ্বেৰে আৰু নিৰ্ভীক চিহ্নে সি উত্তৰ দিয়ে “ধনীৰাম” । মানুহবিলাকে হো হো কৈ হাঁহি উঠে । সি বুজি পায়

সিহঁতে তাক ঠাট্টা কৰিছে, জাবজ বুলিছে। লাজ অপমানত সি সেই সমাজ ভাগ কৰে আৰু নিয়াৰিব ওচৰত বহি সি আপোন মনে নিজৰ কামত লাগি যায়।

বতনে চিন্তাৰপৰা মুক্ত থাকিবলৈ সদায় ইচ্ছা কৰে। কল্পনাত আনে সুখ পাব পাৰে কিন্তু বতনে নাপায়। সি যে জাবজ, সি যে বাপেকৰ নাম কলে সকলোৱে হাঁহি উঠে। সেই বাবে সি সদায় এই কথা পাহৰিবলৈ যত্ন কৰে, সদায় কামতেই ব্যস্ত থাকে তথাপি প্ৰত্যেকটো হাতুৰীৰ শব্দই যেন তাক কৈ দিয়ে সি জাবজ। ঘৰৰ ভিতৰলৈ সোঁ। সোঁকৈ বসি অহা বতাহেও যেন তাক কয় সি জাবজ। সি ক্ষিপ্ত হৈ উঠে। হাতুৰী কাঁহ সকলোকে এৰি থৈ সি মাকৰ ওচৰ পায়গৈ। তাৰ মনত ইচ্ছা হয় সকলো লাজ কাজ কাতি কৰি থৈ সি মাকক সোধে “আই মোৰ পিন্ধা কোন?” কিন্তু সি ভেনে ধৰণে যোৱা দেখিলেই মাকে আখে বেখে তাৰ ওচৰলৈ আহি সোধে “বতন, বাছা, তোৰ ভোক লাগিছে — কিয়া খাবি?” ততালিকে বতনৰ স্থিৰ প্ৰতিজ্ঞা অন্তৰৰপৰা আঁতৰি পলাই যায়। মাকৰ কথা শুনি তাৰ ছয়োটা চকুতেই অশ্ৰুৰণা ওপঙি উঠে। কোনোমতে তাক গোপন কৰি সি তাৰ কামত লাগে। মুহূৰ্ত্তৰ বাবে তাৰ মনলৈ ভাব আহে সমস্ত বিশ্ব ব্ৰহ্মাণ্ডই চিঞৰি কলেও সি কেতিয়াও জাবজ নহয়। তাৰ মুখত এটা উল্লাসৰ বেখা ফুটি উঠে আৰু জগুণ বনেৰে সি

হাতুৰীৰে কোবাবলৈ ধৰে।

বতনৰ দিন যাবলৈ ধৰিলে। তাৰ লগৰীসকল বেছি নাই, দুটা এটাহে। দিনে দিনে সি লগৰীয়া কমাই আনিছে। কিয়নো সি বুজিছে যে ছল পালেই সিহঁতে তাক জাবজ বুলি কয়। তাৰ ঘৰলৈকেও মানুহ দুগুহ বেছি লাহে— অহাও সি বৰ ভাল নাপায়। সি নিঃস্ব, ঐশ্বৰ্য্যহীন, তাতেই সি কাঁহৰ কাম কৰে। আনবিলাকৰ লগত তাৰ সম্বন্ধ কি? সেই বাবে সি নিঃসঙ্গ জীৱনকেই ভাল পায়।

একেজন মানুহ মাথোন প্ৰায়েই তাৰ ঘৰলৈ আহে। সৰুৰেপৰা বতনে তেওঁক দেখা পাইছে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা সি তেওঁৰ কোলাতো উঠিছে আৰু তেওঁৰপৰা যথেষ্ট আদৰো পাইছে। এটা অফিচত তেওঁ কেৰাণী কাম কৰে— দৰ্শ্যহাও পায় হেনো মাহে ডেৰ শ। মাকৰ মুখে বতনে শুনিছে যে তেওঁৰ নাম ববীন্দ্র, সিহঁতৰ গাঁৱৰ ওচৰৰে মানুহ আৰু তেনেই লগা ভগা। বতনে জানে তাৰ আচল ঘৰ গাওঁত কিন্তু সিহঁত চহৰলৈ আহিল কিয় বা কেনেকৈ সি ঠিককৈ নাজানে। মাকে কৈছিল যে সিহঁতৰ বিপদৰ দিনত এই ববীন্দ্র কেৰাণীয়ে মাকক চহৰৰ ওচৰত স্থান দিয়ে। গতিকে কেৰাণী বতনৰ আপোন মানুহ।

বতনৰ ঘৰ গাওঁত? তাৰ মনত নতুন নতুন আশা জাগি উঠে। সি পেটে পেটে ভানে যে অলপ ধন ঘটিব পাৰিলেই সি নিজৰ ঠাইলৈ উভতি যাব। সেই ঠাই

মাগুহবিলাক নিশ্চয় ভাল। সিহঁতে তাক আদৰ যত কৰিব; সি উভতি যোৱাত সকলোৱে আনন্দ পাব। আৰু তাতোকৈ সুখৰ কথা হব যে তাৰ মুখৰপৰা জাবজ আখ্যাৰ কালিমাতো চিৰকাললৈ লোপ হৈ যাব। বতনৰ মনত চহৰৰ ওচৰৰ মাগুহবোৰ চকুচৰহা। সি দুপইচা নিজেই উপাৰ্জন কৰি খাইছে। মাগুহে সেইটো সহিব নোৱাৰে। সিহঁত হিংস্ৰক, কপট আৰু সেই বাবেই সিহঁতৰ মাজত সি জাবজ

ববীজ কেৰাণীয়ে বতনৰ মাজে সময়ে খবৰ লয়। বতনে কেনে কাম কৰিছে, তাৰ গা কেনে ইত্যাদি খবৰত কেৰাণীয়ে আনন্দ নিৰানন্দ প্ৰকাশ কৰাৰ চিন দেখা যায়। বতনৰ মাকেও কেৰাণীক বৰ ভাল পায়। একে ঠাইৰে মাগুহ একে লগে উঠা বহা, তাতে আকৌ জাতিভেদ একে— ভাল পাৰৰ কথাই। যোৱা বতনৰ জৰ হৈছিল। মাক অকলশৰীয়া। বতনক অকলে এৰি তেওঁ কলৈকো যাবও নোৱাৰে। কিন্তু এনে বিপদৰ দিনতো কেৰাণীয়ে বতনৰ মাকক সহায় কৰিছে। সেই সময়ত নিভৌ তেওঁ বতনৰ ঘৰলৈ পুৱা গধূলি আহিছিল, কেতিয়াবা কেতিয়াবা নিজেই ঔষধো আনি দিছিল। মুঠৰ ওপৰত কেৰাণীৰ দৰে সহায় কৰা মাগুহ বতনহঁতৰ আন কেৱে নাই। এনে স্থলত কেৰাণীয়ে বতনৰ পৰাও ভালপোৱা আকৰ্ষণ কৰা স্বাভাৱিক। তেওঁ তাৰ পৰা ভক্তি আকৰ্ষণ কৰিব পাৰিছিল নে নাই কব নোৱাৰে।— কিন্তু ভাল পোৱা হলে পাৰিছিল।

আনৰ দৰে বডনেও ভাল পাব জানে, আনৰ দৰে ভাবো
কৰনা আছে কিন্তু সি কৰনাক ভয় কৰে। কোনো ভালপোৱা
বা প্ৰীতিৰ কৰনা কৰিবলৈ গলেই হঠাৎ ডাৰ মনে আহে
জাবজ আখ্যাটো। সি ভয়তে নিয়ৰি টুঠে আৰু ইয়াৰপৰা
আঁতৰত থাকিবলৈ চেষ্টা।

সন্ধ্যা বডনে আপোনমনে ডাৰ কঁহাৰশালিত বহি এটা
কঁহৰ বাটি চাক্ষা কৰি আছে। এনেতে দুজন মানুহ বাটৰ
আগত উপস্থিত হল। এজনে এটা লৰাক সুধিলে “বাপা,
এইটো কাৰ ঘৰ?” লৰাজনে উত্তৰ দিলে “বডনৰ ঘৰ।”
লগৰ মানুহজনে প্ৰশ্নসোধজনক হাতত ধৰি টানি কলে,
“ইয়াত থাকিব নোৱাৰি — বেয়া মানুহ।” কষ্টকৰ দৰে
কথাবোৰ বডনৰ কাণত প্ৰবেশ কৰিলে। সি কঁহাৰশালিৰপৰা
ওলাই আহি দেখিলে মানুহ দুজন বাটে বাটে গৈ আনৰ
ঘৰত সোৱাল।

অচিনাকি মানুহ দুজনৰ মুখৰপৰা এনে কথা ওলোৱাত
বডন বৰ আচৰিত হল। ডাৰ নিশ্চয়কৈ জানিবৰ ইচ্ছা
হল সঁচাকৈয়ে সি হীন নেকি? সি একেবাৰেই ঘৰৰ ভিতৰলৈ
সোমাই গৈ কোনো আগন্তুক নোহোৱাকৈ প্ৰশ্ন কৰিলে
—আই! আমি হীন নেকি?

বডনৰ এই অস্বাভাৱিক প্ৰশ্নত মাক বৰ আচৰিত হল।
ভেঁও একো বুজি নাপালে বডনৰ প্ৰশ্নৰ নিগূঢ় অৰ্থ কি?
উৎপাদি পুৰুষকৰ মনৰ কোত্থল প্ৰচাৰৰ মনেৰে মাকে কলে

—বডন, তই হীন নহয়। তোৰ ওচৰত যিবোৰ আছে সেইবোৰতকৈ তোৰ কুল ভাল। কিন্তু বাছা কি কৰিবি, মোৰ দুৰ্ভাগ্য আৰু তোৰো দুৰ্ভাগ্য—” কথা শেষ নকৰি মাক মাজতে বৈ গল। বডনৰ মনৰ মাজেদি আনন্দৰ জ্বলিকণি খেলি গল। তাৰ সৎকুলত জন্ম, চুবুৰীয়াতকৈ তাৰ কুল উৰ্দ্ধ—বিজুলীৰ দৰে কত কথা তাৰ মনলৈ নাহিল! গৰ্ক্ষতে তাৰ বুকু ফুলি উঠিল। আনন্দত সি মাকৰ মুখলৈ চালে। কিন্তু কি আচৰিত! মাকৰ চকুবেদি গিৰ্গিৰকৈ চকুপানী পৰিবলৈ ধৰিছে আৰু এটি অবৰ্ণনীয় অৱসাদে যেন তেওঁৰ গোটেই শৰীৰকে ক্লান্ত কৰি পেলাইছে। তেওঁ নিশ্চল; তেওঁৰ চকু অধোস্থিত। মাকৰ এনে কৰুণ-মুৰ্দ্ধি দেখি ক্ষণেকতে তাৰ মনৰপৰা গৰ্ক্ষৰ ভাৱ আঁতৰি গল। সি নিজকে ধিকাৰ দিলে। কি ভুল কৰিলে সি! তাৰ প্ৰশ্নই হয়তো এটি অতীত মাধুৰী মাকৰ চিত্ৰপটত উজ্জ্বলাই দিলে আৰু সেই অতীত গোৰুৱাৰ আৰু বৰ্ত্তমানৰ দৈন্তৰ বিজ্ঞানিত মাকৰ এই দুখ, এই চকুপানী। সি স্থিৰ কৰিলে মাকৰ মনত সি ছনাই দুখ নিদিয়ে, তেওঁক প্ৰশ্ন নকৰে। তেওঁ যি কৈছে সি সত্য কাৰণ বডনৰ মনত মাক দেবী।

বডন আজি কালি প্ৰায়েই বাহিৰলৈ নাযায়। মাকৰপৰা সি সকলো শুনিছে। মাকৰ কথাই তাৰ প্ৰতি বেদবাণী। মিছা বাহিৰৰ জল্পনা কল্পনালৈ কাণ কৰি অন্তৰত অশান্তিৰ

বোজা বান্ধি নোৱাৰ একো লাভ নাই। সেই বাবে সি ঘৰতে থাকে— কাম কৰে।

ববীন্দ্র কেৰাণী বতনৰ ঘৰলৈ এতিয়াও আহে কিন্তু আগতকৈ পাতল ! মাকে কেতিয়াবা কাৰণ সুস্থিৰ হ'বলৈ জঞ্জাললৈকে আঙুলিয়ায়। সিদিনা সন্ধিয়াৰ পিছত ববীন্দ্র কেৰাণী বতনহঁতৰ ঘৰত সোমাইছে। বতন ডেতিয়া কঁহাৰশালিত কাম কৰি আছিল— সি সদায় থাকে। ঘৰবপৰা কিবা অলপ বস্তু আনো বুলি সি ঘৰৰ দুৱাৰমুখ পাইছেহি। এনেতে সি কেৰাণীৰ মাত শুনিছে “ ইয়াটলৈ ঘনকৈ আহিলে আনে বেয়া কথা কয়। তোমাৰ কথা সকলোৱে জানে। ”

বতনৰ কাণত চাঁত কৰে বিজুলীশক্তি প্ৰবাহিত হ'ল। সি লাহে লাহে ভিতৰ সোমাই দেখিলে মাকৰ মুখ বিষাদৰ অন্ধকাৰেৰে আঙুৰা, চকু চলচলীয়া। মুহূৰ্ত্তৰ কাৰণেও সি ভাত অপেক্ষা নকৰি তাৰপৰা ওলাই আহিল।

বাঙি ভাত খোৱা সময়ত। সি মাকৰ আগত কলে—
“ কেৰাণীক আমাৰ ইয়াটলৈ আহিবলৈ বাধা দিবি আই।
ডেওঁ ভাল মানুহ নহয়। ”

মাকে শুক সাহুনা দিলে আৰু সন্মোহে কলে “ বতন,
বাছা, কেৰাণী আমাৰ আপোন। ডেওঁৰ সহায় নহলে ইয়াত
কেনেকৈ তিষ্ঠিবি ? ”

উৎসাহপূৰ্ণ হৃদয়ৰে বতনে কৈ উঠিল “ ইয়াত থাকিব

নোৱাৰো, গাৱঁলৈ যাম— নিম্বৰ ঠাইত খুজি খাম। তাত সকলোৱে আমাক আদৰ কৰিব, আমি উত্ততি গলে আনন্দ প্ৰকাশ কৰিব। ”

মাকে বতনৰ গাত হাত বুলাই কলে “ বাছা, গাওঁ ইয়াতোকৈ ভীষণ। গাওঁত আমাৰ স্থান নাই। তাত যে হিংসা কপটতা ইয়াতকৈও বেছি বাছা। তাৰ ভিত্তিতাই মোক জৰ্জৰিত কৰি তুলিছে। উপাই নাপাই তাৰপৰা পলাই আহিছোঁ। আত্মীয়-স্বজন সকলোৰে সম্বন্ধ ছিগি পেলাইছোঁ। সি হুনাই জোৰা নানাগে বতন। কেৰাণীক ভুল হুবুজিৰি। ভেৱেইহে আমাৰ বন্ধু। ”

মাকৰ কথাৰ হুনাই প্ৰতিবাদ কৰিবৰ বতনৰ ইচ্ছা নহল। কেৰাণীৰ ওপৰত বতনৰ খং তেওঁ মাকৰ মনত দুখ দিছে বুলি। কিন্তু মাকে নিজেই যেতিয়া তেওঁক ক্ষমা কৰিছে বতনৰ একো আপত্তি নাই। বতনে জানে একমাত্ৰ আপোন তাৰ মাক। মাকৰ মনত যেয়ে দুখ দিব তাৰ সৰ্ব্বনাশ কৰিবলৈকো সি প্ৰস্তুত। তিন দিন পাৰ হৈ গল। চতুৰ্থ দিনা ওচৰৰে এঘৰ মানুহে সন্ধ্যা বতনক জোজ খাবলৈ মাতিলে। সিদিনা ওবে দিনভো বতনে কামৰপৰা অবসৰ পোৱা নাই— মনচুপৰ ঘৰত দিব লগা বাটি কেইটা এতিয়াও হৈ উঠা নাই। অবিশ্ৰান্ত ভাবে গোটেই দিনটো কাম কৰিছে সি। তাৰ যেন অবসাদ নাই, ক্লান্তি নাই। সন্ধ্যা পাৰ হৈ গল। বতন ভেঙিয়াও কামত ব্যস্ত। ওচৰৰ হু

চাবিজন সমনীয়া ভোজ খাবলৈ গল। বতনে ভেতিয়াও কাম কৰি আছে। আন এজন সমনীয়াই বাহিৰৰপৰা ডাক মাতিলে “বতন ?” কিন্তু বতনৰ মাতবোল নাই। সি কন্দী। সমনীয়া ভিতৰলৈ গোমাই আহিল। বতনেও কুণ্ঠিত সকলোকে সামৰি থৈ তাৰ লগতে ওলাল।

ভোজৰ সকলো ঠিক্‌ঠাক্। মাত পৰিল। সকলোৱে খাবলৈ বুলি উঠিল। লগতে বতনো উঠিল। নিমিষতে বতনৰ ওপৰত চাবিজন বুঢ়াৰ নজৰ পৰিল। সিহঁতে ফুচ্‌ফাচ্‌ কৰিবলৈ ধৰিছে। এজনে খোলাধুলিকৈ কৈ উঠিল — “এঃ সকলোৰে লগত খোৱামেলা কৰিব নোৱাৰি দেওহে। হাজাৰ হলেও ধৰ্ম্ম আছে।” বতনৰ মুখ ক’লা শূৰি গল। ঠিক এনে সময়তে আন এজন মানুহ আহি বতন আৰু তাৰ দুজন সমনীয়াক মাতিলে “আহা, আহা ভোমালোক এইফালে আহা।” বতনে স্থিৰ বুজিলে বুঢ়াৰ বিদ্ৰূপৰ ভীষ্ণৰূপ তাৰ ওপৰতেই নিক্ষেপ কৰা হৈছে। সি জানিলে, স্পষ্টকৈ বুজিলে এই সমাজত তাৰ স্থান নাই। তাৰ সমুখত আটাইবোৰেই চিনাকি মানুহ। বহুতক সি জেঠা, খুৰা সম্বন্ধ ধৰি মাতে তথাপি এওঁলোক তাৰ কোনো নহয়। এই সমাজত তাৰ আপোন নাই—সকলো শত্ৰু। চোষৰ নিচিনাকৈ বতন ভাব-পৰা পলাই আহিল। সমনীয়া দুই এজনে তাৰ বিচান কৰিলে কিন্তু বতন নাই। আন কেৱে তাৰ বিচাৰ নললে।

সকলোৱে নিৰ্ভয়ে খাবলৈ বহিল। আৰু বতন ? সি অস্তিমানভ
দক্ষ আৰু ক্ৰোধৰ জ্বলন্ত অস্তৰ লৈ ঘৰৰ ওচৰ পালেহি।

ঘৰৰ ভিতৰত কোনোবাই উচুপি উচুপি কান্দিছে। সি
স্থিৰ হৈ বন। এনেতে সি মাকৰ ভগা ভগা মাঙ শুনিবলৈ
পালে, “আপুনি মোৰ সৰ্ব্বনাশ কৰিছে। আপোনাৰ কাৰণে
মোৰ আজি এই অৱস্থা।” বতনৰ গাৰ নোম ডাল ডাল
হৈ থিয় দিলে। মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতে তাৰ এটা অস্বাভাৱিক
পৰিবৰ্ত্তন হৈ গল। ততালিকে তাৰ চকু মুখত এটা হিংস্ৰতাৰ
চিন ফুটি উঠিল। ঠিক এনে সময়তে কেৰাণীৰ স্পৰ্শ কথা
শুনা গল “লক্ষ্মী, পাহৰি যোৱা কেলৈ ? তোমাৰ অতুলনীয়
কণবাণিৰ লোভ দেখুৱাই মোক পথভ্ৰষ্ট কৰিছিল। দোষী
তুমি— মই নহয়।”

“দোষী মই, দোষী মই।” বুলি বতনৰ মাকে হুক
হুক কৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। বতনৰ অসহ্য হল। কোনো
দিনেই সি মাকক এনে দৰে কান্দা শুনা নাই। তাৰ মাকৰ
মনত দুখ দিবলৈ এই নৰ-পিশাচৰ কি অধিকাৰ আছে ?
নাচি উঠিল তাৰ কৰ্ম্মঠ, শক্তিমত্ত হাত, চকু-মুখে ফুটি
উঠিল কুটিল হিংস্ৰতা। শাস্তি ! সি কঁহাৰাণালিলৈ দৌৰি
গৈ হাতুৰীটো হাতত ললে। ধুমুহাৰ দৰে প্ৰচণ্ড বেগে
ঘৰৰ ভিতৰ সোমাই সি বলীয়াৰ নিচিনাকৈ চিঞৰি উঠিল
—“বাহিৰ হ, বাহিৰ হ পিশাচ।”

ববীন্দ্র কেবাণীৰ চুৰ্ছি হেৰাল। ই কি এনয়কুৰী মূৰ্ছি।
তাৰ ছয়োটা চকুৱেদি যেন হিংসাৰ অলপ জুই ওলাব
ধৰিছে। চাওঁতে চাওঁতে সি গৈ কেবাণীৰ ডিঙিত টোপা
মাৰি ধৰিলে আৰু হাতৰ হাতুৰী মূৰৰ ওপৰলৈ দাঙিল।

মাক দৌৰি আহি বতনৰ হাতত ধৰিলে “বতন, বতন
কি কৰ?” বতন স্থিৰ প্ৰতিজ্ঞ। সি গৰ্জি উঠিল “আজি
বন্ধা নাই—আজি বন্ধা নাই।” বতনে মাকৰ হাতৰপৰা
নিজকে মুক্ত কৰি বলীয়াৰ দৰে গৰ্জি উঠিল আৰু হাতুৰী
দাঙিল। ততালিকে মাক ছয়োৰো মাজত গোমাই চিঞৰি
উঠিল “বতন, বতন—ই পিতৃ-হত্যা।

নিমিষতে কেবাণীৰ ডিঙিৰপৰা বতনৰ হাত স্নলকি পৰিল।
সেঁৱ হাতত থকা হাতুৰী সি দলিয়াই পেলাই কেবাণীৰ ভৰি
দুখনত দীঘল দি পৰিল “কোনে কয় মোৰ পিতা নাই?”
অভিমাণেৰে দক্ষ-হৃদয় নিজৰি তাৰ চকুৱেদি চকুপানী ওলাই
কেবাণীৰ ভৰি ধুই নিলে। তেওঁৰ ভৰিতেই দীঘল দি পৰি
থাকিল সি। তাতো যেন তাৰ তৃপ্তি।

আবেগপূৰ্ণ অন্তৰেৰে কেবাণীয়ে ছয়ো হাতেৰে বতনক
মাটিৰপৰা তুলি চকুপানী মচি দিলে আৰু কলে—
“বতন, পুত্ৰ মোৰ, ময়েই তোৰ পিতা। মোক ক্ষমা কৰিবি।”

ধনবৰ

স্থান— যোৰহাট
ৰচনা কাল— ২৫ এপ্রিল ১৯৪০

ধৰমতুল গাঁৱৰ ধনবৰ গাওঁবুঢ়াই যিদিনা হুসেৰনান
 চাউল গামোছাত বান্ধি লৈ আহি শুকান মুখেৰে মোৰ আগত
 উপস্থিত হৈছিল সিদিনাই মোৰ অন্তৰখন তাৰ প্ৰতি দয়াৰে
 উপচি পৰিছিল। তাৰ গাৰ গঠন, বহল বুকু অথচ উল্লম
 আৰু কান্দিহীন মুখখনি দেখিবলৈ পাই মোৰ মনত প্ৰশ্ন
 উঠিছিল তাৰ দাবিদাৰ মূল কাৰণ সি নিজেই নে আমাৰ
 অৰ্থলোভ সমাজ! ভাবিছিলোঁ সমাজ। নহলে ঈশ্বৰ প্ৰদত্ত
 তাৰ শক্তি সামৰ্থ্যৰ অপচয়ৰ অৰ্থ একো বুজা নাছিলো।
 সেই বাবে সি যেতিয়া চাউলখিনি মোৰ পিনে আগবঢ়াই
 দি তাৰ পাবিবৰ্ত্তে মিনতিৰ স্মৰণ মোক চাৰি অনা পইচা
 খুজিছিল মই আনন্দেৰে তাক ছয় অনা পইছা দি সি কি
 কৰে কেনেকৈ খায় ইত্যাদি প্ৰশ্ন কৰিছিলোঁ। মোৰ ব্যৱহাৰত
 সি সন্তুষ্ট হৈছিল আৰু আগ্ৰহেৰে তাৰ জীৱনৰ কথাবোৰ
 কবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। কিন্তু এনেতে সাধাৰণ কানি-কাপোৰ
 পিন্ধা এজনী আদহীয়া ভিৰোতা কটালকো কটাকপাত নকৰি
 ভিৰবলৈ সোমাই আহিল। তাই ধনবৰক লক্ষ্য কৰি দাবীৰ
 স্মৰণ স্মৰিলে “চাউল,— মোৰ চাউল কি কৰিলি? ইঘৰত
 ধান বানি, সি ঘৰত কটনা কাতি সেইখিনি চাউল আনিছিলোঁ ;

তাকো লৈ আহিছ। বাভিলে মই লৰা-ছোৱালীক ধুৱাম
ক'ৰপৰা ? ”

ভিবোভাজনীৰ আচৰণ দেখি মই অবাক হলেঁ। অচিনাকি
মাহুহৰ আগত এজনী অসমীয়া ভিবোভাই এজন পুৰুষক
এনে টান কথা কোৱা মই আগেয়ে শুনা নাছিলেঁ। সিহি
তাইৰ আচৰণ দেখি প্ৰথমতে ভাবিলেঁ। তাই বলীয়া। কিন্তু
পিছ মুহূৰ্ত্ততে ধাৰণা হল যে এই বলীয়ালি অৰ্থৰ অনাটন
আৰু অভাবৰ নিষ্পেষণৰ পৰাও উদ্ধৰ হ'ব পাৰে।

অপৰাধীৰ নিচিনাকৈ ধনবৰে লাহেকৈ উত্তৰ দিলে —
“হেৰ, ভই যা। দেউতা আগতে বহি আছে। ভেঁও কি বুনিব।
মা চাউলখিনি মই দেউতাক বেচিছোঁ। ”

ভিবোভাজনীয়ে যেন তেতিয়াহে মোৰ অন্তৰ্ভাৱ গম
পালে। আগতকৈ নবম সুৰত তাই কবলৈ ধৰিলে “দেউতা,
এই বুঢ়াই মোৰ সকলো কাৰ্য্যৰ শনি হল। দিনৰ দিনটো
কাম নাই, বন নাই, ইষৰে সিষৰে ফুৰিব আৰু মই ধান
দাই, ভুঁই কই অনা ধান চাউলখিনি বেচি কানি খাব।
যাজি ধুজি মাগি যি কেইটা চাউল আনিছিলেঁ। তাকো
আনি আপোনাক দিলে। এভিহা মই লৰা-ছোৱালী কেইটাক
ধুৱাওঁ কি ? বৰ লৰা আছে। সিও বাপেকৰ দৰে। ভালটক
কানি কাপোৰ পিন্ধি সিও দিনৰ দিনটো টলো টলো কৰি
কুৰে— কটল যাহ, কটল নাহায় জৰ ঠিক নাই। যেনে

বাপেক তেনে পুতেক। ময়েইহে ইহঁতক আৰ্জি খুৱাব
লগা হৈছে। ”

সৰ্বেস্বকৈ তিবোতাজনীয়ে কথাবোৰ কৈ গল। মোৰ
মনত ছুখ লাগিল। পুৰুষ? — কিন্তু নিজৰ অকৰ্ম্মণ্যতাৰ
দোষত ছুবেলা ছুমুঠি খাবলৈ নাপাই হাহাকাৰ কৰে। তাৰোপৰি
তিলে তিলে জীৱনী-শক্তি নাশ কৰা কানি? মনত খং
উঠিল। অলপ ছটা মাতেৰে সুধিলো, “তই কানি খাব
গাওঁ বুঢ়া?”

“হয় দেউতা পালে কেতিয়াবা কেতিয়াবা ছটা এটা
টিকিৰা পোৱোঁ।” ধনৰে লাহেকৈ কলে। “কি কৰিম
দেউতা বেমাৰ। গাটো মুঠেই ভাল নাথাকে। আজি বা
বুন্ধখন ধৰফৰায়, কাইলৈ বা মুৰটো ঘূৰায়, পৰহিলৈ বা
জ্বৰ জ্বৰেই লাগে—এঃ নকব দেউতা আৰু কত কি?
ছটা এটা টিকিৰা পুৰিলে গাৰ বিষটো কম, মনটোও অলপ
ভাল লাগে আৰু ৰাতিও অলপ টোপনি আহে। খাওঁ
দেউতা। মিছা কলে কি হব। এই মানুহজনীয়ে একো
শুবুজে। পাৰোঁভেনো মই তেনেকৈ থাকোঁনে?” হেৰো
কপাহীৰ মাক, তই একো শুবুজ। দেউতা কিমান ডাঙৰ
মানুহ, দেউতাই বুজে। যা—তই ঘৰলৈ যা। তই তিবোতা,
তোৰ মুখত এইবোৰ কথা নুগুৱায়। লৰা-ছোৱালীক খুৱাব
লাগে নই খুৱায়। আৰ্জিব নোৱাৰোঁ। দেউতাহঁতৰ দৰে

লোকৰপৰা ধুজি মাগি নিম। তাত মোৰ লাজ নালাগে। কিন্তু তই বাটে বাটে এই দৰে কেপ্‌কেপাই হুফুৰিবি। বৰ বোপাৰ কথা কৈছ? সি এজন মানুহ হব। বুজিছ? কচোন গাঁৱত তাৰ দৰে লৰা কেইটা? যোঁ মনাইৰ বৰ লৰাটো কলেজতো পঢ়িছে হেনো। সিও দেখোন স্বামান বৰ বোপাৰ দৰে কানি কাপোৰকে পিন্ধিব পৰা নাই। আৰু চা। পুলিচৰ লগত কেইজনে সমানে সমানে চুৰা খাব পাৰিছে অ' ? নকৰি এনে কথা নকৰি। বৰ বোপা এজন মানুহ হবই হব। তই নিশ্চয়কৈ জানিবি। ”

ভিৰোতাজনীয়ে ভিকাহি মাৰি উঠিল “ এঃ হৈছে হৈছে। বাপেকে যি সোপ'টো আৰ্জিছে তাৰেই নধৰা হৈছে আৰু পুতেকে আৰ্জি দিব—অমি খাম, সেইবোৰ আমি সানি অহা নাই। ”

গাওঁবুঢ়াই আগতকৈ ডাঙৰ স্তৰত আবৃত্ত কৰিলে — “যা বুলিছোঁ যা। দেউতাৰ আগত তই এনেকৈ কথা কব পাৱনে? দেউতা, আপুনি দোষ নধৰিব। এই মানুহজনীয়ে এফোঁ নাজানে। বুঢ়ী হল তথাপি তাই কথা কবলৈ নিশিকিলে। ময়ো জনা নাছিলো দেউতা, ময়ো জনা নাছিলোঁ। পিছে মোক শিকালে বৰ বোপায়ে। ”

গাওঁবুঢ়াৰ কথাবোৰ শুনি মোৰ হাঁহি উঠিব ধুজিছিল। পিছে তাক দমাই আগৰ প্ৰশ্নটোকেই সুধিলোঁ —

“গাওঁবুঢ়া, তই কানি খাব কিয়?”

“এঃ দেউতা, আপুনি লৰা মাগুহ। কানিত বৰ মোজ, বৰ আৰাম। দুজন লগৰীয়াৰ সৈতে খোলাত বহিলে কেনে যে লাগে”—আপোনা আপুনিয়ৈ গাওঁবুঢ়াৰ শুকান মুখৰ ওপৰত এটি আনন্দৰ আভা খেলি গল। “দেউতা, সৰগ দেখা নাই কিন্তু মনত ধাৰণা হয় কানিৰ খোলা নোহোৱা সৰ্গও ইয়াৰ সমান হব নোৱাৰে। দুই চাৰিটা হোপাৰ পিছতেই ধ্যানত বহা ঋষিৰ দৰে চকু দুটা লাহে লাহে জাপ খাই আহে, গোটেই গাঁটোতে যেন কোনোবাই জুৰ মলয়াৰ বা দি যায়। দেউতা, কঁপাহীৰ মাকে কেপ্‌কেপাই থাকে, লৰা-ছোৱালীয়ে কান্দে, তথাপি সেইবোৰলৈ মন নাযায়—আপোন পাহৰা হৈ পৰে।। তাৰ পিছত সুখৰ টোপনি আৰু মধুৰ সপোন। বৰ ভাগ্যেদে আমি অসমীয়াই এই বস্তুটো পাইছোঁ দেউতা। পিছে কবৰো সাহ নহয়। দেউতাৰনো যদি অভ্যাস আছে মই গোলামে—”

“ধেং” বুলি গাওঁবুঢ়াক ধমক দি তাৰ কানি মাহাত্ম্য শেষ কৰিলো। নিমিষতে তাৰ মুখৰপৰা আনন্দৰ জিলিকনি আঁতৰি গল আৰু মোৰ চকুত পৰিল আগৰ সেই শুকান মুখখনি। মাথোন এতিয়া এটি অস্বস্তিৰ ভাবে তাৰ ওপৰত এটি ক্ষীণ পৰিবৰ্ত্তন আনি দিছে।

মই আগতকৈ বহুতো গহীন হৈ তিবোতাজনীক চাউল

কেইটা ফিৰাই দি ক'লে। “তই এই খিনি লৈ যা আক
লৰা-ছোৱালী কেইটাক খুৱাওঁ! যদি গাওঁবুঢ়াই পুনৰাই
কানি খায় মোৰ আগত কৈ দিবি। তাৰ খাতিৰ বিধান
মই কৰিম।”

ভিৰোভাজনীয়ে মোৰ ভৰিভ ধৰিলেহি আৰু ক'লে,
“দেউভা, এই ফেৰা উপকাৰ কৰক! ইয়াক কানি একমুঠাই
দিয়ক।”

মই গাওঁবুঢ়াক হুকুম দিলে। “গাওঁবুঢ়া, তই আজিৰপৰা
কানি নাখাবি। মোৰ ঘৰলৈ সদায় আহিবি। অনপ অচৰপ
কাম দিম। কৰিবি, দৰ্শহা পাবি।”

গাওঁবুঢ়াই এটি সেৱা জনাই— উত্তৰ দিলে, “ভাল
দেউভা, কভয়ে কত বস্তু এৰিব ধৰিছে, মইনো কানিকে
এৰিব নোৱাৰিমনে? হেৰো কপাহীৰ মাক, মই আজি
দেউভাৰ আগত শপথ খালে। মই কানি নাখাওঁ। বল
এতিয়া যাওঁ।”

গাওঁবুঢ়াই আকৌ এটি সেৱা জনাই— মোৰ ঘৰৰপৰা
উঠিল। লগতে বৈশ্বকো উঠিল।

মই গাওঁবুঢ়াক সোঁৱৰাই দিলে। “কাইলৈ আহিবিনে?”

“আহিম দেউভা, আহিম” বুলি গাওঁবুঢ়া বাট ওলাল।

পিছদিনা। ৰাতি পুৱাতেই ধনবৰ গাওঁবুঢ়া মোৰ ঘৰত
উপস্থিত হলহি। মই তাক ওচৰলৈ মাতি আনি সন্মিলে।

“কালি নিয়া পইচা ছু অনাৰে কি কৰিলি অ’ গাওঁবুঢ়া ?
কানিৰ টিকিৰা পুৰিলি নেকি ?”

গাওঁবুঢ়াই আথেবেথে উত্তৰ দিলে, “এঃ নাই দেউতা,
কানি খোৱা নাই। পইচা কেইটা থৈ দিছোঁ—টানে-মস্কিনে
লাগিব। কালি আফিং কিনা নাই—বুঢ়ীয়ে কেপ্‌কেপাই
থাকে।”

“আন ঠাইত খালি নেকি ?” মই আকৌ স্নৰিলো।

“কোনে খুৱাব দেউতা। পইচাৰ মাল কোনে এনেয়ে
খুৱাব। তথাপি গলে। ভদাইহঁতৰ ঘৰলৈ। ভদায়ে টিকিৰা
পুৰি আছিল। মোক দেখি এবাৰ হো বুলি হোকাটো খুৱাই
দিলে। ছহোপা মাৰিলে। পিছে নাই, একো নহল।”

“মোৰ আগত দেখোন কানি নাখাওঁ বুলি শপথ খাই
গৈছিলি অ’ ?” ছনাই মই প্ৰশ্ন কৰিলে।

“দেউতা মোৰ দোষ হৈছে—মোৰ দোষ হৈছে। মই
পাহৰি গলে। আজিৰপৰা কেতিয়াও নাপাহৰে। এই
বাৰ কাণত ধৰিছোঁ” বুলি গাওঁবুঢ়াই ছয়ো হাতেৰে ছয়ো-
খন কাণত ধৰিলে।

মই কোনো ঋণ ভাব নেদেখুৱাই তাক বুজাবলৈ চেষ্টা
কৰিলে। “চা গাওঁবুঢ়া, তোৰ খাবলৈ চাউল এমুঠিও নাই”—

গাওঁবুঢ়াই হয়ভৰ দি কলে—“হয় দেউতা, নাই।”

“তথাপি কানি খাই তোৰ লৰা-ছোৱালীক শুকাই মাৰিছ
আৰু নিজেও শুকাই-খীনাই যাব ধৰিছ।”

“ঠিক কৈছে দেউতা, ঠিক কৈছে। মোৰ আগতে একো
একোখন বৰ বৰ হাত আছিল। গাওঁত মোৰ সমান কাৰো
বল নাছিল।”

“চাচোন ভেনেহলে কি আছিলি আৰু এতিয়া কানি
খাই কি হৈছ?”

“এতিয়া বুঢ়া হৈ আহিলোঁ নহয়। এতিয়া চৰি আহিমনে
পৰি আহিম। এতিয়া গাত বল নাই। খাবলৈকো কচি
নাই।”

মই ধমক দি কলোঁ। “ভই ক’ত বুঢ়া হৈছ? কানি
খাই-খাইহে তোৰ এনে হৈছে। কানি খাবলৈ এৰি দে—
দেখিবি আকোঁ ডেকা হৈ পৰিবি।”

“এৰিলোঁ দেউতা এৰিলোঁ। হয়তো। তাক খাইনো
লাভ কি? পেটো নভৰে, মূৰো নভৰে— কেৱল এসোপা
ধোৱা। নাখাওঁ তাক আজিৰপৰা।”

ধনবৰক ভানকৈ বঢ়াই-বুজাই মই মোৰ কামলৈ ওলাই
গলোঁ। মোৰ মনত বিশ্বাস হল যে গাওঁবুঢ়াই ছনাই কানিৰ
টিকিৰাত মুখ নিদিব।

গধূলি ঘূৰি আহি দেখিলোঁ। গাওঁবুঢ়াই মোৰ ঘৰৰ

ভালেমান কাম কৰিছে। তাৰ কাম-কাজখিনি দেখি মোৰ মনত ভাল লাগিল—কামবোৰ বেছ পৰিপাটী, মিহি। সন্ধিয়া সি মোৰপৰা কেইটামান চাউল খুজি লৈ ঘৰলৈ গল।

ডেতিয়াবেপৰা ধনবৰ মোৰ ঘৰলৈ আহে আৰু কাম-কাজ কৰে। মই ভাবিলোঁ সোনকালে ধনবৰৰ পৰিবৰ্ত্তন আহিল। মনতে ভাল লাগিল। এজনক কুপথৰ সেশুৰীয়া আলিষপৰা আঁতৰাই অনাত এটি অভিনব ভূষ্টি আছে।

এদিন দুপৰীয়া আন কাম-কাজ নথকাত তিনিজন বন্ধুৰ লগত মোৰ ঘৰতে ব্রীজ খেলিছোঁ। অলপ আঁতৰত ধনবৰ থিয় হৈ আমাৰ পিনে একেৰাহে চাই আছে আৰু মাজে মাজে আপোনা আপুনিয়ে হাঁহিছে। ধেমালিৰ সূৰত মোৰ এজন বন্ধুৱে মাত লগালে “কি অ’ ধনবৰ, তাক খেলিবি নেকি ?”

এটি মিচিকিয়া হাঁহিৰ অন্তত ধনবৰে কৈ উঠিল, “এঃ মই নাজানো। কাইলৈ আমাৰ বৰ বোপাক লৈ আহিমচোন। সি জানে! তেনো কাম কি দেউতা। এই তাক, তাকেই তাক বলীয়া কৰিছে।”

মোৰ বন্ধুকেজনে হাঁহি উঠিল। আন এজনে মাত লগালে “আমিও নাজানো অ’? তোৰ বৰ লৰাই আমাক শিকাই দিব পাৰিবনে?”

উল্লাসৰ স্তবত ধনবৰে উত্তৰ দিলে. “পাৰিষ দেউতা, কেলেই নোৱাৰিব। কত লৰাক সি খেলত পণ্ডিত কৰি দিলে। দেউতা, তাৰ এইবোৰেই কাম— বহি বহি তাত খেলা, চুৰঠ খোৱা আৰু গাৱঁৰ ছোৱালীবোৰৰ লগত চুপতি কৰা।”

এজন বন্ধুৱে স্তম্বিলে “হেৰ, তাক বিয়া কৰাই নিদিব কিয়? বোৱাৰী বাব পাৰিবি।”

বন্ধুৰ কথা শেষ নোহওঁতেই ধনবৰে মাত লগালে—
“নালাগে দেউতা, নালাগে। আপোনালোকৰ গোলাম অজলা নহয়। সি নিজেই বাচি লব নহয়।”

আকৌ আমাৰ মাজত হাঁহিব বোল উঠিল। অলপ পিছত মোৰ এজন বন্ধুৱে স্তম্বিলে “হেৰো গাওঁবুঢ়া, চুৰঠ খাবলৈ তোৰ লৰাই টকা ক’ত পাই অ’?”

“কৰবাত পায় দেউতা। তাৰ মুখখন চোকা আছে। কতবোৰ লৰা আছে সিহঁতক সি বেচিব পাৰে। হুখীয়াৰ ঘৰত জন্মিল গুণেহে। নহলে ইমান দিনে সি এটা কিবা হৈ উঠিলহেভেন। পিছে দেউতাসকলৰ আশীৰ্বাদত এতিয়াও হব পাৰে।”

খেলৰ বস ভঙ্গ হোৱা বাবে ধনবৰক আন কামটো পঠিয়াই দিলে।। সাজ লাগোঁ লাগোঁ হওঁতেই ধনবৰে এটা লেম জ্বলাই আনি আমাক আটাই কেইজনকে এটি উৰৈহতীয়া

সেৱা জনাই ঘৰলৈ গল। ইয়াৰ পিছত প্ৰায় দুমাহ কাল ধনবৰে মোৰ ঘৰলৈ আহি কাম-বন কৰে। এদিনাখন ধনবৰে মোক খুজি পাঁচটা ৰূপ লৈ গল। তাৰ বৈশীয়েকৰ বাবে গহনা কিনিব লাগে। ইয়াৰ পিছৰেপৰা ধনবৰ মোৰ ঘৰলৈ অহা নাই। প্ৰায় এসপ্তাহ অপেক্ষা কৰিলে। তথাপি সি নাহিল। মনত ভাব হল—তাৰ অসুখ-বিসুখো হব পাৰে। সেই বাবে গধূলি ফুৰিবলৈ যাওঁতে এদিন তাৰ ঘৰত ওলালোঁগৈ। একেটি জুপুৰি ঘৰ তাৰ, তেনেই চাপৰ আৰু বতাহ বৰষুণৰ খচকনিও জীৰ্ণ-শীৰ্ণ। ঘৰটোৰ বেৰৰ সৰু বৰ জোলোঙাৰে আৰু চালৰ ওপৰৰ বিন্ধাৰে অলপ অলপ সৰু সৰু আঙঠীৰ আকাৰত ধোৱা ওলাব ধৰিছে। মই চোতালত ভৰি দি মাত লগালোঁ—“গাওঁবুঢ়া।”

ভিতৰৰপৰা তিৰোতাজনী ওলাই আহি মোক দেখি অৰাক হল। সৰু ছোৱালীজনীক ওচৰৰ এঘৰৰপৰা এখন পীৰা আনিবলৈ ভাই পাচিলে। ভিতৰৰপৰা গাওঁবুঢ়াই গহীনাই স্নিগ্ধে “কোন অ’ কপাহীৰ মাক?”

তিৰোতাজনীয়ে উত্তৰ দিলে “আহচোন, বাহিৰলৈ ওলাই আহ। দেউতা আহিছে।”

গাওঁবুঢ়াই মাত লগালে “দে দে বহিবলৈ দে, মই গৈছোঁ।”

ইতিমধ্যে ছোৱালীজনীয়ে এখন পীৰা লৈ আহিল। মই

বহিলে। অলপ আঁতৰতে বহি গাওঁ বুঢ়াৰ বৈগীয়েকে চকুপানী টুকিবলৈ ধৰিলে। মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতে এইদৰে চকুপানী টোকাৰ কাৰণ বুজিব নোৱাৰি মই স্মিলিলোঁ, “ কি কৰিছ অ’ গাওঁ বুঢ়া ? ”

“মই অলপ এবিধ নোৱাৰা কামত ধৰিছোঁ দেউতা। অলপ বহক মই গৈছোঁ। ”

এটি ছমুনিয়াহৰ অন্তত বৈগীয়েকে কৈ উঠিল “ কি কাম কৰিব দেউতা ? কানি খাইছে। সিদিনা অলপ পাইছিল। সেইখিনি শেষ নহয় মানে নেৰিছে। ঘৰ পয়মাল হল, বৰ লৰাক ধৰি লৈ গল, তেও এই বুঢ়াৰ ধানসাৰ নাই। ”

মই বৰ আচৰিত হৈ স্মিলিলোঁ। “ ভোৰ বৰ লৰাক ধৰি লৈ গল কিয় ? ”

বৈগীয়েকৰ কান্দোন চৰিল। ভগা ভগা মাতেৰে ভাই কবলৈ ধৰিলে, “ হিংসা, দেউতা হিংসা। তাক গাওঁখনে দেখিব নোৱাৰে। খিয়লীয়াহঁতে কয় সি বোলে কেঞাৰ ঘৰত সোমাইছিল। মিছা দেউতা, সকলো মিছা। গাৱঁৰ হিংসা আৰু কেঞাৰ টকা। কেঞাই ভেটি দিলে, তাক লোৰে বান্ধি লৈ গল। ” ভাই হুক্‌হুক্‌ কৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। “ খাবৰ ভাত নাই, থাকিবৰ ঘৰ নাই, ওখাপি নাহুহে হিংসা কৰে। এতিয়া বোলে ফাটেকত পৰিব। সি কেনেকৈ থাকিব ভাত দেউতা। ভাত বা কি হয়। ”

বাপেকক কলো বোলে দেউতাৰ ওচৰলৈকে যা কিবা বুজি পৰামৰ্শ দিব কিন্তু সি নাযায়, কানিৰ খোলা এৰিব নোৱাৰে। মইনো কি কৰিম। মই কি জানোঁ। আজি চাৰিদিনে কান্দি কান্দি চকুপানীৰে গাৰ কাপোৰ তিয়াইছোঁ।”

বৈশ্বকোঁকৰ কথা শেষ নোহওতেই গাওঁবুঢ়া ভিতৰৰপৰা ওলাই আহি ভিকাহি মাৰি উঠিল “এঃ বৰ কথাটো হৈছে। লৰা ফাটেকত পৰিল কি হল। এইজনীক আজি চাৰিদিনে কত বুজাইছোঁ। তথাপি বুজনি নামানে। বোলে বৰদলৈ আৰু কুকন (দেউতাসকলৰ স্বৰ্গত বাস হওক) ফাটেকত পৰা নাছিলনে? তেওঁলোকৰ আগত আমি কি খেব-কুটা অ’? ফাটেকত পৰা কি এটা ডাঙৰ কথা। ফাটেকত নপৰিলে আজিকালি ডাঙৰ মাহুহ নহয়। বুজিছ?”

বিবাদৰ মাজতো মোৰ মনত প্ৰথমতে হাঁহি উঠিল। কিন্তু পিছত বেছি দুখ লাগিল এই বুলি যে মোৰ দেশৰে এজন আজিৰ যুগতো এনে মুৰ্খ। গাওঁবুঢ়াক বুজাবলৈ যত্ন নকৰিলে। কানিৰ অপকাৰিতা সম্বন্ধে দীঘল বুজনিৰ অন্ততো একো ফল নহল যেতিয়া ৰাজনীতি আলোচনাৰপৰা একো লাভ নহব।

গাওঁবুঢ়াৰ বৈশ্বকোঁকে মোৰ ভৰি দুখনত সাৰটি ধৰিলেহি আৰু কাবো কৰি কলে যে ভাইৰ লৰাক মই মুকলি কৰি দিব লাগে। সেইবোৰ কথাও মোৰ একো হাত নাই বুলি

কোৱাভে। তাই নপতিয়ালে। অগত্যা এবাৰ কান্দিব চেষ্টা কৰি চাম বুলি কবলৈ বাধ্য হলে।

ধনবৰৰ ওপৰত মোৰ খং উঠিল। মই ডাকলক্ষ্য কৰি কবলৈ ধৰিলোঁ। “গাওঁবুঢ়া, মই আজি ভোৰ কানি খোৱা হোকা, চিলিম সকলোকে লৈ যাম আৰু কাইলৈ ভোকো পুলিচত গতাই দিম। তই অকল নিজৰেই সৰ্ব্বনাশ কৰা নাই। তই সৰ্ব্বনাশ কৰিছ ভোৰ ঘৰখনৰ ভোৰ দেশৰ।”

এটা মিচিকিয়া হাঁহিৰে মুখ পোহবাই গাওঁবুঢ়াই কলে—
“এঃ নলাগে দেউতা। মই এযোৰ নতুন হোকা চিলিম দেউতাৰ ঘৰত দি আহিম। দেউতাই আগতে কোৱা হলে মই গোলামে ইমান দিনে দিবই পাৰিলোঁহেঁতেন।”

মই ধমক দিলোঁ। “হেৰ, তই মোকো কানি খুৱাবলৈ আহিছ নেকি? ধেমালি যেন পাইছ হৰুলা? দে, এতিয়াই এইবোৰ উলিয়াই দে।”

ভঙালিকে মৈগীয়েকে ঘৰৰ ভিতৰকপৰা সকলোবোৰ মোৰ আগত আনি পেলাই দিলে। মই মোৰ হাতৰ লাঠিৰে সকলোবোৰ কোবাই চুৰমাৰ কৰি পেলালোঁ। কাঠৰ মূৰ্ত্তিৰ নিচিনাকৈ গাওঁবুঢ়াই মোৰ পিনে চাই থাকিল। তাৰ চকু ছুটা স্থিৰ আৰু বঙা। মই খঙতে ডাঙৰকৈ কবলৈ ধৰিলোঁ। “ধনবৰ ভোৰ শাস্তি ইয়াতেই শেষ হোৱা নাই। আৰু আছে। ইয়াৰ পৰিণাম ভীষণ।”

ধনবৰৰ ঘৰৰপৰা মই লাহে লাহে ওলাই আহিলোঁ।
 এইবোৰ বস্ত্ৰৰ পৰশত যেন মোৰ দেহ-মন অপবিত্ৰ হৈ গল।
 মই বাটমান পাওঁতেই গাওঁ বুঢ়াৰ গহীন অভিশাপ শুনিবলৈ
 পালোঁ। —“সদাশিৱৰ কপাত নষ্ট পাবি।”

**পূজাৰ গৰাহত
নীৰৱ কবি ডাক্তৰ শইকীয়া**

স্থান— উত্তৰ গুৱাহাটী
ৰচনা কাল— ২০ অক্টোবৰ ১৯৩৮

“বোলো, পূজা দেখোন আহি পালেই। আনৰ কুৰা-
ছোৱালীয়ে ন ন কাপোৰ লৈ আনন্দ কৰি ফুৰিছে। আমাৰ
দেখোন সেইবোৰলৈ কাণকে কৰা নাই। অকণিহঁতৰ বাবে
এইবাৰ একো যোগাৰ নহব নেকি ? ” —বুলি শ্ৰদ্ধাৰ
লগে লগেই শইকীয়ানীয়ে এপিয়লা চাহ ডাক্তৰ শইকীয়াৰ
ফালে আগ বঢ়াই দিলে। একো নমঙাকৈয়ে শইকীয়াই
খালেৰে সৈতে পিয়লা হাতত লৈ ওঠত লগালে কিন্তু বেছি
গৰম অলুঙৰ কৰি আকৌ মাটিত থলে। শইকীয়ানীয়ে
আকৌ কোৱা শুনা গল “মোৰ কথাটো কাণকে নিদিলে
হবলা ? পূজালৈকেতো বেছি দিন নাই। আপুনি এনেকৈ
থাকিলে লৰাই পতিয়াবনে ? ”

ডাক্তৰগীৰ মনৰ গতি আৰু কথাৰ সূৰ শুনি শইকীয়াই
চাহটোপা পেটত ভৰাই নিজৰ পঢ়া কোঠাত সোমাব পাৰিলে
বন্ধা পৰিব বুলি ভাবিছিল। কিন্তু ঘৈণীয়েকৰ শ্ৰদ্ধাৰ জাউনি
দেখি নমঙাকৈ নাথাকিল। “এবা, ভাল কথাটোকেই মনত
কৰিছা। পূজাৰ কাৰণে লৰা-ছোৱালীক কানি কাপোৰ দিব
লাগে। নিদিলেওভো উপায় নাই। পিছে, বৰাচোন।
পূজানো কোন বাবৰপৰা আৰম্ভ হব ? ”

ডাক্তৰগীৰ দমাই বথা খং আৰু বিবক্তিব ভাববোৰ কথাৰ
সুৰ; শব্দ-পাতনি, হাতৰ মুদ্ৰা আদিত প্ৰকাশিত হৈ উঠিল
“এঃ আপোনাৰ সেই ফেৰাও খবৰ নাই। আপুনি কেৱল
জানে কবিতা নে চৰিতা লিখিব। ইপিনে লৰা-ছোৱালীয়ে
খাবটৈ পিচ্ছিবটৈ পাইছে নে নাই তাৰ খবৰেই নাই।
সেই সকলোবোৰ বোজা মোৰ মূৰৰ ওপৰত। মইনো অকলে
কিমান সহিম? আগেয়ে দেউতা আছিল। তেৱেঁই মোৰ
অলপ দুখ বুজিছিল এতিয়ানো কোনে বুজিব। মোৰ
মৰণ হৈছে। কণা বিধাতাই মোক আঁতৰাই নিয়া হলেও—?”

ডাক্তৰগীয়ে কথাৰ বকল। যেনে ভাবে মেলিছিল, সি
অবিৰাম গতিত বৈ থাকিলহেঁতেন। কিন্তু ইতিমধ্যে ডাক্তৰে
চাহৰ পিয়লা শেষ কৰি মাত লগালে “এৰা, তোমাবোৰ বৰ
কষ্ট হৈছে সঁচা। কিন্তু কৰিবা কি? উপায় নাই যেতিয়া
সহিবই লাগিব। আৰু— লৰা-ছোৱালী হালৰ বাবে যে
পূজাৰ কাপোৰৰ কথা কৈছা তাক আনিবই লাগিব।
চাওঁ চোন আজি গধূলিলৈকে। পাৰোঁ যদি ফাচি বজাৰবপৰা
আনিয়েই দিম।”

শইকীয়াৰ নবম কথাত ডাক্তৰগীৰো সুৰ বদলি গল।
আগভকৈ মিহি সুৰত তেওঁ সুধিলে “টকা পইচা কৰবাত
পাইছে নেকি?”

“নাই— টকা পইচা পোৱা নাই। সুবিধা হলে বাকী

কৰিয়েই আনিব। নহলে ইতিমধ্যে যদি কেনেদৰাকৈ এটা কল (Call) পাওঁ তেন্তে ভালৈই হল।”

কথা শেষ কৰাৰ লগে লগেই ডাক্তৰ শইকীয়া তাৰপৰা উঠি নিজৰ পঢ়া খোটালাত সোমালগৈ। যৈশীয়েকৰ ওচৰৰপৰা সঁতৰি আহি তেওঁ এটি স্বস্তিৰ ছমুনিয়াহ এৰিলে। পূজাৰ কাপোৰৰ চিন্তা তেওঁৰ মনৰপৰা ধোৱা উৰাদি উৰি গল। কবিতাৰ কল্পিত সৌন্দৰ্য্যৰ আৰাধনাত তেওঁ নিজকে হেৰুৱাই পেলালে। তেওঁৰ মনৰ এক নজনা চিৰসুন্দৰ বাৰ্জ্যৰ মাজে মাজে অনাই বনাই ফুৰিবলৈ ধৰিলে। এটি অপৰিমেয় তৃপ্তিৰ আভা তেওঁৰ গোটেই গাটোতে বিয়পি পৰিল। তেওঁ অসম্পূৰ্ণ কবিতাটো উলিয়াই গভীৰ চিন্তাত নিমগ্ন হল।

হঠাৎ বাহিৰৰ ছৱাৰখন লাহেকৈ নেল খালে। মূৰ তুলি শইকীয়াই দেখিবলৈ পালে ছৱাৰ মুখত হতভাগিনী সেউভী। ভাইৰ গাত ক্ষয়প্ৰাপ্ত যৌবনৰ শেষ ৰেখা, চকু দুটাত বিসাদত নৰহি যোৱা কৰুণ মাধুৰ্য্য। নীহকুলৰ আৰু বিধবা হলেও তায়েই শইকীয়াৰ কবিতাৰ প্ৰধান নায়িকা, যৌবন-বসন্তৰ কবিতাকুণ্ডলৰ প্ৰকৃতিৰাণী। সেইবাবে এনে ধৰণে সেউভী আগত ওলোৱাত শইকীয়াই ডাক কল্পনাৰ সাৰ্থকতা বুলিয়েই জ্ঞান কৰিলে।

শইকীয়াৰ ওচৰলৈ সেউভী আগ বাঢ়ি আহিল আৰু কলে “ সেউভা পূজা আহি পালেই। লৰা-ছোৱালী দুটাই

খেচ্ খেচাৰ ধৰিছে। উপাই নাপাই দেউতাৰ ওচৰলৈ আহিলে।।
কালি ঠিকাদাৰ ডাঙৰীয়াই কপ এটকা দিলে। সিও দোকানত
বাকী শোধাওঁতে শেষ হল। এতিয়া নিকপায়তে পৰিছে।।
কি কৰেঁ, কি নকৰেঁ কব পৰা নাই। দেউতাই যদি — ”

শইকীয়া বিমোৰত পৰিল। যাৰ ছাঁ তেওঁৰ অস্তবোৰ
কবিতাৰ মাজেদি প্ৰকাশিত হৈছে সেই অনিন্দ্যসুন্দৰী, অথচ
আজিৰ বিধবা হতভাগিনী সেউজী বাস্তব ৰাজ্যত ভিখাৰিগীৰেণে
তেওঁৰ আগত থিয় দিছে। ভাইক নিৰাশ কৰিলে তেওঁৰ
কল্পনা ধ্বংস হব, আদৰ্শ প্ৰেমৰ ভেটিত তেওঁ যি স্বৰ্গমোখ
নিৰ্ম্মাণ কৰিবৰ কল্পনা কৰিছিল সি অসমাপ্ত হৈ থাকিব।
সেই বাবে যি উপায়েই নহওক ভাইৰ অভিলেখ পূৰণ
কৰিবই লাগিব।

অভ্যাগত গুণত শইকীয়াই জেপৰ ভিতৰত হাত সূমাই
বেগটো উলিয়াই আনিলে আৰু এখলপ এখলপটক তাৰ
গোটেই কেইখলপকে খুলি চালে কিন্তু কতো পইচা এটাও
নাই। অৱশেষত উপায়ান্তৰ নেদেখি তেওঁ কলে “তুমি
বেলবৰণৰ দিনা গধূলি ইয়াতলৈ আহিবা। মই তোমাক অলপ
সহায় কৰিম। আজি লগত একেৱাৰেই পইচা নাই।
গোটেইখিনি শেষ হৈ গল।”

সেউজীয়ে ডাক্তৰৰ কথা শুনি “ভাল দেউতা” বুলি
ভাৰ পৰা নাহে নাহে ওলাই গল। শইকীয়াই ভাই যোৱা

বাটলৈ চাই অৱস্থাৰ সঘন পৰিবৰ্ত্তন, জীৱনৰ অনিশ্চয়তা আদি নানান বিষয়ে ভাবিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ অসমাপ্ত কবিতা আগতে পৰি আছে। কিন্তু বাস্তবতাই কল্পনাৰ সকলো শক্তি হৰণ কৰি লৈ গৈছে। তেওঁৰ আদৰ্শ নায়িকা, সেউজীৱ অভাবশ্ৰুত জীৱন, লগে লগে নিজৰ ব্যৱসায়ৰ মন্দ গতি আদি কেবাটাও ভাবে তেওঁক জুৰুৱি দি ধৰিলেহি। যত্ন কৰিলে তেওঁ এইবোৰ অতিক্ৰম কৰিবলৈ কিন্তু নোৱাৰিলে। তথাপি শইকীয়া হতাশ নহল। আগতে লিখি থোৱা কবিতাবোৰকে তেওঁ উবাই ঘূৰাই পঢ়িব ধৰিলে। এনেতে বাহিৰৰপৰা কোনোবাই মতা শুনা গল “আছেনে, বোম্বো ঘৰত আছেনে।”

বাহিৰলৈ ওলাই আহি শইকীয়াই দেখিলে নৰেন আহিছে। নৰেন কলেজৰ ছাত্ৰ, লেখাপঢ়াত বেছ বাপ আছে। শইকীয়াই তেওঁক ভিতৰলৈ মাতি লৈ গল। নৰেনে কলে “আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিলে।। আমাৰ ওচৰৰে এটা লৰাৰ টান জ্বৰ— যাওঁ যাওঁ অবস্থা। পিছে আপুনি কবিতা লিখি আছিল হবলা? ঞ্জন্তেকলৈ যাব পাৰিবলৈ?”

শইকীয়াই এটি মিচিকিয়া হাঁহিৰে মুখ পোহৰাই কলে “তুমি আহিছা যেতিয়া নগলে নহব। কিন্তু কবিতাটো শেষ নহল। কিন্তু নহলেও যাব লাগিব। তুমি কি কোৱা?”

উত্তৰত নৰেনে কলে “হয় আপুনি এযাব পলে হয় ভাল হয়। দুখুনি কিম্বা। কেচাৰীয়ে-

হায়বান হৈছে।

“বাক ভেসে বৰা। মই ভোমৰ লগতে যাম। পিছে নৰেন বাপা, ভোমালোক ডেকা লৰা আধুনিক বহুতো নতুন কথা পঢ়িছা মোৰ এই কবিতাটো তেনেই আধুনিক ধৰণে লিখা। ইয়াৰ বিষয়বস্তুও নতুন, ছন্দও নতুন।”

শইকীয়াই নৰেনৰ উত্তৰলৈ বাট নাচাই কবিতাটো ইমূৰৰপৰা সিমূৰলৈ পঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে। প্ৰায় আধা মান পঢ়া হোৱাৰ লগে লগে তেওঁ আকৌ স্মৃধিলে, “কেনে পাইছা নৰেন! নতুন ধৰণে লিখা নহৈছেনে বাক?”

“এবা নতুনেই হৈছে। ব্ৰাউনিঙৰ এনে ধৰণৰ ছটা এটা কবিতা পঢ়া মনত পৰে। কিন্তু অসমীয়া সাহিত্যত ই নতুন হ'ব। কবিতাটো হলে বৰ দীঘল যেন লাগিছে। আজিলৈ নহয় খাওক। আন এদিনাখন আহি গোটেইটো আকৌ এবাৰ শুনিম।”

শইকীয়াই ধপৰাই কৈ উঠিল— “এঃ, বৰা বৰা। এতিয়াই গৈ নো কি কৰিব। শুনাচোন গোটেই শেষলৈকে শুনা এতিয়াহে এটা মন্ত দিব পাৰিব।”

শইকীয়াই পঢ়ি গল। নৰেনে মুখেৰে নমভাকৈ থাকিল। পঢ়া শেষ কৰি শইকীয়াই গহীন ভাৱে বহীটো এফলীয়াতৈ ধৈ দিলে। নৰেনে কলে “এতিয়া ৰেলি হল, উঠক।

আপোনাৰ কবিতাই সঁচাকৈয়ে অসমীয়া সাহিত্যত যুগান্তৰ
অনিব। ”

শইকীয়াৰ মন আনন্দ উপচি পৰিল। নৰেন বেছি
বুদ্ধিমান নহয়। তেওঁ শইকীয়াৰ ভাব, ভাষা হুমোৰিকৈ
হৃদয়ঙ্গম কৰিব পাৰিছে। তেওঁ নৰেনক প্রশংসা কৰিলে,
উৎসাহ দিলে। অসমী আয়ে নৰেনৰ দৰে লৰাপৰা বহুতো
আশা কৰিছে। নৰেনে যত্ন কৰিব লাগে, হাত-ভূমিৰ মজলৰ
অৰ্থে নিজৰ জীৱন উছৰ্গি দিব লাগে।

নানান আলোচনাৰ মাজেদি তেওঁলোক বাটে বাটে গৈ
বেমাৰীৰ ঘৰ পালে। মাকে লৰাটোক চোভালত উলিয়াই
থৈ হৰাওবাৰে কান্দিব ধৰিছে। ওচৰতে হুজুৰী বুঢ়ীয়ে
ভাইক সান্ত্বনা দিবলৈ যত্ন কৰিছে। শইকীয়া যোৱা দেখা
পাই মাকে তেওঁৰ ছয়োখনি ভৰিতে সাৰটি ধৰি কান্দিবলৈ
বৰিলে— লৰাটোক ভাল কৰি দিব লাগে। শইকীয়াই মাকক
আশ্বাস দি লৰাটোৰ ওচৰলৈ গৈ হাত-ভৰি পৰীক্ষা কৰি
চালে। ভৰি-হাত চোচ। তেওঁ লৰাটোক বেজী দিয়াৰ
বন্দবস্ত কৰিলে। এনেতে ওচৰতে বহি থকা এজনী বুঢ়ীয়ে
কৈ উঠিল “ বাপা, মৰা দেহত হানি খুচি কি লাভ হব ? ”

বুঢ়ীৰ কথাটো কাণ নকৰি শইকীয়াই বেজী দিনেগৈ।
বেমাৰীয়ে হাত-ভৰি লৰচৰ কৰাৰ একো চিন পোৱা নগল।
সি এডোখৰ কাঠৰ নিচিনা আগৰ দৰে নিশ্চল হৈ পৰি

থাকিল। শইকীয়াই হাত দুখন ভালকৈ ধুই ঠাঠি নবেনক কলে যে আধা ঘণ্টাৰ ভিতৰত যদি লৰাটোৰ গাৰ ভাপ আহে, তেন্তে তেওঁক খবৰ দিব লাগে আৰু ভাপ নাহিলে বেমাৰী চিকিৎসাৰ অতীত। মাকে বাৰে বাৰে ডাক্তৰৰ ওচৰলৈ আহি লৰাটি ভাল হবনে প্ৰশ্ন কৰিব ধৰিলে। শইকীয়াইয়ো আশ্বাস দিবৰ মনেৰে কলে “ঈশ্বৰে কৰিলে ভাল হব লাগে।” মাকৰ মনত ক্ষীণ আশাৰ সঞ্জন হল। লৰাটিৰ জীৱন ফিৰাই আনিবলৈ তাই সকলো শক্তি অয়োগ কৰিলে।

আবেলি শইকীয়া ঘৰতে আছে। নবনে তেওঁক খবৰ দিবলৈ নাহিল। নানান সূচিন্তা দৃষ্টিস্তাই তেওঁৰ মনৰ মাজত দলদোপ্-হেলোলদোপ্ লগাইছে। তেওঁৰ সময় অৰাবতে গল। পইচাও উপাৰ্জন নহল, কবিতাও লিখা নহল। গধূলি। শইকীয়াৰ পুজাৰ কাপোৰৰ কথা মনত পৰিল। তেওঁ হাতত লাঠীডাল লৈ ঘৰৰপৰা ওলাই মনত আশা কৰি যে কাঁচি বজাৰৰ বত্ৰীনাৰায়ণ বাবুৰ দোকানৰপৰা লৰা-ছোৱালী দুটাৰ বাবে পুজাৰ কাপোৰ লৈ আহিব। কিন্তু তেওঁৰ মনৰ আশা মনতে থাকিল। বাটেদি যাওঁতে তেওঁ হাজৰিকাৰ ঘৰত সোমাল। হাজৰিকাও কৰি। তেওঁৰ লগতে আছিল বান্ধুস্বামী লেখক বৰুৱা। শইকীয়া উপস্থিত হোৱাৰ লগে লগেই সাহিত্যত বান্ধুস্বামী লৈ ভুলুল আলোচনা আৰম্ভ হল। আধুনিক বুলি দাবী কৰা শইকীয়াৰ কথাও বাৰে বাৰে পৌৰাণিক যন্তৰ প্ৰকাশ পাবলৈ ধৰিলে। আন পিনে

প্ৰগতিবাদী হাজৰিকা আৰু বৰুৱাই শইকীয়াক নানান ফালৰপৰা আক্ৰমণ কৰি যুক্তি দিবলৈ ধৰিলে। শেষত শইকীয়াৰ খং উঠিল। কথা বেয়া হয় যেন, দেখি হাজৰিকা আৰু বৰুৱাই সুৰ বদলাই দিলে আৰু শইকীয়াৰ মতকে সমৰ্থন কৰি থৈ ভেওঁক চাহেবে সম্ভাষণ জনালে। শইকীয়াৰ মুখত জয়-উল্লাসৰ চিন ফুটি উঠিল। অতি আনন্দেৰে গৈ ভেওঁ বজাৰ পাই দেখে ঘৰবোৰৰ ছৱাৰ বন্ধ হৈ গৈছে— বাতি ভেঙিয়া বাৰটা।

অপৰাধীৰ দৰে শইকীয়া ঘৰলৈ উভতি গল। লৰা-ছোৱালী হাল ভেঙিয়া গুইছে, নহলে শইকীয়া গৈ পোৱা মাত্ৰেই সিহঁতে কাপোৰৰ দাবি লৈ উপস্থিত হলেহেঁতেন।

শইকীয়া শুদা হাতেৰে উভতি যোৱাত ঘৈণীয়েকৰ মনত বৰ খং উঠিল আৰু তাৰ প্ৰকাশ পালে কাঁহী-বাতি ইত্যাদিবোৰৰ ঝন্‌ঝননি শব্দত। শইকীয়াই সকলো নীৰবে সহিছে। নসহিলেও উপায় নাই। দোষী ভেওঁ নিজেই। তাকে ভেওঁ বুজিছে; ওখাপি দীৰ্ঘসূত্ৰতাৰ অভাৱ। সি ভেওঁৰ হাতে মগজুৱে লাগি আছে।

শইকীয়াৰ মনত দুখ লাগিল। বাস্তবতাৰ দাক্ষণ হেঁচা সিদিনাহে ভেওঁ ভালকৈ উপলব্ধি কৰিলে। ভেওঁ নিজেই সেউভীক মাতি পঠিয়াইছে, জমাদাৰী আৰু ধোৰাটোৱেও ভেওঁক খেচুখেচাব ধৰিব— তীব্ৰপৰি অৰ্ধশিষ্টৰ বোছাক ?

ইমান টকা তেওঁ একে লগে পায় ক'ত ? তেওঁ শেষত বলীয়া হব নেকি ? যি বান্ধুসায়ৰ পৰা তেওঁ সুন্দৰ ভবিষ্যত আশা কৰিছিল, সিও অতদিনে তেওঁক এটা পথ লগাই দিব নোৱাৰিলে । তেওঁৰ কবিতাৰ মুকুতামালাধাৰীও আজিলৈকে অনাদৃত হৈ আছে । এনে স্থলত তেওঁ এতিয়া কৰিব কি ?

শইকীয়াৰ দিনিনা ভালকৈ টোপনি নহল । কেনেকৈ তেওঁ এই আসন্ন পুজাৰ গবাহৰপৰা ৰক্ষা পাব, তাৰ উপায় নানান ফালৰপৰা ভাবিবলৈ ধৰিলে । অৱশেষত তেওঁ স্থিৰ কৰিলে যে তেওঁৰ কবিতাৰ পুথি এখনিৰে সকলো স্বহৰেচি তেওঁ পুজাৰ খৰচ চলাব । শইকীয়াৰ নিজৰ লেখাৰ ওপৰত ডাঠ বিশ্বাস আছে । তেওঁ আশা কৰিলে যে কবিতাৰ মাধুৰ্য্যই নিশ্চয় টকা আনিব পাৰিব ।

ৰাতিপুৱা চাহ-জলপান খাই উঠি শইকীয়া হাতে লিখা কিতাপখন লৈ ওলাল । তেওঁ গৈ পানৰজাৰত থকা শ্ৰীযুত কলিতাৰ ঘৰ পালেগৈ । কলিতা প্ৰব্ৰজত হলেও অসমীয়া সাহিত্যৰ বিশিষ্ট লেখক । শইকীয়াক বহুদিন কলিতাই তেওঁ অহাৰ কাৰণ সোধিলে । ডাক্তৰে হাতেলিখা কিতাপখন আগ বঢ়াই দি কবলৈ ধৰিলে “ এই খনেই মোৰ ইমান দিনৰ অক্লান্ত পৰিশ্ৰমৰ ফল । আনিছোঁ আপোনাক দিবলৈ । ইয়াৰ ভিতৰত চাৰি কুৰি আধুনিক ধৰণৰ সুন্দৰ সুন্দৰ কবিতা আছে । আপুনি এইখন ৰাখক । ছপাই

দিব মই সকলো স্বৰ আপোনাৰ নামত দিম। সন্তুহভে মোৰ অনপ টকাৰ টান হৈছে। সেই বাবে এতিয়া আপুনি অনপ কিবা দি যোক সহায় কৰক। ”

কলিভাই কিভাপখন লুটিয়াই বগৰাই চাই কলে “—
ও—ও আপুনি কবিতাও লিখে। বৰ ভাল কথা। আমাৰ মাজৰ শিক্ষিত লোকসকলৰ বহুতৰে এইফালে ধাউতি নাই। আপোনাৰ থকা দেখি মই বৰ বং পাইছোঁ। পিছে, আপুনি এই খনকেই লিখিছে নে আৰু কিবা লিখিছে ? ”

শইকীয়াই ঘপৰাই মাড লগালে— “ ইয়াৰ বাহিৰেও আৰু ২।৩ খন হব। কিন্তু টকাৰ অসুবিধাৰ কাৰণে ছপা কৰিব পৰা নাই। আপোনাৰ সাহিত্যৰ প্ৰতি আগ্ৰহ দেখিবলৈ পাই এইখন লৈ আহিছোঁ। আপুনি যেনে ভাল দেখে মোৰ আপত্তি নাই। আনৰ লগত হলে আন কথা আছিল, কিন্তু আপোনাৰ লগত সেইবোৰ হব নোৱাৰে। ”

কলিভাই কলে “ আপোনাৰ দেখিছোঁ কবিতাত বেছ হাত আছে। চাৰিখনকৈ কবিতাৰ পুথি লিখি উলিয়া সহজ কথা নহয়। পিছে, আপুনি ডাক্তৰ। আমাৰ ভাষাত স্বাস্থ্য-বিষয়ক কিভাপৰ বৰ অভাৱ। তেনে ধৰণৰ দুই এখন কিভাপ গম্ভীৰ লিখি উলিয়ালে বেয়া হয় জানোঁ ? ”

শইকীয়াই হে: হে: কৈ হাঁহি মাৰি কবলৈ ধৰিলে,
“ এৰা ভালৈই হয় ; কিন্তু গম্ভীৰ মোৰ হাত নচলে।

আপুনি জানেই পঢ়ৰ গুণ সুকীয়া। তাৰ ছন্দৰ লহৰে সকলোকে আকৰ্ষণ কৰিব পাৰে। ই যেনে কঠিন ভেনে মধুৰ। সেই গুণেই আদিম কালৰপৰা ইয়াৰ প্ৰতি সকলোৰে আগ্ৰহ। ”

কলিতাই মাজতে কৈ উঠিল, “হওঁতে হয় আপুনি ঠিকেই কৈছে। মই কেৱল আমাৰ ভাষাৰ অভাৱ-লৈকেহে আঙুলিয়াইছিলোঁ। আপোনাৰ গম্ভীৰ হাত নাই যেতিয়া থ’ক বাক্য। কবিতা লিখিও এটা কাম হব। এতিয়া আপোনাৰ কিতাপখনি সম্বন্ধে মই এটি কথা কব খোজোঁ। আপুনি চৌধুৰী ডাঙৰীয়াৰ ওচৰলৈ যাওক। তেওঁ কবিতা ভাল পায় আৰু এনে নতুন ধৰণৰ কিতাপৰ অনুসন্ধানতেই তেওঁ আছে। বাওৰি কাকতৰ সম্পাদক হলেও তেওঁ ৪।৫ খন আনৰ কিতাপ ছপা কৰি উলিয়ালেই। লেখকসকলক পাৰিশ্ৰমিকো তেওঁ হেনো ভালেই দিছে। মই নিজেই এনে এখন কিতাপ ছপাব পৰাহেঁতেন অতি আনন্দিত হলোঁহেঁতেন। কিন্তু আপুনি বোধ হয় নাজানে এই সময়ত মই কেনে অনুবিধাত পৰিছোঁ। যোৱা মাহত ছোৱালীজনীক কলিকতাত চিকিৎসা কৰাওঁতে মই অসম্ভৱ ৰকমে খৰচাস্ত হৈছোঁ। ”

কলিতাৰ কথা শুইকীয়াৰ মনৰপৰা আনন্দৰ ভাব আঁতৰি গল। তেওঁৰ বিশ্বাস আছিল তেওঁ কলিতাবৰপৰা সহায় পাব।

বিশেষকৈ কলিতা তেওঁৰ বন্ধু। তেওঁৰপৰা নিৰাশ্বাসক কথা শুনিবলৈ তেওঁ প্ৰস্তুত নাছিল। শেহত ফল নথৰিব বুলি জ্ঞানিব পাৰি তেওঁ কলিতাৰ ঘৰৰপৰা ওলাই চেনিকুঠীৰ পিনে খোজ ললে।

চৌধুৰীয়ে চেনিকুঠীৰ ঘৰত এখনি কিতাপৰ প্ৰফ চাই আছে। শইকীয়াই চৌধুৰীৰ আগত থকা চকীখনত বহি তেওঁৰ কিতাপখন উলিয়ালে। চৌধুৰীয়ে হাঁহি মাৰি শুধিলে — “শইকীয়া, আপুনি কেতিয়াৰপৰা কবি হ'ল ?”

প্ৰায় একে স্মৰণেই শইকীয়াইয়ো উত্তৰ দিলে “এঃ, দৈৱ দিব্বক আমাৰ কবি হোৱাৰ কথা। দেশ-বিদেশৰ কঙই কবিতা লিখি লাখে লাখে ধন ঘটিছে। আমাৰ হলে নাইনে নাই একোৱেই নাই। সেই বাবে আপোনাৰ ওচৰলৈকে আহিছোঁ। চাওঁচোন চৌধুৰী ডাঙৰীয়াই কি সহায় কৰিব পাৰে। আপুনি সাহিত্য-সেৱী। মোৰ কিতাপখনি ছপাই আপুনি মোক উৎসাহিত কৰক আৰু পাৰিশ্ৰমিক হিচাবে যি হয় অলপ দি ৰোক টানত সহায় কৰক।”

চৌধুৰীয়ে বহীটোৰ প্ৰথম পাতটো লুটিয়াই চায়েই হাঁহি মাৰি কৈ উঠিল “বংগৰে বাপ্ আপুনিভো কম মানুহ নহয়। ভাইটামিনৰ বিধৰ কবিতা লিখিছে ?”

আনন্দিত হৈ শইকীয়াই উত্তৰ দিলে, “অকল ভাইটামিনৰ বিষয়েই নহয়, এনে ধৰণৰ ১০।১২ টা আধুনিক বৈজ্ঞানিক

আবিষ্কাৰৰ বিষয় কবিতা আছে। ভিতৰত বঙ্গন-বন্দীৰ বিষয়ো
এটা কবিতা পাব। সকলোবোৰেই সুলৰ অথচ সহজ সবল
ভাষাত লিখা। ”

“ পিছে, শইকীয়া, ” চৌধুৰীয়ে সুধিলে, এনেসকল ধৰণৰ
বৈজ্ঞানিক কথাবোৰ গল্পত লিখা হলে ভাল নহলহেঁতেন
জানেন? ”

“ এৰা গল্পত লিখিলেও হয়। কিন্তু কবিতাৰ মাধুৰ্য্য
কেৱে হুই কৰিব নোৱাৰে। আপুনি কি কয়? ”

চৌধুৰীয়ে অলপ লেনিয়াই কলে “ হওঁতে আপুনি
কোৱাটোও হয়। কিন্তু এইবিলাক গল্পবহে বিষয় যেন
লাগে। ওথাপি আপুনি লিখিছে যেতিয়া সি নিশ্চয়
ভালেই হৈছে। ”

“ এৰা, পাৰোঁ মানে যত্ন কৰিছোঁ ” বুলি শইকীয়াই
উত্তৰ দিলে। চৌধুৰীয়ে কিছু সময় কিভাপখন বুটিয়াই
বগৰাই চাই শেষত কলে “ শইকীয়া, আপোনাৰ যত্ন প্রশংসনীয়।
কিন্তু বৰ্ত্তমানে মই এইখন হাতত লোৱা টান। মই দুখন
কিভাপ অতি সোনকালে ছপাই উলিয়াব লাগে। কি কয়
শইকীয়া, মই অসম্ভৱ ব্যস্ত। খাবৰ, শুবৰ সময় নোহোৱা
হৈছে। আপুনি এতিয়া এইখন লৈ যাওক। ৫।৬ মাহ
মান পিছত মোক দিলে মই চাই চিঙি কিবা এটা কয়। ”

শইকীয়াৰ মূৰত বজ্জ পৰিল। তেওঁ সেপ টুকি কবলৈ ধৰিলে “ বুজিছে চৌধুৰী, অভাৱ অসুবিধাৰ তাড়নাত আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিছে। আপুনি সহায় কৰা হলে উপকৃত হ'লোঁহেঁতেন। ”

“ কি কৰিম শইকীয়া। বিপদ সকলোৰে। পৰা হ'লে মই কিবা এটা কৰিলোহেঁতেন; কিন্তু নাই মই কোনো মতেই নোৱাৰোঁ। ”

শইকীয়াই দেখিলে যে তেওঁৰ শেষ আশাটোও নষ্ট হৈ গ'ল। এতিয়া তেওঁ কি উপায় কৰে? বঙ্গীনাৰায়ণ বাবুৰ দোকানত যিমান বাকী আছে তালৈ চাই সন্ধিয়া তেওঁ বাকী নিদিবও পাৰে। বিশেষতঃ সিদিনা ৰাতি পুৱাতেই যিটি হতাশৰ ভাবে তেওঁক আগুৰি ধৰিছে তালৈ চাই তেওঁ বঙ্গীনাৰায়ণ বাবুৰ তালৈ নোযোৱাকে স্থিৰ কৰিছে।

গধূলি শইকীয়া ঘৰতে মন মাৰি বহি আছে। ভিতৰত শইকীয়ানীয়ে লৰা-ছোৱালীহঁতৰ ওপৰত খং প্ৰকাশ কৰিছে “ চোলা লাগে। পোছাক লাগে। মই ক'বপৰা দিম? মই জানো উপাৰ্জন কৰিব পাৰোঁ? ”

অপবাদীৰ দৰে শইকীয়া লাহে লাহে ভিতৰলৈ গ'ল আৰু কবলৈ ধৰিলে—“ গোটেই ৰাতিপুৱাবেপৰা টলো টলোতৈ ফুৰিলোঁ। এই কিতাপখন লৈ। কতো সুবিধা নহ'ল। টকা নাপালোঁ। কি কৰিম তুমিয়েই কোৱাচোন? ”

শইকীয়ানীয়ে আগৰ সুৰতে সৰ্গসৰকৈ কৈ গল “ কি কম ? মই কলে জানো শুনিব ? আপুনি দিনে ৰাতিয়ে কবিতা লিখিব। ব্যৱসায়ৰ পিনে মন নকৰে। কোনোবাই মাতিব আহিলেও কবিতা লিখা নহব বুলি আপুনি নাযায়। সেই বাবে এনে অৱস্থা। এই সোপাই আপোনাৰ শনি হৈছে। মই আজি এই সোপা নষ্ট কৰিম। চাৰ দিন ফিবে নে নাই ? ”

কথা শেষ কৰাৰ লগে লগে শইকীয়ানীয়ে মেজৰপৰা কবিতাৰ পুথিখনি হাতত লৈ নদীৰ কাষ পালেগৈ। শইকীয়াই পিছে পিছে ৰাখা দি গল “ কি কৰা, কি কৰা ? নষ্ট নকৰিবা— সেয়েই মোৰ জীৱন। ” শইকীয়ানী কিন্তু বিৰত নহল। তেওঁ পোনে পোনেই নদীৰ কাষলৈ গৈ পুথিখন ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুলৈ দলিয়াই দিলে। শইকীয়াৰ অতি আদৰৰ কবিতাৰ পুথি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ সোঁতত লাহে লাহে উটি যাবলৈ ধৰিলে। শইকীয়া বিবুদ্ধিত পৰিল। ইমান দিনৰ যত্ন, চেষ্টা নিমিষতে নষ্ট হৈ যায়। বজীয়াৰ দৰে একো নভৰাকৈয়ে তেওঁ পানীৰ মাজলৈ নামি গল। তেওঁৰ কানি-কাপোৰ সকলো তিতিল, শুথাপি তেওঁৰ জ্ঞান নাই।

তেতিয়া সন্ধিয়াৰ ক’লা অন্ধকাৰে পৃথিৱী ঢাকি ধৰিবৰ উপক্ৰম কৰিছে। পূব ফালৰপৰা সোঁ সোঁ কৈ বলা বতাহে নৈৰ পাৰৰ গছপাতবোৰ লবাই গৈছে। ভিতি বুৰি হলেও

শইকীয়াই ভেওঁৰ কিতাপ উদ্ধাৰ কৰিলে। খঙৰ অত্যাধা এটি তৃপ্তিৰ আভাই তেওঁৰ মুখ পোহৰাই তুলিছে। আধা ভিজা কিতাপখন বুকুত সাৰটি লৈ শইকীয়া নৈৰ পাৰৰ পৰা উভতি য়ৰ সোমাবৰ কাৰবাৰ কৰিছে। এনেতে ভেওঁৰ হুৱাৰ মুখত দেখিবলৈ পালে সেউতীক। বোধ হয় ভাই আহিছে শইকীয়াৰ সহায় আশা কৰি। সেউতীক ভেনে অৱস্থাত দেখা পাই শইকীয়াৰ মুখেদি আপোনাআপুনিয়ে ওলাই গল “সেউতী, তোমাক দিবলৈ মোৰ ধন নাই। আছে প্ৰাণৰ অণুভূতি। তাকেই এই কিতাপত প্ৰকাশ কৰি বুকুত সাৰটি লৈছোঁ।”

লাজতে বঙা-চিঙা পৰি সেউতী আঁতৰি গল। শইকীয়াই নতুন কানি-কাপোৰ সলাই মন পাভলাও বুলি বাহিৰলৈ ওলাই যাবৰ কাৰবাৰ কৰিছে। এনেতে পিয়নে ভেওঁৰ হাতত এখন চিঠি আৰু এটা পাৰ্ছেল আনি দিলে। সকলো চিন্তা ভাৱনা তল পেলাই ভেওঁৰ মুখত হাঁহি বিৰিঙি ওলাল। অতি সাৱধানে শইকীয়াই পাৰ্ছেলটো খুলিলে। এৰা কাপোৰেই হয়। মোমায়েকে অকণিহঁতৰ বাবে পঠিয়াইছে। অকণিহঁতক ওচৰলৈ মাতি আনি নিজ হাতেৰে ভেওঁ সিহঁতক কাপোৰ পিন্ধাই দিলে। ভেওঁৰ মনত বৰ আনন্দ লাগিল। আঁতৰবপৰা বৈগীয়েকেও চাই আনন্দৰ হাঁহি হাঁহিলে। তথাপি শইকীয়াৰ মনলৈ প্ৰশ্ন আহিল “পাৰ্ছেলটো ৰাতি পুৱাতেই ভেওঁৰ হাতত নপৰিল কিয়?”

ଭୂତ

ସ୍ଥାନ— ଛିନେଟ
ରଚନା କାଳ— ୨୭ ଜୁନାହି ୧୯୪୪

স্বহাগৰ বৰষুণ । কেউপিনে তুষাতুৰা প্ৰকৃতিৰ পৰিতৃপ্তিৰ
 চিন । গছ গছনিয়ে কুঁহিপাত মেলি বঙা, বগা নানা তৰহৰ
 ফুলেৰে জাতিস্কাৰ হৈছে । চৰাই চিকিঁড়িয়ে নতুন জীৱন
 পাই আনন্দতে আকাশত ওপঙি ফুৰিছে আৰু সিহঁতৰ
 অন্তৰভেদি ওলাইছে অপূৰ্ব সঙ্গীত । কুলিৰ কুউ কুউ ধ্বনি,
 ভেকুলিৰ স্পষ্ট, অপষ্ট কোলাহল, জিলিৰ কৰ্কশ অথচ উচ্চ
 আৱাৰ ইত্যাদি নানা তৰহৰ শব্দেৰে পৃথিৱী মুখৰিত । সকলোৱে
 প্ৰকাশ কৰিছে অন্তৰ উপচি পৰা আনন্দ, নিজ নিজ মাভেৰে
 নিজ নিজ শক্তিৰে— কেৱে পঞ্চমত ৰাগিণী তুলি আৰু
 কেৱে তাল মান নোহোৱা অশ্ৰাব্য কোলাহলৰ সৃষ্টি কৰি ।
 সৌন্দৰ্য্যপিপাসুৱে তাভো হয়ভো আনন্দ উপভোগ কৰিলে-
 হেঁতেন ; কিন্তু গজপতি আৰু বৃন্দাবন বাপুৱে পৰা নাই ।
 সন্ধিয়াৰ ঠিক আগ সময়খিনি । পশ্চিমৰ পৰা এচাতি বতাহে
 সেট বহল পথাৰৰ কুমলিয়া কাঁহি আৰু বিৰিণাৰ ওপৰত
 চৌ খেলি যাৰ ধৰিছে । ঠায়ে ঠায়ে পঁচা ঘাঁহ বনৰ ছুৰ্গন্ধ ।
 বহুত দূৰবপৰা কাৰোবাৰ কৰুণ বিননি বতাহৰ বোকোচাত
 উটি আহিছে । লাহে লাহে পশ্চিম আকাশত বেঘ দেখা
 গল । বৰষুণৰ লক্ষণ প্ৰকাশ পালে ।

“ এক ক্রোশ মানো অহা নাই। বলা উভতি যাওঁ। ”
গজপতি বাপুৱে স্বন্দাবনৰ গাত ঠেলা মাৰি কলে। তেওঁৰ
মাত অস্পষ্ট, অস্তৰত ভয়ৰ চিন।

“ কি একেটা কথাকে কৈ থাকাহে। ” স্বন্দাবন বাপু
খঙত মূৰ জোকাৰি উঠিল। “ তোমাৰ যদি যাবলৈ ইচ্ছা
নাই উলটি যোৱা। মই হলে যেনে তেনে বাতিৰ ভিতৰত
ঘৰ পাবই লাগিব। নাজানানে যে কাইলৈ শহৰৰ ঘৰত
ব্রহ্মভোজন ? ”

“ এঃ, ব্রহ্মভোজন ! আন্ধাৰ দেখোন হলেই। আৰু
চোৱাচোন সোফালে। কাঁহিবনৰ মাজে মাজে যাব পাৰিবা
জানো ? সাপ, বেং বাঘ, ভালুক কত বকমৰ ভয়। ”

অলপ থিয় দি স্বন্দাবন বাপুৱে আগতকৈ নবম সুৰত
কলে “ এৰা গজপতি, কিন্তু মইতো নগলে নহয়। বলা
হুয়ো গৈ থাকোঁ। ভগবান সহায়। ওঁ নমো গণেশায়,
ওঁ নমো গণেশায়, আস্তিক আস্তিক—। ”

হুয়ো আকৌ খোজ ললে। আগৰ কৰুণ বিননি স্পষ্টকৈ
সুনা গল।

“ শুনিছা ? ”

“ শুনিছোঁ ? ”

“ তথাপি যাবলৈ ইচ্ছা কৰা ? ”

“ বলা গৈ থাকোঁ। আন্তিক, আন্তিক, গৰুড় জৰুড়। ”

কাঁহিবনৰ মাজৰ সুৰ-সুৰীয়া বাট। চকুৰে মনিষ পনালৈকে
বাটৰ ছয়ো কাখে কুমলীয়া কাঁহিবনৰ শ্যামল সৌন্দৰ্য।
ভাৰে মাজেদি ছয়ো আগ বাঢ়ি গৈছে— এজনে কৰ্ম্মবান
দাৰুণ হেচাত; আনজনে বন্ধুত্বৰ অজুৰোধত। তটোপ এটোপটৈক
বৰষুণ পৰিবটলৈ ধৰিলে, বতাহৰ বেগো আগতকৈ বেছি হল।

“ এতিয়া উপায় বুলাবন ? ”

“ উপায় আৰু কি ? উপায় ভগবানৰ হাতত। পথাৰৰ
মাজ পাইছোঁ : আগ বাঢ়িলে যি, উভতি গলেও সেয়ে।
বলা গৈ থাকোঁ। ”

বৰষুণ টোপাটোপে পৰিবটলৈ ধৰিলে। আকাশত মেঘ
ঘন হৈ আহিল। গভীৰ অন্ধকাৰে পৃথিৱী গ্ৰাস কৰি
পেলালে। বাট-পথ মনিবৰ উপায় নাই। কেতিয়াবা কেতিয়াবা
বিজুলীয়ে ক্ষণেকৰ বাবে বেঙাই যায়। কিন্তু ভাৰ পিছ
মুহূৰ্ত্ততেই আন্ধাৰ গাঢ়তৰ হৈ উঠে।

“ নাৰায়ণ, নাৰায়ণ ! মই আগেয়ে নকৈছিলোঁনে ?

“ এৰা হওঁতে বিপদেই হল। বিপদভাষণ ভগবানে
বিপদৰপৰা উদ্ধাৰ নকৰিলে উপায় নাই। নাৰায়ণ, নাৰায়ণ,
কৰুণাময়— । ”

ধাৰাসাৰে বৰষুণ পৰিবটলৈ ধৰিলে। ছয়োজন ভিত্তি বুৰি

জুকলা হ'ল। বাট খেপিয়াই খেপিয়াই জুয়োজনে আহি আছে। জুয়োবো অন্তৰত ভয়। বাহিৰত বৰষুণৰ হো হো শব্দ।

“পথাৰ এৰিলেঁ। আগত এইখন গাওঁ যেন পাইছে। সোৱা চাকিৰ পোহৰ দেখিছানে?”

গজপতি বাপুৱে জুবাৰৰ মূৰত কোনোমতে কথাষাৰ শুনি উত্তৰ দিলে “এবা গাওঁ—গাৱেঁই হয়। বলা কাৰো ঘৰত আশ্ৰয় লওঁগৈ।

অন্ধকাৰৰ ঘন আৱৰণ। চাৰিওপিনে কুমলীয়া নল, খাগৰি, কাঁহিবন আদিৰ বাধা। বাট নাই। জুয়ো খেপিয়াই ফুৰিছে। বিজুলীৰ পোহৰো নাই। কিন্তু বৰষুণ আগৰ দৰেই আছে।

“গজপতি?”

“অলপ সোঁহতীয়াটক খোজ দিয়া।”

“নাই বই গমকে ধৰিব পৰা নাই। তুমি আগলৈ আহাচোন।”

গজপতি বাপু আগ বাঢ়িল আৰু খেপিয়াই খেপিয়াই যাবলৈ ধৰিলে। “তুমি মোৰ ঠিক পাছে পাছে আহিবা। হয় সোঁটো, মাজুহৰেই ঘৰ। বেৰৰ জোলাঙাবে চাকিৰ পোহৰ দেখা গৈছে। আশ্ৰয় পাম।”

জুয়ো গ'ল বাট এৰি অবাটে। চাকিৰ পোহৰে জুয়োকো

প্ৰভাৱণা কৰিলে। অলপ দূৰ গৈয়েই গজপতি বাপু পৰি গল। “ উঃ—উঃ—উঃ—উঃ—নাৰায়ণ, নাৰায়ণ! বৃন্দাবন, অ’ বৃন্দাবন—?”

বৃন্দাবন বাপু উচাপ খাই উঠি থিয় দিলে “ গজপতি, বোলো কি হ'ল? কটল গলা?”

“ পৰিলোঁ—পৰিলোঁ। বৃন্দাবন,—খালভ পৰিলোঁ। মই তেতিয়াই কৈছিলো নহ'ল বোলো অচিনাকি ঠাই, আন্ধাৰ ৰাতি যোৱা কটল। তথাপি হুঙুনা। শহৰৰ ঘৰৰ ব্ৰহ্মভোজনেই চাৰ হল।”

“ যি ঘৰৰ হল গজপতি। দোষ নোবেই। এতিয়া উঠি আহ। নাৰায়ণ, নাৰায়ণ—কি বিপদত পেলোৱা প্ৰভু!”

“ উহঁ, মই উঠিব নোৱাৰোঁ। এনেদৰে ৰাতি অলপ কম দেখোঁ, তাতেই এনে অন্ধকাৰ। সকলো সমান সমান দেখিছোঁ।”

আঁতৰৰ ঘৰৰ ভিতৰত মাথুহে কিবা কোৱাকুই কৰা শুনা গল। মনত অলপ গাহ পাই বৃন্দাবন বাপুৱে চিঞৰি মাতিলে “ কোন আছা বোপাইটিহঁত। বাটকৰা মাথুহ বিপদত পৰিছে।”

বৃন্দাবনৰ মাত শুনা মায়েই ঘৰৰ ভিতৰৰপৰা এজনে চিঞৰি উঠিল “ হেবো, ভদীয়া সেই ঘৰ দি খোৱা দা খন

লৈ আহ। ইহঁতক কাটি দুখণ্ড কৰে।। ববি ববি, বাপেৰ
যাব ধৰিছে।।

ভয়ত পেপুৱা লাগি বৃন্দাবন বাপুৱে লাহেকৈ মাত
লগালে “গজপতি, গজপতি। প্ৰাণৰ সংশয়। ডকাইত!
দক্ষিণাৰ পইচাভো যাবই প্ৰাণো যাব। মোৰ ছাঁতিটোৰ
মূৰত ধৰি পাৰিলে লাহে লাহে উঠি আহ।।”

ঘৰৰ ভিতৰৰপৰা আকৌ কোৱা শুনা গল। “কান্দুৱাকো
মাত দেখোন। ইহঁতে দেখোন এতিয়াও গুণ-গুণায়ে আছে।
ইহঁতক ভালকৈ এসেকা নিদিলে নহব।”

“গজপতি, উঠিছানে?”

“উঠিছে।।”

“এতিয়া মোৰ পাছে পাছে আহ। এই ডকাইতৰ হাতত
প্ৰাণনাশ হোৱাতকৈ বননিৰ মাজত বাট বিচাৰি মৰাও ভাল।”

ঘৰৰ ভিতৰত কোনোবাই অস্বাভাবিক ৰকমে কেঁকাই উঠা
শুনা গল।

“গজপতি, বেগাই আহ। ইহঁত নিশ্চয় ডকাইত।
কোনোবাই কেঁকাই উঠা শুনিবানে?”

“শুনিবোঁ।।”

“আহা মনে মনে আহি থাক। আজি ভগবানে ৰক্ষ

কৰিলেহে বক্ষা। এই পথাৰখন পাৰ হব পাৰিলেও
সিফালে কিজানি হুই এষৰ চিনাকি মানুহ ওলালে-
হেঁড়েন।”

হুয়ো আকৌ কাঁহিবনৰ মাজৰ সুৰুসুৰীয়া বগীচীৰে আগ
বাঢ়িল। আত্মৰক্ষাৰ স্বাভাবিক স্বভাৱে হুয়োকো বেগাই আগ
বাঢ়াই লৈ গল। পাছৰ বিপদৰ তুলনাত সমুখৰ বিপদ
বিধিনিক তেওঁলোকে তুচ্ছ জ্ঞান কৰিলে। ভগবানৰ অনুগ্ৰহ
হুয়ো জনৰ কাতৰ প্ৰাৰ্থনা তেওঁ শুনিলে। প্ৰায় আধা
ঘণ্টা খোজ কঢ়াৰ পিছত তেওঁলোক গাঁৱৰ ভিতৰ সোমাল।
তাত নল খাগৰি নাই, বাট বহল আৰু ঠায়ে ঠায়ে মানুহৰ ঘৰ
আছে। কিন্তু অলপ আগতে হোৱা অভিজ্ঞতাৰ ভয়ত
তেওঁলোকে কাকো মাত লগাবলৈ সাহ কৰা নাই— জানোছা
হিণ্ডে বিপৰীত হয়, জানোছা পানী বিচাৰি সাগৰলৈ যাওঁতে
সাগৰ শুকাই যায়। সেই বাবে হুয়ো গৈ আছে।
বাটৰ হুয়ো কাষৰ আধা ভৰা খালবোৰত সৰু বৰ
ভেকুলিৰ কাণ তাল মাৰি ধৰা কোলাহল। সবহ ভাগতেই
পাঁচি থকা আবৰ্জনাৰ অসহনীয় দুৰ্গন্ধ। ঠায়ে ঠায়ে বোকা,
কভো কভো পানী। কাৰো কাৰো দুৱাৰ মুখত আকৌ
গোবৰৰ প্ৰকাণ্ড দাঁম। এইবোৰৰ মাজেদি হুয়ো গৈ আছে।
বাটত মানুহৰ সমাগম নাই। ঘৰবোৰৰ ভিতৰভো যে কোনো
জীৱন্ত প্ৰাণী আছে তাৰ চিন চাব নাই। গজপতি বাপু

ভেনেই অৱশ্যে হৈ পৰিছে। এনেয়ে আদ বয়সৰ মানুহ,
তাতেই পিতৰ বেমাৰ। তথাপি উপায় নাই— যাবই লাগিব।

হুয়ো গাওঁখন এৰিলে। আগত আন এখন সৰু পথাৰ।
বোকা, পানী, গোবৰ, জোক, ম'হ— ইত্যাদি নানান
আবজ্জনাৰ মাজেদি তেওঁলোক গৈ আছে। তেওঁলোকৰ
ভৰি ক'ত পৰিছে, ক'ত নপৰিছে তাৰ ঠিক নাই। হঠাৎ
স্বন্দাবন বাপু থিয় হল। গজপতি বাপু তেওঁৰ গাৰ ওপৰতেই
পৰিলগৈ। স্বন্দাবনে গজপতিৰ হাতত ধৰি লাহেকৈ কলে
“দেখিছা?”

মাজ পথাৰত অন্ধকাৰৰ এটা বিৰাট স্তূপ। মাজে মাজে
জোনাকী পৰুৱাৰ পোহৰৰ দৰে এটি পোহৰ, এবাৰ এই পিনে
এবাৰ সেই পিনে স্কণেকৰ বাবে জিলিকি উঠি আকৌ
অন্তৰ্ধান হয়। চাওঁতে চাওঁতে সেই বিৰাট স্তূপটো
তেওঁলোকৰ ফালে লাহে লাহে আগবাঢ়ি অহা যেন দেখা
গল। গজপতি বাপুৰ চুতি হেৰাল। “ভূত, স্বন্দাবন! ভূত!!
এতিয়াহে মৰিলো।”

“গায়ত্ৰী জপ কৰা। ভয় নকৰিবা। সি বামুণক স্পৰ্শ
কৰিব নোৱাৰে।”

হুয়ো নিমাত। কিছু সময় গল। সেই বিৰাট স্তূপটি
টোও হঠাৎ নিশ্চল হৈ পৰিল। কিন্তু কি আচৰিত! সি
গায়ত্ৰীকো ভয় নকৰিলে। নিমিষতে সি যেন হুঙা ওৰ

হৈ পৰিল আৰু দীঘল দীঘলকৈ খোজ লবৰ উপক্ৰম কৰিলে। এই আচৰিত পৰিবৰ্ত্তন দেখি গজপতি বাপুৰ বৈৰ্ঘ্য হেৰাল। তেওঁ দেখিলে যে তাত থিয় হৈ থাকিলে আৰু বক্ষা নাই। ততালিকে তেওঁ গাৱঁৰ পিনে উভতি ল'ব মাৰিলে। শেহত বৃন্দাবন বাপুৱেও অগত্যা আন উপায় নাপাই গজপতি বাপুৰ পিছে পিছে ল'ব দিলে। দুয়ো দৌৰি এঘৰ মানুহৰ চোভাল উঠিলগৈ। গজপতি বাপুৱে “বোপাইহঁত বক্ষা কৰ” বুলি চিঞৰি উঠি মাটিত বাগৰি পৰি গ'ল।

ঘৰৰ ভিতৰৰপৰা দুজন মানুহে দুখন দা আৰু চাকি হাঙত লৈ বাহিৰলৈ আহি দেখে যে গজপতি বাপুৰ জ্ঞান নাই। দুয়ো নানান প্ৰশ্নৰ অন্তত আন কেজনমান গাৱঁৰ সাহসী মানুহ মাতি আনি গজপতি বাপুক বাহিৰৰ এটা ঘৰলৈ দাঙি নিলে, মূৰত তেল দিলে আৰু ভৰি হাতৰোত তাপ লগাটোক একুৰা জুই ধৰি দিলে। কিছু সময় পিছত গজপতি বাপুৰ জ্ঞান ফিৰিল। ইপিনে মানুহৰ সমাগম হোৱা বাবে ভূতেও ভয় পাই পথাৰৰ গছ জোপাৰ মাজত অন্তৰ্ধান হল।

ৰাতি পুৱাওঁ নোপুৱাওঁতেই ওচৰৰ গাৱঁত কথাটো প্ৰচাৰিত হৈ পৰিল। আজি আঠ দহ দিন কেবাজনো গাৱঁৰ মানুহে ভূতৰ চিঞৰ শুনিছিল। সিদিনা দুজন বামুণে ভূতটোক সাক্ষাৎ দেখা পোৱা বুলি জানিব পাৰি প্ৰত্যেক

গাৱঁৰেই অনুসন্ধিৎসাপ্ৰিয় ছুই এজন মানুহ তেওঁলোকৰ কাম চাপিছেহি। ওচৰৰ গাৱঁৰ কাতিৰামৰ এই বিষয়ত বৰ আগ্ৰহ। সি কয় যে ভূতে বাতি সিহঁতৰ বাৰীত কথা পাতিছিল। সি দা লৈ খেদাত পলাল। সেই ভূতেই বোধ হয় বাপুসকলৰ আগত দেখা দিছিলহি। তাৰ মতে সেই ভূত আন একো নহয়— হাইজাৰ দেৱতা। সি দা লৈ খেদাৰ পিছৰ পৰাই সিহঁতৰ নিজৰ ঘৰৰ বেমাৰী ছুটাও ভালেখিনি ভালৰ ফালে আহিছে।

সেই গাৱঁৰে ধনীৰামে কয় এই ভূত ব্ৰহ্মযক্ষ। সি ব্ৰাহ্মণ সজ্জন নামানে। সিদিনা সেই কলী ছাগলীজনী সেই গছৰ তললৈ যাওঁতে আপোনা আপুনি মৰি গল। তাৰ দুদিন আগেয়ে মাখোন লিভিকাইৰ মাকে তাক গছৰ পাতৰ ওপৰত লগুণ পিকি বহি থকা দেখা পাইছিল।

প্ৰত্যেকেই একো একোটা নতুন নতুন মত প্ৰকাশ কৰিবৰ স্ৰব্ধি পাই প্ৰকাশ কৰি গল। গজপতি বাপুৱে ভাবিলে ব্ৰহ্মযক্ষ হলেও ভূত, কদ্রযক্ষ হলেও ভূত আৰু ভূত ভূতেই। তেওঁ সিদিনাই ভাগতী বাপুৰ ঘৰৰপৰা এটা মাহুলী লৈ যাব।

বৃন্দাবন বাপুৱে বুজিলে যে ভূতকো ভূতে পালে। কাতিৰামৰ মনত হয়তো তেওঁলোকেই ভূত আছিল। সেই

বাবে সি দা লৈ খেদিবলৈ আগ ৰাঢ়িছিল। কিন্তু ভাগ্য-
বিপৰ্য্যয়ৰ ফলত সেই ভুঙকো কেতিয়াবা গছে বৈল। মাৰি
অহাটো একো অসম্ভৱ নহয়।

ସୁଧୀ ବାଞ୍ଛକୂମାର

ଅଧ୍ୟାୟ— ଉତ୍ତର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଞ୍ଜଳି
ବର୍ତ୍ତନା କାଳ— ୧୪ ଆଗଷ୍ଟ ୧୯୦୪

নগৰৰ এটা ওখ স্তম্ভৰ ওপৰত সুখী ৰাজকুমাৰৰ প্ৰতি-
মূৰ্ত্তিটো থিয় হৈ আছে। তেওঁৰ গোটেই গাটোতে সোণৰ
পাতল পাত, চকু দুটাত দুটা উজ্জ্বল মণি আৰু তবোৱালৰ
নালত এটা ডাঙৰ পদ্মবাগ।

সকলোৱে তেওঁক প্ৰশংসা কৰে। সুখ্যাতি লভিবলৈ
হল্লা কৰা শিল্পানুৰাগী এজন চুহুৰৰ সদৃশই মত প্ৰকাশ
কৰিলে “এও বায়ু প্ৰদৰ্শনী যন্ত্ৰৰ দৰে ধুনীয়া। কেৱল
এওঁ কোনো কামত নাহে।”

আন ঠাইত।

চক্ৰটোৰ বাবে কাঙ্গি থকা লৰাটোক নিচুকাৰৰ মনেৰে
এজনী মাকে কৈ উঠিল “তই কিয় সুখী ৰাজকুমাৰৰ দৰে
হব নোৱাৰ? কোনো বস্তুৰ বাবে কাঙ্গিবলৈ তেওঁ দেখোন
সপোনতো নাভাবে।”

ব্যৰ্থতাৰ অন্তত।

তৃতীয় আন এজনে প্ৰতিমূৰ্ত্তিটোৰ পিনে চাই সাধনা
লভিবলৈ চেষ্টা কৰিলে “জগতৰ ভিতৰত অন্ততঃ এজন সুখী
পুৰুষ আছে। তেওঁ কেনে ভাগ্যবান!”

মন্দিৰৰ পৰা কেজনমান লৰা ওলাই আহিছে। এজনে ভক্তি ভাবে কৈ উঠিল “এওঁক ঠিক দেবদূত যেন দেখি।”

অন্ধৰ শিক্ষকজনে মাজতে বাধা দি কলে “তুমি কেনেকৈ জানিলা ? তুমি কেতিয়াও দেৱদূত দেখা নাই।”

“আমি সপোনত দেখিছোঁ।” একে লগে কেবাজনৈও চিঞৰি উঠিল। অন্ধৰ শিক্ষকজনে মুখেৰে নামাভিলৈ কিন্তু তেওঁৰ কপাল কোচ খাই গল। লৰা-ছোৱালীবোৰ অযথা কাল্পনিক হলে তেওঁৰ খং উঠে।

*

*

*

এদিনাখন ৰাতি। এটা সৰু স্কুলি সেই নগৰৰ ওপৰেদি উৰি কুৰিছিল। কেই গুণাহমান আগতে তাৰ বন্ধুবিলাক ইজিগুটলৈ গুচি গৈছে। সিয়েই অকলে পাছ পৰি আছে। সি এতিয়াও সেই ধুনীয়া খাগৰী ডালৰ প্ৰতি মৰম এৰিব পৰা নাই। বসন্তৰ আগমনত নদীৰ ওপৰে ওপৰে উৰি আহোঁতে সি তাইৰ সৰু ককালখন দেখি মুগ্ধ হৈছিল আৰু বৈ বৈ তাইৰ লগত কথা পাতিছিল। তাকেই সি আজিও পাহৰিব পৰা নাই।

তাৰ মনত পৰে খাগৰীক সি স্মৃতিছিল “মই স্নেহমাক ভাল পামনে?” খাগৰীয়ে মূৰ বেঁকা কৰি নমস্কাৰ জনাইছিল। আনন্দত সি তাৰ পাখীৰে নদীৰ পানীৰ ওপৰত সৰু সৰু

চৌ তুলি উৰি ফুৰিছিল। তাকে দেখি আন কুলি-
বোৰে কৈছিল “ই এটা হাঁহি উঠা শ্ৰীতি। তাইৰ ধন
সম্পত্তি নাই আৰু লগতে স্নিতিৰ কৃপা অগনন।”

কুলিটোৱে সেই কথা শুনিলে। শীতৰ আগমাত সেই
ৰাবে আন কুলিৰেৰে তাক অকলে এৰি ইজিপ্ত পালেগৈ।

কুলিটো অকলশৰীয়া হ'ল। নাহে নাহে তাৰ প্ৰেমিকাৰ
প্ৰতিও বিৰক্তিব ভাব উপজিল। “তাইৰ মাত বোল নাই।
তাই বোধ হয় ভাল পোৱাৰ ছল কৰিছে। নহলে তাই
বতাহৰ লগত এনে দৰে খেলিব কিয়? বিশেষকৈ তাই
ঘৰ ভাল পায় আৰু মই ভাল পাওঁ ব্ৰহ্মণ। গতিকে মোৰ
প্ৰিয়ায়ো ব্ৰহ্মণ ভাল পাব লাগিব।”

অৱশেষত সি এদিন খাগৰীৰ ওচৰলৈ গৈ সন্ধানিলে “তুমি
মোৰ লগত আহিবানে?” কিন্তু খাগৰীয়ে মূৰ झোকাৰিলে।
তাইৰ ঘৰৰ প্ৰতি প্ৰবল শ্ৰীতি।

“তুমি মোক অপমান কৰিছা। মই পীৰামিদৰ দেশলৈ
যাওঁ। বিদায়——” এই কুলি সি তাৰ পৰা উৰি আহিল।

দিনৰ দিনটো উৰি ফুৰি সন্ধানি সি নগৰ পালেহি।
ক'ত থাকিব তাকে ভাবি চিন্তি সি সেই ওখ স্তম্ভটোৰ
ওচৰ পালেহি। “এইখিনি অতি মনোৰম ঠাই। ইয়াত
সুন্দৰ বতাহ বলিছে। মই ইয়াতেই থাকিম।” এই কুলি

সি সুখী ৰাজকুমাৰৰ ছয়োখন ভৰিৰ মাজতে উৰি পৰিলহি ।

“মই এটা সোণৰ শোৱনি ঘৰ পালেঁ।” কুলিটোৰ মনত বৰ আনন্দ লাগিল । সি গুৰুৰ কাৰবাৰ কৰিলে । কিন্তু সি ঠোঁটটো পাখীৰ মাজত স্মাওঁ নৌস্মাওঁতেই এটোপ পানী তাৰ গাত পৰিলহি । “কেনে আঁচৰিত ! আকাশত মেঘ নাই, অথচ বৰষুণ ! এনে ঠাইৰ জলবায়ু ভয়লগা । খাগৰীয়ে বৰষুণ ভাল পায় কিন্তু সেইটো তাইৰ আপোনপেণিয়া স্বভাৱ ।”

আকৌ এটোপ পানী পৰিল ।

“যদি এটা প্ৰতিমূৰ্ত্তিয়ে বৰষুণ গাতৰাই ৰাখিব নোৱাৰে তেন্তে ইয়াৰ আৱশ্যক কি ? মই আন ভাল ঠাই এডোখৰ বিচাৰি উলিয়াব লাগিল ।” এই বুলি সি উৰি যোৱাৰ কাৰ-
বাৰ কৰিলে ।

কিন্তু সি পাখী মেলি উৰা মাৰাৰ আগতে আকৌ এটা ডাঙৰ টোপাল পৰিল । সি মূৰ তুলি চাই দেখিবলৈ পালে সুখী ৰাজকুমাৰৰ চকু দুটা চকুলোৰে ভৰা । তেওঁৰ সোণালী গাল দুখনৰ ওপৰেদি চকুপানী বাগৰি আহিছে । চন্দ্ৰকিৰণত তেওঁৰ মুখখন এনে ধুনীয়া হৈ পৰিছে যে কুলিটোৱে তালৈ চাই মৰমত পমি গল ।

“তুমি কোন ?” সি আগ্ৰহেৰে সুধিলে ।

‘মই সুখী ৰাজকুমাৰ।’

কুলিটোৱে সুধিলে, “তুমি কান্দিছা কেইলৈ ? তুমি মোক তেনেই ভিয়াই পেলালা !”

এটি ছমুনিয়াহৰ অস্তুত প্ৰতিমূৰ্ত্তিটোৱে উত্তৰ দিলে, “যেতিয়া মই জীয়াই আছিলোঁ আৰু মোৰ মাহুহৰ যত্ন-কৰণ আছিল মই চকুপানী কি বুজা নাছিলোঁ। মই আছিলোঁ সুখৰ প্ৰাসাদত। তাত দুখ প্ৰবেশ কৰিব নোৱাৰে। দিনত সঙ্গীসকলৰ লগত মই বাগিছাত খেলিছিলোঁ আৰু সন্ধা নাচ-গানত মত্ত আছিলোঁ। বাগিছাৰ চাৰিওফালে এখন ডাঙৰ পকী বেৰ আছিল। এই বেৰৰ বাহিৰত কি আছিল তাক জানিবলৈ মই যত্ন কৰা নাছিলোঁ। মোৰ পৰিসদ-বৰ্গই মোক বুনিছিল সুখী ৰাজকুমাৰ আৰু আচলতে আমোদ আনন্দই যদি সুখ হয় মই সুখী আছিলোঁ। কিন্তু মোৰ মৃত্যুৰ পিছত মাহুহে মোক এনে এখন ওখ ঠাইত থৈ দিছে যে তাৰপৰা মই সদায় মাহুহৰ দুখ দুৰ্গতি দেখা পাওঁ। এতিয়া মোৰ হিয়াখন সীহেৰে ভৈয়াৰী হলেও মই এইবোৰ দেখি নাকান্দি থাকিব নোৱাৰোঁ।”

কুলিটোৱে মনতে ভাবিলে “এওঁ তেনেহলে সম্পূৰ্ণ সোণেৰে ভৈয়াৰী নহয় নেকি ?”

নিছেই সৰু মাতেৰে প্ৰতিমূৰ্ত্তিটোৱে আকৌ কবলৈ ধৰিলে “বহুত আঁতৰত এটা ঠেক বাস্তাৰ ওপৰত এটা পঁজা

আছে। পঁজাটোৰ এখন থিৰিকী খোলা। ইয়াৰে মই ভিতৰত বহি থকা এজনী তিৰোতা দেখিবলৈ পাইছোঁ। তাইৰ মুখ শুকান, বিষাদভৰা। তাইৰ হাত দুখন ডাঠ আৰু বেজীয়ে থকা সবকাকৈ বিদ্ধা। গভিকে বঙা। তাই শিপিনী। বাণীৰ সহচৰীৰ বাবে তাই এটা চোলা গুঠি ধৰিছে। ঘৰটোৰ চুকত এখন বিছনাৰ ওপৰত তাইৰ লৰাটো বেমাৰত লাল-কাল দি পৰি আছে। সি মাকক কমলা খুজিছে। কিন্তু তাক ঘাচিবলৈ ঘৰত নৈৰ পানীত বাহিৰে আন একো নাই। লৰাটো শান্ত হোৱা নাই। সি কান্দি আছে। কুলি, মোৰ মৰমৰ কুলি! মোৰ তৰোৱালৰ নালত থকা পদ্মবাগটো তুমি তালৈ লৈ যাবানে? মোৰ ভৰি দুখন এই স্তম্ভত গঁঠা আছে। মই লৰচৰ কৰিব নোৱাৰোঁ।”

কুলিটোৱে কলে “মই ইজিপ্টলৈ যাব লাগে। মোৰ বন্ধুসকলে নীল নদীৰ ইফালে সিমালে উৰি ডাঙৰ ডাঙৰ পত্ৰমৰিলাকেৰে সৈতে কথা পাতিব ধৰিছে। শীঘ্ৰে তেওঁলোকে বজাৰ কবৰত বাহ লবগৈ। তাত চিত্ৰিত যুত্যাশয়াত বজা নিজেই শুই আছে। তেওঁৰ গাত হালধীয়া কাপোৰ আৰু চাৰিও কাষে নানা তৰহৰ মছলা। তেওঁৰ ডিঙিত পাতল সেউজীয়া বঙৰ হাৰ আৰু তেওঁৰ হাত দুখন শুকান পাতৰ দৰে।”

ৰাজকুমাৰে কলে “কুলি, মোৰ মৰমৰ সৰু কুলি! তুমি

মোৰ লগত এৰাতিৰ বাবে থাকি মোৰ কামটো কৰি নিদিবানে ? চোৱাচোন লৰাটোৰ ইমান পিয়াহ লাগিছে আৰু তাৰ মাক এনে দুখুনী ?”

কুলিটোৱে উত্তৰ দিলে “মই লৰাবোৰক ভাত পাওঁ বুলি কব নোৱাৰোঁ। যোৱা বাৰিষা মই তেতিয়া নদীৰ কানত আছিলোঁ। তেতিয়া হুট। হুট লৰাই মোলৈ শিলগুটি দলিয়াইছিল। শিলগুটিয়ে মোক অৱশ্যে আঘাত কৰা নাছিল, কিয়নো আমি কুলিবোৰে বৰ বেগাই উৰিব পাৰোঁ। ডাঙে আকৌ অতি ক্ষিপ্ৰ গতিৰ বুলি আমাৰ বংশৰ সন্মান আছে। তথাপি এনে কাম অপমানজনক।”

কুলিটোৰ কথাত সুখী ৰাজকুমাৰক এনে দুঃখিত দেখা গ'ল যে সি মনতে বৰ আঘাত পালে আৰু কলে ‘ইয়াত চেচা পৰিছে। তথাপি এৰাতিৰ কাৰণে মই ইয়াত থাকি তোমাৰ কাম কৰি দিম।’

ৰাজকুমাৰে কুলিটোক ধন্যবাদ জনালে। তেওঁৰ তবো-
ৰালৰ নালৰ পৰা কুলিটোৱে ডাঙৰ মুক্তাটো ঠোটেৰে সোলা-
কাই লৈ নগৰৰ ঘৰৰ ওপৰেদি উৰি গ'ল। সি মাৰ্কল
শিলৰ গীৰ্জা ঘৰটোৰ কাষেদি সাউত কৰে গুচি গ'ল।
ৰাজ-প্ৰাসাদত সি নাচ-গানৰ শব্দ শুনিলে। এজনী গাভৰুৱে
শ্ৰেমিকৰ সৈতে বাবেঙালৈ ওলাই আহিছে। শ্ৰেমিকে তবা-
বোৰলৈ আঙুলিয়াই কৈছে “তবাবোৰ কেনে আশ্চৰ্য্যজনক

কিন্তু তাতোকৈ আশ্চৰ্য্যজনক নৰ-নাৰীৰ প্ৰেম।”

গাভৰুজনীয়ে তালৈ কাণ নকৰিলে “মই আশা কৰোঁ
নাচনৰ সময়লৈকে মোৰ পোছাক হৈ উঠিব। পোছাকৰ
ওপৰত মই বহুতো ফুল তুলিব দিছোঁ; কিন্তু শিপিনীজনী
এলেহুৱা। এনে দৰে কাম কৰিলে তাই পইচা নাপায়।”

কুলিটো নদীৰ ওপৰে ওপৰে গল। সি জাহাজৰ
মাস্তুলৰ ওপৰত পোহৰ দেখিবলৈ পালে। আন ঠাইত ধনী-
বিনাকে তুলাচনীৰে টকা জুখিবলৈ ধৰা সি দেখিলে।
অৱশেষত সি সেই পঁজাত উপস্থিত হ'লগৈ। লৰাটোৱে
বিছনাত ইফালে সিফালে বাগৰি আছে। ক্লান্ত মাক টোপনিত
লাল-কাল। সি একে জাপেই ভিতৰ সোমাল আৰু ঘৰৰ
ভিতৰত মুজাটো থলে! তাৰ পিছত সি লৰাটোৰ বিছনা
চাৰিওকাষে উৰি উৰি লৰাটোৰ মূৰত বতাহ দিলে। “মই
কেনে সুখ অনুভব কৰিছোঁ!” মনতে ভাবি লৰাটো
টোপনি গল।

কুলিটোৱে কাম শেষ কৰি সুখী ৰাজকুমাৰৰ ওচৰলৈ
উৰি আহি কি কি কৰিলে কলে। “বৰ আচৰিত কথা।
বাহিৰত এনে চেচা কিন্তু মই গৰম অনুভব কৰিছোঁ।”

ৰাজকুমাৰে উত্তৰ দিলে “তুমি সৎ কাম কৰিছা। ই
তাৰেই গুণ।”

কুলিটোৱে ভাবিবলৈ ধৰিলে। ভাবি ভাবি সি নৌপনি গল। চিন্তা কৰিলেই তাৰ টোপনি আহে।”

যেতিয়া বাতি পুৱাল সি নদীলৈ উৰি গন আৰু নদীত গা ধুলে।

নদীৰ ওপৰৰ দলঙেদি গৈ থকা পক্ষীৰাজৰ সন্মুখ অধ্যাপকে কৈ উঠিল “কি আচৰিত ঘটনা! গৰাকালি কুলি!” ঘৰলৈ গৈ তেওঁ এটি দীঘলীয়া প্ৰবন্ধ লিখি কাকতত প্ৰকাশ কৰিলে। বহুতে এই প্ৰবন্ধৰ পৰা কথা উদ্ধৃত কৰিলে। কাৰণ তাত তেওঁলোকে নজনা বহুতৈ টান শব্দ আছিল।

“আজি মই ইজিপ্তলৈ ৰাম ’ অ’নন্দত সি টিফ্‌চি ফুৰিব ধৰিলে। সি চহৰৰ আটাইবোৰ স্মৃতি স্তম্ভ চাই আহিল গীৰ্জাৰ ওখ চূড়াত বহি সি বহুতো সময় কটালে। সি যলৈকে যায় তাতেই ঘনচিৰিকাবোৰে কিচ্‌কিচাই কয় “কেনে ধুনীয়া এওঁ!” কুলিটোৱে মনত বৰ আনন্দ পায়।

বাতি। চন্দ্ৰ-পোহৰত পৃথিৱী জিল্মিলাব ধৰিলে। কুলি-টোৱে সুখী ৰাজকুমাৰৰ ওচৰলৈ উৰি আহিল। ৰাজকুমাৰে সুধিলে “তুমি ইজিপ্তলৈ কেতিয়া যাবা?”

“মই এতিয়াই যাওঁ” বুলি সি উত্তৰ দিলে।

ৰাজকুমাৰে সুধিলে “মোৰ গৰমৰ কুলি, তুমি আৰু এটি দিনৰ বাবে অপেক্ষা কৰিব নোৱাৰানে?”

“মোৰ বন্ধুসকলে মোৰ কাৰণে ইজিপ্তত অপেক্ষা কৰি আছে। কাইলৈ তেওঁলোকে জলপ্ৰপাতৰ ফালে উৰি যাব। তাত জলঘোটক বিলাক লুকাই আছে আৰু এচটা শিলৰ ওপৰত ধনাধিপতি কুবের বহি থাকে। গোটেই ৰাতি তেওঁ গ্ৰহ নক্ষত্ৰৰ গতিবিধি লক্ষ্য কৰে। যেতিয়া পুৰীতী ভোতা দেখা দিয়ে তেতিয়া তেওঁ আনন্দত চিঞৰি উঠে। তুপৰীয়া হালধীয়া ৰঙৰ সিংহবিলাকে তালৈ পানী খাবলৈ আহে। সিহঁতৰ মাত জলপ্ৰপাতৰ মাততকৈও ডাঙৰ।”

ৰাজকুমাৰে কলে “কুলি, চহৰৰ আন ফালে এটা পুৰণি ঘৰত এজন ডেকা মানুহ দেখা পাইছোঁ। কাগজেৰে ভৰি থকা এখন মেজত তেওঁ আউজি আছে। ওচৰৰ এটা পাচিত কিছুমান শুকান ফুল পৰি আছে। তেওঁৰ চুলিবোৰ মুগা বৰণীয়া, ওঠা ছটা ডালিমৰ দৰে ৰঙা, চকু ছটা ডাঙৰ, কল্পনাশ্ৰবণ। তেওঁ এখন নাট লিখি শেষ কৰিবলৈ যত্ন কৰিছে। কিন্তু চোঁচাৰ কাৰণে পৰা নাই। তেওঁৰ কেউপিনে অভাব। তেওঁৰ জুহালত জুই নাই, পেটত নাই। ভোকতে তেওঁ অজ্ঞান হওঁ হওঁ হৈছে।

কুলিটোৰ মনত দয়া উপজিল। সেই বাবে সি কলে “মই তোমাৰ লগত আকৌ এৰাতি কটাম। মই তেওঁৰ বাবে এটি পল্লবাগ লৈ যামনে?”

হুখেৰে ৰাজকুমাৰে কলে “মোৰ গাভ আৰু পল্লবাগ

নাই। আছে কেৱল চকু দুটা। এই দুটা দুখীয়া মণিৰে
তৈয়াৰী। এহাজাৰ বছৰ আগেয়ে এই দুটা ভাৰতবৰ্ষা
অনা হৈছিল। ইয়াৰে এটা খুটিয়াই তুমি তেওঁলৈ লৈ
যোৱা। তেওঁ সেইটো গোপালীৰ ঘৰত ৰেচি থকা
কিনি আনিব আৰু নাটখনো শেষ কৰিব।”

কুলিটোৱে কান্দি কান্দি কলে “মৰমৰ ৰাজকুমাৰ, মই
এনে কাম কৰিব নোৱাৰোঁ।”

ৰাজকুমাৰ ইয়াত মান্তি নহল। তেওঁ কুলিটোক কাবো
কৰি যি কৈছে তাকে কৰিবলৈ কলে। অগত্যা কুলিটোৱেও
ৰাজকুমাৰৰ এটা চকু খুটি উলিয়াই উৰা মাৰিলে। ডেকাজনৰ
ঘৰৰ চালত এটা বিছা আছিল। এই বিছাৰে সি সহজে
ঘৰৰ ভিতৰ সোমাব পাৰিলে। ডেকাই চৰাইৰ ডেউকাৰ শব্দ
শুুনিলে, তেওঁ ডাবতে তথুয় হৈ আছিল। অলপ সময়
পিছত মূৰ তুলি চাই তেওঁ গুৰুত ফুলবিলাকৰ ওপৰত
মণিটো দেখিবলৈ পালে। তেওঁ মনতে ভাবিলে “মাহুৰ
পৰা মই সমাদৰ পাবলৈ আৰম্ভ কৰিছোঁ। এইটো নিশ্চয়
কোনোবা প্ৰশংসাকাৰীয়ে ইয়াত থৈ গৈছে। এতিয়া মই
মোৰ নাট শেষ কৰিব পাৰিম।”

পিছদিনা কুলিটো বন্দৰলৈ উৰি গল। এখন জাহাজৰ
মান্তলৰ ওপৰত বহি সি জাহাজত মাল জোনা চাই থাকিল।
এই জাহাজ নিশ্চয় ইজিপ্টলৈ যাব। তাৰ বন্দ আনন্দ

নাগিল আৰু সি চিঞৰি উঠিল “ময়ো ইজিপ্তলৈ যাম।”
কিন্তু কেৱে তাৰ কথাত কাণ নিদিলে সেই বাবে চন্দ্ৰ
আকাশত উঠাৰ লগে লগে সি আকৌ ৰাজকুমাৰৰ ওচৰলৈ
উৰি আহিল।

“মই তোমাৰপৰা বিদায় লবলৈ আহিছোঁ।” সি ৰাজ-
কুমাৰক কলে।

ৰাজকুমাৰে সুধিলে “মৰমৰ কুলি, তুমি মোৰ লগত আন
এবাতিৰ কাৰণে থাকিব নোৱাৰানে?”

কুলিটোৱে উত্তৰ দিলে “এতিয়া শীতকাল। সোনকালে
ইয়াত বৰফ পৰিব। ইজিপ্তত সেউজীয়া তাল গছৰ পাতৰ
ওপৰত সূৰ্য্য-কিৰণে জ্বিলিলিয়ায়। বোকাৰ মাজৰপৰা ঘৰীয়াল-
বিনাকে মূৰ উলিয়াই এই জ্বলিকনি চাই থাকে। মোৰ
বন্ধুসকলে এই তাল গছবোৰত ঘৰ সাজিব ধৰিছে। মৰমৰ
ৰাজকুমাৰ, মই তোমাক এৰি যাব লাগিব। কিন্তু মই
তোমাক নাপাহাৰোঁ। অহা বসন্ত কালত মই তোমালৈ সেই
বহুমূলীয়া মণি দুটা লৈ আহিম। পছৰাগটো বঙা গোলাপতকৈ
অলপ বঙা হব আৰু চকুৰ মণিটো সাগৰৰ পানীৰ দৰে
নীলা হব।”

সুখী ৰাজকুমাৰে কলে, “অলপ আঁতৰত এজনী দিয়াচলাই
ব্যৱসায়ী ছোৱালী আছে। তাইৰ দিয়াচলাইবোৰ নৰ্দ্ধমাণ
পৰি বোৱাত সেইবোৰ নষ্ট হৈ গৈছে। যদি তাই বাপেকৰ

ওচৰলৈ কিছু পইচা লৈ যাব নোৱাৰে ভেন্তে বাপেকে তাইক মাৰিব। সেই বাবে তাই কান্দি অহু। তাইৰ ভৰিত জোতা মোজা নাই, তাইৰ মূৰটোও খালি। মোৰ চকুৰ আনটো মণি খুটিয়াই তাইক দিয়াগৈ। তেতিয়া হঠাৎ বাপেকে তাইক নামাৰে।”

কুলিটোৱে কলে “মই তোমাৰ লগত আকৌ এৰাতি থাকিম। কিন্তু মই কেতিয়াও তোমাৰ আনটো চকু খুটিয়াই নিব নোৱাৰোঁ। তেতিয়া তুমি অন্ধ হৈ পৰিব।”

ৰাজকুমাৰে অতি বিনয়ৰে কলে “মৰমৰ কুলি, নই যি কৰিবলৈ কৈছোঁ তাকে কৰা।”

অগত্যা কুলিটোৱে ৰাজকুমাৰৰ আনটো চকু উলিয়াই লৈ আঁতৰি গল। ছোৱালীজনীৰ কামেদি উৰি যাওঁতে সি সেইটো তাইৰ হাতত পেলাই দি গল।

“এই ডোখৰ কেনে ধুনীয়া কাচ” বুলি আনন্দত হাঁহি মাৰি তাই বাপেকৰ ওচৰলৈ দৌৰ দিলে।

তাৰ পিছত কুলিটো আকৌ ৰাজকুমাৰৰ ওচৰলৈ উভতি আহিল। “তুমি এতিয়া অন্ধ। গতিকে সদায় মই তোমাৰ লগতে থাকিম।”

ৰাজকুমাৰে আপত্তি জনালে “নহয়, ইয়াত ৰব শীত। তুমি ইজিগুৰলৈ যোৱাটো।”

কুলিটোৱে দৃঢ়তাৰে কলে “মই কেতিয়াও নাযাওঁ । মই তোমাক এৰি যাব নোৱাৰোঁ । মই সদায় তোমাৰ লগতে থাকিম ।” কথা শেষ কৰি সি ৰাজকুমাৰৰ ভৰিৰ ওচৰত শুই পৰিল ।

পিছ দিনা দিনৰ দিনটো সি ৰাজকুমাৰৰ কান্ধত বহি থাকিল । আন আন দেশত সি কি কি দেখা পাইছে সি সেইবোৰ ৰাজকুমাৰৰ আগত বিবৰি কলে । নীল নদীৰ পাৰত দীঘল দীঘল শাৰী হৈ পৰি থকা ৰঙা চৰাইবোৰৰ, উটবোৰৰ কাষে কাষে গৈ থকা সদাগৰবোৰৰ আৰু তালগছৰ ওপৰত শুই থকা ডাঙৰ ডাঙৰ সেউজীয়া সাপবোৰৰ কথা সি এটা এটাকৈ কলে ।

কুলিটোৰ কথা শুনি ৰাজকুমাৰে কলে “মোৰ মৰনৰ কুলি ! তুমি মোক অতি আচৰিত কথাবোৰ শুনালা । কিন্তু মানুহৰ দুখ দুৰ্গতি ইয়াতকৈও আচৰিত । দুখৰ নিচিনা ডাঙৰ বহুস্ত একো নাই । গতিকে এই নগৰৰ ওপৰেদি উৰি গৈ তুমি কি কি দেখিবলৈ পোৱা মোক কোৱা ”

ৰাজকুমাৰৰ কথা মতে কুলিটো সেই ডাঙৰ চহৰখনৰ ওপৰেদি উৰি গল । সি দেখিবলৈ পালে ধনীসকলে ধুনীয়া ধুনীয়া ঘৰত আনন্দ কৰি আছে ; কিন্তু ভিকহবোৰে বিমৰ্ষ মনেৰে ছুৱাৰ মুখত বহি আছে । ঠেক ৰাস্তাবোৰৰ ওপৰেদি উৰি গৈ দেখিবলৈ পালে খাবলৈ নোপোৱা লৰা-ছোৱালীবোৰৰ

ওকান মুখ। আন এঠাইত এখন দলঙৰ তলত ছটা সৰু লবাই গাতে গা লগাই চেচাব হাত সাধিব বন্ধ কৰিছে। সিহঁতে চিঞৰি আছে। “আনাৰ বৰ ভোক লাগিছে।” কিন্তু চোফীদাৰে ধমক দি কৈছে, “তহঁত ইয়াত থাকিব আনাৰ।” বাধ্য হৈ লৰা ছটা বৰষুণত তিতি ভিতি আঁতৰি আহিছে।

কুলিটোৱে ৰাজকুমাৰৰ ওচৰলৈ উভতি আহি সকলো বিবৰি কলে। ৰাজকুমাৰে কলে “নোন গোটেই গাটোতে সোণৰ পাত আছে। তুমি এখন এখনকৈ এইবোৰ সোলোকাই তুম্বীয়াক ভগাই দিয়াগৈ, কিয়নো মানুহে জীয়াই থকা কালত ভাবে যে সোণে সিহঁতক সুষ্ট দিব পাৰে।”

কুলিটোৱে এটাৰ পাছত এটাকৈ সোণৰ পাতবোৰ সোলোকাই লৈ গল। অৱশেষত ৰাজকুমাৰ দেখিবলৈ ভেনেই কদাকাৰ হৈ পৰিল। আনপিনে তুম্বীয়া মানুহবোৰ প্ৰফুল্লিত হৈ উঠিল। লৰা-ছোৱালীবোৰে আনন্দতে বাস্তাৰ ওপৰত খেলিবলৈ ধৰিলে।

লাহে লাহে শীত বাঢ়ি আহিল। বৰফ পৰিবলৈ ধৰিলে। বাস্তাবোৰ কপ যেন বগা হ'ল, ঘৰৰ চালৰপৰা বৰফবোৰ ওলমি থাকিবলৈ ধৰিলে। সকলোৱে নোমৰ কাপোৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। লৰাবোৰে মূৰত ৰঙা টুপী লৈ বৰফৰ ওপৰত খেলিবলৈ ধৰিলে।

শীতৰ প্ৰকোপত কুলিটো দিনে দিনে দুৰ্বল হৈ

আহিবলৈ ধৰিলে। তথাপি সি ৰাজকুমাৰক এৰি নগল। জুইৰ আগুঠাত গা সেকি সি তাৰ চেচা শৰীৰটো গৰম কৰিবলৈ যত্ন কৰিলে।

কিন্তু অৱশেষত সি জানিলে যে সি মৰিব। কেৱল ৰাজকুমাৰৰ কান্ধলৈ উৰি যাবলৈ মাথোন এতিয়া তাৰ বল আছে। “বিদায় ৰাজকুমাৰ, তোমাৰ হাতখন আগবঢ়াই দিয়া। মই এটি চুমা খাওঁ।”

ৰাজকুমাৰে কলে, “তুমি ইজিপ্তলৈ যোৱা শুনি মই বৰ আনন্দ পাইছোঁ। তুমি ইয়াত বহু দিন থাকিল। এতিয়া যোৱা। কিন্তু তুমি মোৰ ওঠত চুমা খাব নাগিব—মই তোমাক ভাল পাওঁ।”

নিচেই সৰু মাতেৰে কুলিটোৱে কলে “মই ইজিপ্তলৈ নাযাওঁ—যাওঁ যমৰ ঘৰলৈ। যুত্ৰা নিদ্ৰাৰ ভগীয়েক নহয়নে বাকু?” এই বুলি সি ৰাজকুমাৰৰ ওঠত চুমা খালে আৰু ডেওঁৰ ভৰিৰ ওচৰত পৰি মৰি থাকিল।

ঠিক এনে সময়তে প্ৰতিমূৰ্তিটোৰ ভিতৰত এটা আচৰিত শব্দ শুনা গল। ৰাজকুমাৰৰ সীহৰ হিয়াখন ভাঙি দুখণ্ড হৈ গৈছে।

আচলতে সেইবাৰ বৰ বেছিকৈ বৰফ পৰিছিল।

পিছদিনা বাতিপুৱা। চহৰৰ কেজনমান সদন্তৰ সৈতে

মেৱৰ সেই মূৰ্ত্তিটোৰ ওচৰেদি ফুৰিবলৈ গৈছিল। মূৰ্ত্তিটোৰ ওচৰ পাওঁতে তেওঁ ওপৰলৈ চালে আৰু ৰাজকুমাৰৰ প্ৰতি-মূৰ্ত্তিটো কদাকাৰ হৈ যোৱাত আচৰিত হ'ল। সদস্যসকলেও তেওঁৰ কথা সমৰ্থন কৰি আচৰিত হ'ল।

মেৱৰে কলে “তেওঁৰ ভৰোৱালৰপৰা পোৱাটো স্নলকি পৰিছে। তেওঁৰ চকু দুটা নাই আৰু তেওঁৰ গাৰ বঙো সোণালী নহয়। আচলতে এতিয়া তেওঁ এজন মগনীয়া-ৰতকৈ কোনো গুণে ভাল নহয়।”

“এৰা, মগনীয়াৰতকৈ কোনো গুণে ভাল নহয়।” সদস্যসকলে প্ৰতিধ্বনিত কৰিলে।

“তেওঁৰ ভৰিৰ ওচৰত এটা চৰাই পৰি মৰি আছে। আমি ঘোষণা কৰি দিব লাগিব যে চৰাইবোৰক মৰিব দিব নোৱাৰি।”

কেবাগাজনে আগ্ৰহেৰে কথাটো টুকি ললে।

অৱশেষত তেওঁলোকে সুখী ৰাজকুমাৰৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তিটো ভাঙি পেলালে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্কুমাৰ শিল্পৰ অধ্যাপকে মত প্ৰকাশ কৰিলে “যেতিয়া এইটো দেখিবলৈ ধুনীয়া নহয়, সেই বাবে ই দৰ্কাৰীও নহয়।”

প্ৰতিমূৰ্ত্তিটো ইয়াৰ পিছত গলাই পেলোৱা হ'ল। গলিভ পদাৰ্থেৰে কি কৰা হ'ব তাৰ সিদ্ধান্ত কৰিবলৈ মেৱৰে

এখন সজা আহ্বান কৰিলে। সভাত মেঘৰে কলে “এইটোৰ সলনি আমি আন এটি প্ৰতিমূৰ্ত্তি সাজিব লাগিব। সেই মূৰ্ত্তিটো মেঘৰৰেই হওক।”

সদস্যসকলৰ প্ৰত্যেকেই কলে “মোৰ নিজৰেই হওক।”

তেওঁলোকৰ মাজত কন্দল লাগিল। মই যেতিয়া তেওঁবিলাকৰ কথা শুনিছিলোঁ তেতিয়া তেওঁলোকে কাজিয়া কৰি আছিল।

এজন ওভাৰচিয়াৰে কলে “কি আচৰিত কথা যে এই সীহৰ হিয়াখন গলি নাযায়। আগি ইয়াক দলিয়াই পেলাই নিদিলে উপায় নাই।” গতিকে এজন কৰ্মচাৰীয়ে তাক ধূলিৰ দ’মৰ মাজত পেলাই দিলে। তাতেই মৰা কুলিটোও পৰি আছিল। × × ×

ইয়াৰ পিছত। এদিন ভগবানে দেবদূতবিলাকক মাতি আনি কলে “এই নগৰৰ পৰা ছটা মূল্যবান বস্তু মোৰ ওচৰলৈ লৈ আহ।”

দেবদূতে সীহৰ হিয়াখন আৰু মৰা কুলিটো লৈ আহিল।

ইয়াকে দেখি ভগবানে আনন্দ মনেৰে কলে “তোমাৰ বাচনি সুলভ। মোৰ স্বৰ্গৰ বাগিছাত এই সৰু চৰাইটোৱে সদায় গান গাব আৰু মোৰ সোণৰ নগৰত সুখী ৰাজকুমাৰে সদায় মোৰ গুণানুকীৰ্ত্তন কৰিব।

বিধবা

স্থান— উত্তর ওড়িশা
রচনা কাল— ২২ নবেম্বর ১৯৩৭

বিধবা। মাক জীয়েক ছয়ো বিধবা। গড়িকে
 হুঙাগিনী। সমাজত সিহ'ত লাহিতা, ফকত অৱহেলিতা।
 সিহ'তক দেখিলে যাত্ৰা নষ্ট হয়, মাজলিক কাৰ্য্যত সিহ'তক
 উপস্থিতিয়ে অমঙ্গল ঘটায়। ভৰ্ণালি সিহ'তে সমাজকে, ~~কাল~~
 পায়, সকলোৰে লগত মিলিবলৈ চায়। হলাহলপূৰ্ণ জীৱনৰ
 মাজটো অৱত আশা কৰি সিহ'তে ভাই ভনীৰ লগত কথা কৈ
 মনৰ বিষৰতা দূৰ কৰিবলৈ বিচাৰে। কিন্তু সিহ'তে কেৱল
 বিচাৰেহে, অৱতৰ আশ্বাদ কেতিয়াও লাভ কৰিব নোৱাৰে।
 আঁতৰবপৰা যিহকে মাণিক বুলি ভাবি সিহ'তে তাৰ ওচৰলৈ
 উদ্‌বাউল হৈ লবি যায়, ওচৰলৈ গৈ দেখে সিটো মাণিক
 নহয়, এডোখৰ বঙচুৱা শিল,—বজ্জতকৈও টান। হতাশ
 ছমুনিয়াহেৰে অৱতৰ ভাব কৰি আকৌ সিহ'ত পঁজালৈ উভতি
 যায়। সেই একে ধৰণৰে জীৰ্ণ জীৰ্ণ পঁজা। ভাত নবাব
 ধোয়ালি নাই, জিয় জনৰ সাদৰ সন্তাৰণ নাই—আছে ঘৰৰ
 এডোখৰ গাঁথিয়ে গাঁথিয়ে গধা বেদনাৰ স্মৃতি, অতীতৰ স্মৰ
 কাহিনী।

মাকৰ একোটি বিধবা জীয়েক প্ৰযীনা, সৰুৰে পৰা
 নানান দুখকে। দুখ ছবুলি, শত বিপদ বিধিনিকে। ভৱিৰে ঠেলি

মাকে ভাইক ডাঙৰ দীঘল কৰিছিল আশাপাশত বন্দী হৈ যে
 শ্ৰমীলাক বিয়া দি ভাইৰ সন্তানৰ মুখলৈকে চায়েই বুঢ়ীয়ে
 সাস্থনা লভিব। এনে আশা কৰিয়েই কৰ্মঠ দৰাৰ হাতত
 শ্ৰমীলাক অৰ্পণ কৰিছিল। কিন্তু বিধিয়ে ভাইৰ আশাপথত
 বাট ভেটা দি ধৰিলেহি—ভাইৰ সকলো সোণৰ কৰ্মনা চূৰ্ণ বিচুৰ্ণ
 হৈ ভাঁগি গল। শ্ৰমীলাৰ শাস্তি বিয়া নো-হওঁতেই লোকোপ-
 বাদ অবল হৈ উঠিল—মাক ব্যভিচাৰিণী, জীয়েক চঞ্চল।
 শ্ৰমীলাই ভৰ ঘৰখন সকলোৰে চকুত হেয় হৈ পৰিল।
 ভেড়িয়াৰে পৰা শ্ৰমীলাৰ গিৰীয়েকো সিহঁতৰ ঘৰলৈ অহা নাই,
 বোধ হয় এই লোকোপবাদকেই ভয় কৰি। অভাৱ জনাটিনে
 মাৰ্হুহক নিজৰ ঠাইৰপৰা দূৰ দেশলৈ টানি নিয়ে। শ্ৰমীলাৰ
 গিৰীয়েককো এই অভাৱেই নিজৰ ঠাইৰপৰা দূৰলৈ টানি
 নিছিল। সেয়ে নোহোৱাহেঁতেন বুদ্ধিমতী মাৰ্হুৰ ঘৰতই শ্ৰমীলা
 আৰু গিৰীয়েকৰ মিলন সম্ভৱ কৰি তুলিব পাৰিলেহেঁতেন।
 কিন্তু প্ৰায় দুবছৰ অন্তত যেতিয়া খবৰ আহিল যে বিদেশতেই
 শ্ৰমীলাৰ গিৰীয়েক খুকাইছে ভেড়িয়া থাকে চতুৰ্দ্ধিক অন্ধকাৰ
 দেখিলে। বৰত কান্দোনিৰ বোল বাজি উঠিল। কান্দি
 কান্দিয়েই মাকে জীয়েকৰ কপালৰ সৈন্দুৰৰ ফোট মটি দিলে
 আৰু ভিঙিবপৰা যি সামান্য অলঙ্কাৰ আছিল সোণোকাই
 পেলাই দিলে। শ্ৰমীলা ভেড়িয়া বুজা হৈছে। ভাগ্যে-হিৰা
 ধাৰুৰি কানিলে; কিন্তু গাৰ্হুৰ কেৱে সাক্ষাৎ দিবলৈ নাছিল।
 মাৰ্হোৰ কোনোবা এজনে বাটেদি খাঙিছে নিজকে নিজে কৈ

গল “পাপৰ জলন্ত প্ৰতিফল।”

সিদিনাই সিহঁতে ভালকৈ বুজিলে যে নিঃশ্ব আৰু ঐশ্বৰ্য্যহীন হলে মানুহ সাধনা, সহানুভূতিৰপৰাও বঞ্চিত হয়। বিহুপৰ বাক্যবান সিহঁতৰ প্ৰতি নতুন নহয়। মানুহৰ ডিৱানী আৰু গল্পনা শুনিবলৈকেই সিহঁতৰ জীৱন, কাৰণ সিহঁত বিধবা। সিহঁতে নিজে অৰ্জ্জা পাপৰ ফল নিজে ভোগ কৰিছে। আনে তাৰ ভাগ লবলৈকে আহিবই বা কিয় ?

প্ৰমীলা আৰু মাক দুয়োৱেই বুজে যে সিহঁতৰ ভাগ্যত হুখ লিখা আছে। কিন্তু ভাগ্যৰ লিখনতেই সকলো-বোৰ হৈ উঠিলে ইহ জগতৰ কাৰ্য্য-কলাপৰ অৰ্থ কি ভাঙ বুজিবলৈ সিহঁতে টান পায়। সেই বাবে কেতিয়াবা কেতিয়াবা সিহঁতৰ মন বিদ্ৰোহী হৈ উঠে। ভেড়িয়া সিহঁতে ভাবে তাহাঁতৰ হুখ-তুৰ্পতিৰ মূল কাৰণ ভাগ্য নহয়, সমাজহে। সমাজৰ বিপক্ষে উঠিবলৈ সিহঁত অপিয়াই উঠে, কিয় সিহঁতৰ মুখৰ কথা কেইটিয়ে প্ৰবল সমাজৰ ভাবধাৰাৰ গতিত আনকি বালিভেটা স্বৰূপেও থিয় দিব নোৱাৰে। আগৰ স্থিতিশীল সমাজ গতিশীল হওক দুৰৰ কথা সি যেন আকৌ বেছিকৈ স্থিতিশীল হৈহে পৰে। সমাজৰ শক্তি ইমান প্ৰবল আৰু সিহঁতৰ শক্তি ইমান ক্ষুদ্ৰ যে সিহঁতৰ বিদ্ৰোহী মনে সমাজৰ স্থিতিশীল বীতিকেই শুক আৰু সত্তা বুলি অৱশেষত মানি লবলৈ বাধ্য হয়।

কথাই কথাই সিহঁতে গম পায় সিহঁত হতভাগিনী, পাপিনী। সেই বাবে জীৱনৰ প্ৰতি সিহঁতৰ বিশেষ প্ৰীতি নাই। সিহঁতে নিজৰ শৰীৰৰ অপো তদাৰক নলয় আৰু পাৰিলে সোনকালে সংসাৰপৰা আঁতৰিব খোজে। সিহঁতৰ অসুখ বিসুখ হলে তদাৰক লবলৈ কেৱে নাই। * বেমাৰ-আজাৰতো নিজৰ ইচ্ছামতেই সিহঁতে চলে। তথাপি সিহঁত বোগ মুক্ত হয়, তথাপি সিহঁত জীয়াই থাকে।

মাক জীয়েক দুয়োৱেই তাঁত বয়, বেঙেনা, জলকীয়া আদি ৰোৱে আৰু কেতিয়াবা দিনত এসাজ, কেতিয়াবা দুদিনৰ মূৰত এসাজ, কেতিয়াবা আকৌ তিনিদিনৰ মূৰত এসাজ ৰাই জীৱন যাপন কৰে। সিহঁত কাৰো ঘৰলৈ খুজিবলৈ নাযায়—নিজেই পৰিশ্ৰম কৰি যি উপাৰ্জন কৰে তাৰেই অতি কষ্টেৰে চলে। সিহঁতৰ উপাৰ্জন তেনেই কম আৰু সেই হিচাবে খৰচো কম। সেই বাবে সিহঁতে চলিব পাৰে, অৱশ্যে অতি কষ্টেৰে। মাহুহে দেখে মাক জীয়েক দুয়ো বিধবা কিন্তু দুয়োৱেই কাৰোপৰা সহায় আশা নকৰে। গতিকে সিহঁতৰ মনত প্ৰশ্ন উঠে—ইহঁতে টকা পায় ক'ত? মাহুহৰ মাজত আলোচনা হয় “সঁচাকৈ ইহঁতে টকা পায় ক'ত—খায় কেনেকৈ?” নানান জনে নানান কথা কয়। কেৱে কেৱে যত প্ৰকাশ কৰে “সিহঁতৰ খৰচ কম।” আন কিছুমানে কয় “বিধবা মাহুহ, খুদকন যি পায় তাৰেই কোনোমতে জে।” আকৌ আন কিছুমানে কয় “ভিবোভাৰ ক'ত

মরণ আছে দেউ।”

সকলোবোৰ আলোচনা শ্রীমতীলাহঁতে শুনে, শুনিবোৰা সুযোগ নাই। কিন্তু দিন পলম হোৱাৰ লগে লগে লাহে লাহে ইয়াৰ সবহ ভাগ সিহঁতৰ কাণত পৰেগৈ। এইবোৰ শুনিলে সিহঁতে হুখ কৰে, চকুপানী টোকে। সিহঁতৰ ওচৰত থকা মানুহবোৰে ভাবে এনেবোৰ কলকট্টা অমঙ্গল চিন। সেই বাবে কেৰে কেৰে শ্রীমতীলাহঁতক সাৱধান কৰি দিয়ে সিহঁতে যেন চুবুৰীয়াৰ অমঙ্গল মাতি নানে। অকল উপচি পৰা গভীৰ বেদনা উপশম কৰিবলৈকো সিহঁতৰ স্বাধীনতা নাই—অথচ সকলোৱে কয় মানুহ সমান।

সিহঁতৰ সকলোতে বাধা, ঘৰত কাম-কাজ কৰাত বাধা, বাহিৰলৈ ওলাই অহাত বাধা, আনকি চকুপানী টোকাটো বাধা। এনেবোৰ বাধাৰ মাজেদিও সিহঁত চলে। সিহঁতে কাৰো অনিষ্ট নকৰে, কাৰো ওচৰত হাত নাপাতে, তথাপি মানুহে ভাবে সিহঁত সংসাৰৰ আবৰ্জনা আৰু সিহঁত সংসাৰৰপৰা জঁড়ি গলেই আনৰ মজল।

বহুবৰ পাহৰ বহুব যায়। শ্রীমতীলাহঁতৰ মাকৰ সুখৰ ক'লা কেঁকোৰা চুলিবিলাক দুডাল এডালটক লাহে লাহে বগা হৈ আহে, গাঁৱ চালবিলাকো সোণ্ডোৰা সোণ্ডোৰ পৰিলটল ধৰে। বাহু মুচাকালে আহি মাকৰ সুখৰ কমলীয়া কাৰ্জি ডিল ডিলকৈ চুৰ কৰি কৰি লৈ যায়। শ্রীমতীলাহঁতকো

দেখে, ভালকৈ লক্ষ্য কৰে—ভাইৰ যৌৱন ভৰা ধুনীয়া অথচ নিশ্চয় মুখত বিষাদৰ বেখা স্পষ্ট হৈ উঠে। কেতিয়াবা ভাই ভাবে যে মাক সোনকালে ভাইৰ ওচৰৰপৰা আঁতৰি যাব। মাকেও ভাবে প্ৰমীলাক এই শত্ৰুৰ মাজত অকলে এৰি ভাই গুচি যাব লাগিব। ছয়ো মনতে দুখ পায় কিন্তু কেৱে কাকো কথাটো ব্যক্ত নকৰে। মাক যিমানেই বুঢ়ী হৈ আহে সিমানেই প্ৰমীলাৰ কাৰণে ভাইৰ চিন্তা বাঢ়ি যায়। ইমান শত্ৰুৰ মাজত প্ৰমীলা অকলে থাকিব কেনেকৈ? আগেয়ে ভাই ভাবিছিল যুত্থাই ভাইক সকলো সুখ-শান্তি দিব কিন্তু বুঢ়ী হৈ অহাৰ লগেই লগেই প্ৰমীলাৰ স্নেহে ভাইক সংসাৰৰ মাজলৈ বনেৰে টানিবলৈ ধৰিলে। তথাপি ভাইৰ ইচ্ছামতে কাম নহল। মাজে মাজে হৈ থকা ন ন অসুখে ভাইক আগ বঢ়বা দি গল যে সোনকালে ভাই সংসাৰৰপৰা আঁতৰিব লাগিব।

প্ৰমীলা চিন্তাত পৰিল। ভৱিষ্যতলৈ মূৰ তুলি চাই ভাই দেখিলে গভীৰ অন্ধকাৰ। সহায় সম্পদ বিহীনা বিশ্ব। ভাই। ভাই ভাবি নাপালে কি উপায়ে ভাইৰ সুখ-দুখৰ একমাত্ৰ লগৰী মাকক যুত্থাৰ কৰাল আঁসৰপৰা বন্ধা কৰিব পাৰিব। ভাইক বিপদত সহায় কৰা মানুহ নাই। দুই চাৰিজন মূৰ সম্পৰ্কৰ বিভিন্ন থাকিলেও ভেঁওলোকে সিহঁতৰ পিনে পিঠি দিছে। এনে স্বলভ প্ৰমীলাই আশ্বাস কামৰ নেদেখিলে,

প্রমীলাই কেইবাদিনো জাবিলে। বুঢ়াসকলৰ চকুৰ
আবে আবে সিহঁতৰ ঘৰলৈ যোৱা ^১জেকা কেইজনৰপৰা
বিশেষ সহায় হব বুলি তাই ভাবি নোৱাৰি ন। সেই বাবে
অৱশেষত তাই যোগেনৰ ওচৰলৈ গৈ। যোগেন উৎসাহী
ডেকা, সেই গাঁৱতে থাকে—উদ্দেশ্য গাওঁ সংগঠন কৰা।
আনৰ দুখত দুখী হোৱা যোগেনৰ স্বভাৱৰ কথা। প্রমীলাক
তেওঁ চিনি পায়। সেই বাবে তেওঁ প্রমীলাক আশা দিলে
তেওঁৰ শক্তিয়ে যি পাবে তেওঁ তাইক বিপদত সহায় কৰিব।
প্রমীলাৰ হতাশ প্ৰাণত আশাৰ সঞ্চাৰ হল। তাই জাবিলে
যে মাক দুনাই বোগমুক্ত হব। যোগেনৰ সহায়ত মাকৰ
পৰিপাটি চিকিৎসা চলিল। দিনো যোগেনে আঁতৰৰ ভাঙৰ-
খানাৰপৰা ঔষধ আনি দিয়ে, প্রমীলাই খুৱাই আৰু ভাষে
মাক ভাল হৈ উঠিব। এদিন, দুদিন, তিনদিন পাৰ হল,
বেমাৰ আগভকৈ বাঢ়িহে আহিল। প্রমীলাহঁতে বেজিকৈ
জ্বাৰক ললে কিন্তু নিয়ন্ত্ৰিয়ে বিজ্ঞপৰ হাঁহি যাবিলে—
বেমাৰ নকমিল।

পাঁচদিন পিছত প্রমীলাৰ মাকৰ জ্বৰ বেজিকৈ উঠিল।
বাতি পুৰাত্তেই হাতত বোটল লৈ যোগেন বেগা-বেগিকৈ
ওলাইছে। বাটতে তেওঁ লগ পালে সেই গাঁৱৰে ধৰনীস্বৰূপ
বুঢ়া বগলক। তেওঁ এচিলিৰ ধপাত লগাই মাছে মাছে
হোকাড ছটা এটা টান মাৰি খুৰা খুৰি কৰি আছে।

যোগেন বৰ বেগাই যোৱা দেখি মঙলে আচৰিত হৈ সুধিলে
“কিহে যোগেন বাপা, ইমান দৌৰাদৌৰিকৈ ওলাইছা কটন ?”

যোগেনে উত্তৰ দিলে “প্ৰমীলাৰ মাকৰ টান অৰ।
সিহঁতক কেৱে সহায় নকৰে। সেই বাবে ময়েই ঔষধ
আনোঁ বুলি ওলাইছোঁ। বেচেৰীহঁতৰ বৰ কষ্ট হৈছে।
আপুনি যাবচোন এবাৰ।”

হোকাটোত কেটামান হোপা মৰাৰ অন্তত মঙলে কৈ
উঠিল “সিহঁতক ঔষধ খুৱাই কি কৰিবাহে ? বিধবাক জীয়াই
ৰাখি লাভ কি ? সিহঁত মৰিলেইতো মজল।”

বুঢ়া মঙলৰ কথাত যোগেন বৰ আচৰিত হ'ল।
তেওঁ খঙেৰে কৈ উঠিল “বিধবা হলেও সিহঁত মানুহ।
মানুহৰ আপদ-ধিপদত মানুহে সহায় কৰা কৰ্ত্তব্য। নকৰিলে
তাকো মানুহ বুলিব নোৱাৰি।”

মঙলে লেনিয়াই কৈ পেলালে “এঃ খোৱাহে ভোম্বাৰ
আদৰ্শ। আমাৰ সকলো বুজা আছে। ভোম্বালোক সমাজদ্রোহী,
দেশদ্রোহী। ভোম্বালোকৰ কথা মতে সকলো চলিব লাগিলে
দেশ উলটলৈ যাব।”

খঙতে মঙলৰ বৰমুৱা হ'ল। যোগেনেও নিজৰ গৰ্ভব্য
পথত আগ বাঢ়িলে।

যবত গৈ মঙলে তেওঁৰ বন্ধু হুই চাৰিজনৰ মগত

কথাটো আলোচনা কৰিলে। সকলোৱে একবাক্যে কৈ উঠিল
“যোগেনৰ মডলৰ ঠিক নহয়। শুচিল, ~~কৰ্ম~~ৰাধোৰ শুচিল।
সমাজ গল—ধৰ্ম পলাই ফাট মাৰিলে।”

সকলোৱে স্থিৰ কৰিলে যোগেনক এটা শিক্ষা দিব
লাগে—তাক গাৱঁৰপৰা আঁতৰাব লাগে।। দিনে দিনে প্ৰমীলাৰ
মাকৰো জ্বৰ বাঢ়ি আহিবলৈ ধৰিলে। গাৱঁৰ সবহ ভায়েকই
তাইৰ খবৰকে নকৰিলে। যাওক সমাজৰ আবৰ্জনা বিমান
সোনকালে আঁতৰি যায় সিমানেই মজল।

গাৱঁত মাহুহে আলোচনা কৰে প্ৰমীলাই নতুন সঙ্গী
পাইছে, মুখ যোগেনক প্ৰীতিমানৰ ছলেৰে মুগ্ধ কৰি পেলাইছে।
প্ৰমীলাৰ ঘৰত। কথা মাকৰ বিছনাৰ কাষত বহি ডাইব
শেভা মুখলৈ চাই প্ৰমীলাই হিয়া ধাক্কাৰি কান্দিছে। প্ৰমীলাৰ
মনত শান্তি নাই, বিদ্ৰোহ নাই। অহো পুৰুষাৰ্থ কৰিছে
তাই মাকৰ জীৱন ফিৰাই আনিবলৈ কিন্তু তথাপি বাহিৰত
আনে কয় তাই নতুন জীৱনত ভ্ৰমী হবলৈ বিচাৰিছে।
প্ৰমীলাই এইবোৰ নাজানে। জনা হলেও তাইৰ এইবোৰলৈ
কৰ্ণপাত কৰিবৰ সময় নাই।

যোগেন আজি দুদিন প্ৰমীলাহঁতৰ ঘৰভেট আছে—
মাকৰ টান, যাওঁ যাওঁ অৱস্থা। প্ৰমীলা হতাশ হৈছে,
যোগেন ভাগৰি গৈছে। তথাপি শেষ মুহূৰ্তলৈ মাহুহে আশাৰ
হাত সাৰিব নোৱাৰে। সেই বাবে হতাশৰ বাবেদিও প্ৰমীলাই

আশা জিলিকনি বিচাৰি নতুন উজ্জমেৰে মাকৰ শুশ্ৰূষা কৰিছে।

আকৌ তিনিদিন পাৰ হৈ গল। চতুৰ্থ দিনা মঙলৰ ঘৰত ধুম-ধাম—বৰ পুতেক ঋগেন্দ্ৰৰ জন্মদিন। ঋগেন্দ্ৰই জ্বলন্ত মাটিৰি কাম কৰে, এই উৎসৱ উপলক্ষে নগৰৰপৰা ঘৰলৈ আহিছে। গাঁৱৰ মানুহবিলাকৰ মাজত সিদিনা উখল-মাখল লাগি পৰিছে। সন্ধ্যা মঙলৰ চ’ৰাঘৰৰ সমুখত সভা হব। অগ্নিশালাৰ নামজ্বলা ঢুলীয়াই ভাও দিব। আঁঠুগীৰ অন্ধকাৰ ৰাতি। সন্ধিয়াৰ লগে লগে ঘন অন্ধকাৰে পৃথিৱী আগুৰি পেলাইছে। কিন্তু মঙলৰ সভা-মণ্ডপ ভেঙিয়াও দিনৰ দৰে পোহৰ হৈ আছে। লৰা-ছোৱালীবোৰৰ আনন্দ সীমা নাই। সিহঁতে মাজে মাজে কিৰিলি পাৰি উঠিছে। বুঢ়া মঙলো সিদিনা আনন্দত মডলীয়া। লৰাবোৰৰ মাজতে বহি ভেৰে। ঢুলীয়াৰ ভাও চাবলৈ ধৰিছে।

শ্ৰমীলাৰ মাকৰ অৱস্থা সিদিনা সঙ্কটজনক। বেচি এপৰমান হোৱাৰেপৰা সিদিনা যোগেন আৰু শ্ৰমীলা দুয়ো দুই কাষত বহি অপেক্ষা কৰিছে বেমাৰীৰ অন্তিম সময়। মাজে মাজে শ্ৰমীলাই হৰাওবাৰে কাশি উঠে। অজ্ঞান হৈ পৰি থকা মাকে কট্টেৰে চকু মেচি চায়, কিবা কৰলৈকো ইচ্ছা কৰে কিন্তু সি ফুটি নোলায়। আপোনা আপুনিয়ে মাকৰ দুয়ো চকুৱেদি পানী বৈ পৰে। শ্ৰমীলাই আকৌ

কান্দে। যোগেনে বাধা দিবে “ন্যাকান্দিবা, নিপদন্ত ধৈর্য্য ধৰা। মৃতকৰ ওচৰত কান্দিলে আত্মাই দুখ পায়।” ভৎসপি প্ৰমীলাই কান্দে। ভাইৰ কান্দোনৰ ধ্বনি সেই সৰু পূজাটি ভেদি বিৰাট আকাশত অসংখ্য চৌৰ সৃষ্টি কৰি ভাঙেই নয় পায়। ই কাৰো কাণত নোসোণায়গৈ। কাৰবাৰ সোমালেও সি তাক আওকাণ কৰে—কাৰণ সিদিনা আনন্দৰ দিন।

হুপৰ পাৰ হল। আবেলি যোগেন আৰু প্ৰমীলাই কোনোমতে চোচবাই মাকৰ প্ৰাণহীন দেহ ঘৰৰপৰা বাহিৰলৈ আনিলে। প্ৰমীলাই হৰাওবাবে কান্দিছে কিন্তু বাহিৰত একো পৰিবৰ্ত্তন পৰিলক্ষিত নহল। সেই নিৰ্দ্য় আকাশ, সেই নিশ্চল বৃক্ষৰাশি, সেই নিশ্চল পৃথিৱী—আকাশত বিজুলী নাই, পৃথিৱীত ভূমিকম্পৰ জোকাৰণি নাই। সন্ধ্যা পাৰ হল। গাঁৱৰ সকলো মানুহ সভা-মণ্ডপত ঢলি পৰিছে। চুলীয়াৰ ভাওৰ মাজে মাজে হাত চাপৰি আৰু হাঁহিৰ বোল শুনা গৈছে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা কালোঁনৰ এটি আধাফুটা শব্দ অতি ক্ষীণ ভাবে প্ৰতিধ্বনিত হৈ দৰ্শকসকলৰ কাণত সোমাইছেগৈ। অজানিত আন্তৰ্জাত কাৰো কাৰো বুকু কঁপি উঠিছে। লাহে লাহে সেই ক্ষীণ কালোঁনৰ ধ্বনি স্পষ্টকৈ শুনা গল। দৰ্শকসকলৰ সবহ জাগৰে মুখত বিৰজিৰ জাব স্পষ্ট হৈ উঠিল। কালোঁনৰ শব্দ আকৌ ওচৰতে শুনা গল। সবহ জাগৰে গা কঁপি উঠিল। কিছুমানে সুৰ তুলি চাই দেখিবলৈ পালে পশ্চিম আকাশত জাঠ মেঘ উঠিছে, বিজুলী

মাৰিছে। অলপ পিছতেই আকাশত এটি ডয়কৰ শব্দ শুনা গল। কেৱে কেৱে চিঞৰি উঠিল “বজ্জপাত।” দৰ্শকসকলেই এই ভয়ৰপৰা মুক্ত হওঁ-নোহওঁতেই প্ৰমীলা আৰু যোগেনে আনি সেই সভা-মণ্ডপৰ ওচৰতে মাকৰ শটো খলে—সিহঁতে কঢ়িয়াই নিবলৈ অসমৰ্থ। সকলোৱে আচৰিত হৈ “ৰাম”হৰি” উচ্চাৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে। এনেদৰে মৰা শ ভাতে আকৌ ব্যভিচাৰিণী! সকলো নষ্ট হল—আনন্দত বিবাদ, পাণীঠাই আজিহে মৰিবৰ সময় পালেনে? অনেক যোগেন আৰু প্ৰমীলাক অকথ্য কথাবে গালি পাৰিবলৈ ধৰিলে। বুঢ়া মঞ্চলৈ লাঠী লৈ যোগেনক কোবাবলৈ খেদি আহিল। দৰ্শকবোৰৰ সবহ ভাগ ভয়তে, আন কিছুমানে ধুণাতে সেই ঠাই পৰিত্যাগ কৰিলে। অলপ আগতে আনন্দত মুৰ্ত্ত হৈ থকা সভা-মণ্ডপত এটি বিবাদৰ শ্ৰেণ্ডমুৰ্ত্তিয়ে নাচিবলৈ ধৰিলে। প্ৰমীলাই কালি কালি সকলো ভিৰস্বাকৰে মূৰ পাতি লৈছে। যোগেনেও মাতিবৰ একো সুবিধা পোৱা নাই, অপৰাধীৰ দৰে শটোৰ কাষতেই থিয় হৈ আছে। চাওঁতে চাওঁতে ভাঠ ক’লা মেখে আকাশ চানি পেলালে। আকৌ আগৰ দৰে ভীষণ শব্দ শুনা গল। সকলোৱে চমক ভাঙিল। প্ৰমীলা আৰু যোগেনে আকৌ শটো তুলি ললে কিন্তু প্ৰমীলাই নোভাবে, ভাইৰ শক্তি নাই। অলপ দূৰ গৈয়েই ভাই আকৌ থবৰ বাধ্য হল। নানান ভিৰস্বাক কৰি মণ্ডল খেদি আহিল। ঠিক এনে সময়তে ভিৰস্বাকৰা যোগেন

ওলাই আহিল। তেওঁ যোগেনবৈশে শটো কান্ধত তুলি ললে আৰু আশানৰ পিনে খোজ ললে। প্রমীলা পাছে পাছে গল।

মণ্ডলৰ চকুত সকলো ছাঁয়াবাজী যেন লাগিল। তেওঁ শিলৰ মূৰ্ত্তিৰ দৰে একেথৰে চাই থাকিল। পুতেকক বাধা দিবলৈ তেওঁৰ সাহ নহল, সময়ো নহল। অন্ধকাৰ আকৌ গাঢ় হৈ উঠিল। প্ৰকৃতিয়ে কদ্ৰূৰূপ ধারণ কৰিলে। অলপ সময় মণ্ডলে ছটফটাই ইফাল সিফাল কৰি কুৰিছে। পুতেকৰ চিন্তাই তেওঁৰ অন্তৰ দহিব ধৰিছে। এনে হেন ৰাতি, হিংস্ৰ জন্তুও বাহিৰত থাকিব পৰা নাই। তাতে আন্ধাৰত দিগ্বিদিক হেৰুৱাই পুতেক ওলাই গল আশানলৈ। তেওঁ কি কৰিব স্থিৰ কৰিব পৰা নাই। অৱশেষত হাতত লাঠিডাল আৰু লেমটো লৈ তেওঁ ওলাই আহিল। তেওঁৰ অনিচ্ছুক ভৰি হুৰনে তেওঁক বলেৰে আশানৰ পিনে টানি লৈ গল। আশান পাই দেখে সিহঁতে গাভত মাটি দিব ধৰিছে। এখোজ হুখোজকৈ মণ্ডল আগ বাঢ়ি গল আৰু মন্ত্ৰমুগ্ধৰ দৰে এচপৰা মাটি গাভত পেলাই দিলে। প্রমীলাই মণ্ডলৰ সকলো ভিৰঙাৰ পাহৰি গল। তাই মণ্ডলৰ ভৰি হুৰনত ধৰি কৈ উঠিল

“আপুনি মোৰ ধৰ্ম পিতা।”

ଅସୋରୀ ବତନୀ

ଛାନ୍ଦ— ଯୋବହାଟି
ବଚନା କାଳ— ୫ ଜାନୁଆରୀ ୧୯୫୧

মানবৰ উপহাস, প্ৰকৃতিৰ ধ্বংসকাৰী শক্তিকো উপেক্ষা কৰি বতৰনী জীয়াই থাকে। স্বাৰ্থপৰ তাই। তাই ভাল পায় অন্ধাৰ অনাটনেৰে নিপীড়িত, জৰ্জৰিত শৰীৰটোৰ ভিতৰত লুকাই থকা “মই” তোক। ইয়াক জীয়াই ৰখাটোৱেই তাইৰ সমস্যা, তাইৰ আনন্দ। বাহিৰৰ শৰীৰটোৰ প্ৰতি তাইৰ অকণো মায়া নাই। এডুখৰি ফটাছিটা মলিয়ন কাপোৰেৰে পুহমহীয়া নিশাটোও তাই গছৰ ডলত কটাই দিয়ে। তাইৰ মূৰৰ চুলি বোৰ কুৰ্ কুটা আৰু থিয়, গাৰ ছাল অলপ সোতোৰা সোতোৰা, আৰু শৰীৰৰ ওপৰত নিৰ্যাণন-সহিষ্ণুতাৰ স্পষ্ট লক্ষণ।

অৱহেলিত শৰীৰৰ ভিতৰত লুকাই থকা প্ৰাণটোৰ মায়াত তাই ভিক্ষাৰিণী। তাই মাত্ৰহৰ ঘৰে ঘৰে মাগি ফুৰে— কেতিয়াবা এমুঠি খুদকন পায়, কেতিয়াবা নাপায়। কেৱে কেৱে তাইক ধমক দিয়ে তুনাই মাগিবলৈ বাধা কৰে। ওখাপি বতৰনী মাগিবলৈ যায়। নিজৰ জীৱনৰ মায়াৰ তুলনাত আনৰ উপহাস, অৱহেলা আদি নিকট। ব্যৰ্থতাই তাইক হতাশ কৰিব নোৱাৰে কাৰণ তাইক ধাবলৈ, পাবলৈ লাগে। আনে ধাবলৈ দিলে তাইৰ মনত অপাৰ আনন্দ। এই আনন্দ লভিব-

লৈকেই যেন তাইৰ জীৱন, এয়েই তাইৰ বাসনা, এয়েই ভোগ।

বতনীৰ ঘৰ নাই। পুহমহীয়া জাৰত ঠেৰেঙা লাগি গছ-পাতবোৰ মূছকঢ় গৈছে। প্ৰকৃতিৰ নিদাৰুণ ৰূপত চৰাই-চিকিতি সকলোৱে বিগৰ্ষ, উদ্ভমহীন কিন্তু বতনী ? এডোখৰ কাপোৰকে গাত মেৰাই তাই আগৰ নিচিনাকৈয়ে দিনবোৰ কটাই দিছে। তাইৰ মুখত বেজাৰৰ ভাবাবোৰ ফুটি উঠা নাই, ওঁঠটো আপোনা আপুনিয়ে থক্‌থক্‌কৈ কঁপি উঠিলেও তাই বিধাতাক দোষ দিয়া নাই। তাই নিবিচাৰে ৰম্য প্ৰাসাদ, বিলাসৰ নন ভুলোৱা সামগ্ৰী। মুক্ত আকাশ আৰু মুক্ত বতাহত তাইৰ প্ৰতি মাদকতা আছে। জাৰে জহে তাই গছৰ তলতে থাকে। আন ঠাইলৈ যাবলৈ তাইৰ ইচ্ছা নাই। এটা অহৈতুকী প্ৰীতিয়ে তাইৰ গছজোপাৰ প্ৰতি আসক্তি বঢ়াই তুলিছে। গছৰ খোৰোঙ আৰু তলৰ নিগনি, ভেকুলী আদিও তাইৰ পৰিচিত, আপোন। এইবোৰৰ মাজত থাকিয়েই তাইৰ মনত সুখ আৰু আনন্দ।

গুৱাহাটী নগৰত বতনীক সকলোৱে জানে। বহুতে ভাবে তাই পাগলী। নগৰত এনে এঘৰ মানুহ নাই যাৰ ঘৰলৈ এই পাগলীয়ে এবাৰ মাগিবলৈ যোৱা নাই। সৰু লৰা-ছোৱালীবোৰে বতনীক দেখিলে, “পাগলী, পাগলী” বুলি চিঞৰি খলক লগায়। কেৱে কেৱে তাইৰ গালৈ শিলঙটি দলিয়ায়। বতনীয়ে মুখেৰে একো নান্নাভে। লৰা-ছোৱালীৰ

নানান উপদ্ৰৱ সহ কৰিও তাই মাগিবলৈ যায়। ই তাইৰ অভ্যাগ, জীৱন ধাৰণৰ একমাত্ৰ উপায়।

কেৱে কেৱে তাইক সোধে “ভই কাঁই নকৰ কিয় ?”
বতনীয়ে মুখেৰে নামাতে।

আন কেৱে তাইক ধমক্ দি কয়, “পাগলীক উলিয়াই
দে। ইহঁতেই দেশৰ সৰ্বনাশ কৰিছে।”

বতনীয়ে গগনা, ভিৰস্কাৰ নীৰবে মূৰত লৈ হজাশ
মনেৰে ধৰপৰা ওলাই আহে। দুদিন পিচত আকৌ সেই
ঠাইলৈকেই তাই মাগিবলৈ যায়।

মাগি কুৰা তাইৰ অভ্যাগ। ৰাতি পুৱাতেই গছৰ
তলৰপৰা ওলাই আহি ধৰে ধৰে হুকুৰিলে তাইৰ মনলৈ
শাস্তি নাহে। পাওক, নাপাওক, খাওক নাখাওক তাইৰ
এই কৰ্ত্তব্য গতানুগতিকভাৱে পালিত হবই লাগিব। এয়েই
তাইৰ কাম, তাইৰ চিন্তা, জাবনা—সকলো।

সিদিনা দেওবাৰ। বাটে বাটে অনাই বনাই কুৰি
কুৰোঁতে বতনীয়ে দেখিবলৈ পালে হাকিমৰ দুৱাৰ মুখত
কেবাখনো মোটাৰ গাৰী। বতনীৰ মন আনন্দত উপচি
পৰিল। নিশ্চয় হাকিমৰ ধৰত সকাম। লাহে লাহে তাই
সেই পিনে ধোঁজ ললে। বতনীৰ অনুমান ঠিক। নিমন্ত্ৰিত
উল্লোকৰে হাকিমৰ ঘৰ ভৰি পৰিছে সকলোকে যাত্ৰত

উখল মাখল, ব্যস্ততাৰ চিন। চোভালৰ এচুকত বতনী মনে মনে বহি থাকিল। মানুহ আহি আছে গৈ আছে কিন্তু কেৱে বতনীৰ পিনে চকু ফিৰাই চোৱা নাই। অৱশেষত তাই থিয় দি আগবাঢ়ি গল। আঁতৰবপৰা এজনে চিঞৰি উঠিল “এ-এ-ই যা-যা—আঁতৰি যা। কঙালী বিদায় কহিলৈ।”

বতনী একে ঠাইতেই থিয় হৈ থাকিল। দুজনমান ভদ্ৰলোকে তাইক দেখিবলৈ পাই নাক কোচালে আৰু সযত্নে বক্ষিও কমাল জেপবপৰা উলিয়াই মুখত সোপা দি কলে “যা—যা—যা।”

সেৱা জনাই বতনীয়ে মাত মগালে “দেউতা, ভোক লাগিছে। দিনটো খোৱা নাই।”

হাকিম গৰ্জি উঠিল “যা—বাহিৰ হ—ভাগ।”

বতনীৰ আগৰে থিয় চুলিবোৰ যেন শুয়ে বেছিকৈ থিয় দিলে। কেই খোজমান পিছুৱাই তাই আঁতৰৰ চুকটোত বহিল গৈ।

হাকিমে হুকুম শুনাই দিলে, “মনাই, যা এই পাগলীক বাহিৰ কৰি দে।”

মনাই আগ বাঢ়িল। বতনীয়ে কলে “দিনটো খোৱা নাই। খাবলৈ দিবা।”

হাকিমৰ হুকুমৰ লবচৰ নহল। অশেষ কাকুন্ডিকে,

উপেক্ষা কৰি মনায়ে তাইক চোওলবগৰা বাহিৰলৈ উলিয়াই দিলে। বিমৰ্ষ মনেৰে 'ওলাই আহি তাই আলিবাটৰ এটি কাষত বহি বস। অসংখ্য মোটা গাৰিয়ে ভেঁা ভেঁটক চিঞৰি বতনীৰ মূৰত ধূলিবোৰ জাপি দি আঁতাৰ গল। কিংব বতনীৰ তাৰ প্ৰতি আক্ৰেপ নাই। তাই সন্তুষ্ট নহনে চাই আছে নিমন্ত্ৰিত ভদ্ৰলোকসকললৈ। তেওঁলোকৰ খোৱাৰ অভাৱ নাই। কোনো কোনোৱে খাবলৈ বিশেষ আপত্তি কৰা সত্বেও চাকিমে তেওঁলোকক ভিতৰলৈ টানি লৈ গৈছে—তেওঁলোকে একোপ চাহকে আৰু নিভাস্ত নহলে এখন তামোলকে খাব লাগে। বতনীয়ে সকলো লক্ষ্য কৰিলে। যাৰ খাবলৈ দৰকাৰ নাই সি খাবলৈ পায় কিন্তু যাৰ দৰকাৰ সি বিচাৰি কুৰিলেও নাপায়। এয়ে বোধ হয় জগতৰ বীতি। তাইৰ পেটত ভোক, মনত খোৱাৰ প্ৰবল হেঁপাহ। সেই বাবে তাই এই লোকসকললৈ সন্ধ্যা কৰি আছে। অহা আহিছে, যোৱা গৈছে। কতয়ে খাইছে তাৰ সীমা সংখ্যা নাই। এনে স্থলত তাইলৈ এমুঠি নহবৰে ?

মানুহ আহিছে গৈছে কিন্তু বতনী সেই একে ঠাইতে বহি আছে পাবৰ আশাভ, প্ৰলোভনৰ শুড়নাত। তাই ভাবিছে মানুহৰ ভিৰ কমিলে তায়ো কিবাকিবি পাব। অন্তয়ে খাইছে তাই নাখাব কেলেই ?

লাহে বেলি মাৰ গল। বিজুলীবাতিয়ে মুখ মেলি

অহা ক'ল্য অন্ধাকাবক দুবতে খেদি পঠিয়ালে। হাকিমৰ ঘৰৰ উখল মাখল জয় পৰিল। বাটত থিয় হৈ থকা অকৰ্মণ্য মোটৰ গাৰীবোৰ এখন এখনকৈ চাৰি চকাৰ ওপৰত বেগেৰে বাগৰি যাবলৈ ধৰিলে। দিনৰ পৰিশ্ৰমৰ অন্তত ক্লান্ত হাকিম বিছনাত দীঘল দি পৰিল আৰু বাহিৰৰ ছুৱাবো বন্ধ হৈ গল।

বতনী বাটতে বহি থাকিল। কেৱে ভাইৰ খবৰ নললে। হাকিমৰ ঘৰৰ সকলোৱে কঠোৰ পৰিশ্ৰমৰ অন্তত ক্লান্তি বোধ কৰিছে। তেওঁলোকে এতিয়া বিচাৰিছে বিশ্রাম। পাগলীৰ কাকুতিলৈ কাণ দিবৰ তেওঁলোকৰ সময়েই বা ক'ত ?

“এমুঠি চাউল দেউতা ?” বাহিৰৰ ছুৱাৰখনত খামোচ মাৰি ধৰি বতনী চিঞাৰ উঠিল।

ভিতৰৰপৰা মাত শুনা গল “এই ৰাতি কোনে চিঞা-
ৰিছে। দে বাহিৰ কৰি দে।”

মনায়ে বতনীক খেদি লৈ গল। গধুৰ মনেৰে ভায়ে উভতিল, ভাইৰ পৰিচিত অঁহত গছ জুপিব তললৈ। সেয়ে ভাইৰ ঘৰ, ভাইৰ বিশ্রামৰ স্থল। সিদিনা ৰাতিটো কটাবৰ নিমিত্তে খৰি লুৰিবলৈকো নহল। গভিকে কিছুমান গছপাত গোটাই লৈ ভাই গাৰ কাপোৰ ডুখৰিকে মেৰাই লৈ বাগৰি পৰিল।

ব্যৰ্ঘতা, আনৰ অৱহেলা বতনীৰ জীৱনৰ লগৰীয়া।
কিন্তু সিদিনাৰ ব্যৰ্ঘতাই তাইৰ মনত এটি আঘাত দি গল।
খোৱাই খায় অথচ যেয়ে পেটৰ ভেৰত হটফটাৰ ধৰিছে
তাৰ পিনে চকু দিওঁতা কেৱে নাই।

ৰাতি বতনীৰ টোপনি নহল। এনেয়ে খোৱা নাই,
ভাতে পুহমহীয়া জাৰ। সিদিনা তাই বেছকৈ উপলব্ধি কৰিলে
তাইৰ জীৱন পশু-জীৱনভকৈয়ো হীন। তথাপি তাই স্বপ্না
কামনা নকৰিলে, সংসাৰৰপৰা আঁতৰিবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ
নকৰিলে। যাতনা, বেদনা ভুগি হলেও তাই এই পৃথিবীৰ
বহল বুকুত থাকিবলৈ বিচাৰে। সেই বাবে তাইক খাবলৈ
পাবলৈ লাগে। কিন্তু এই শেহ ৰাতি কোনে ধুৱাব তাইক?

হঠাৎ তাইৰ মনত পৰিল। উঠি তাই গছজোপাৰ
খোৰোঙ এটাৰ কাষলৈ গল। লুকাই খোৱা চাউল কেইটা-
মান আনো বুলি তাই তাৰ ভিতৰত হাতখন সুমাই দিবলৈ
খোঁজোতেই ফোচকৈ এটা শব্দ শুনা গল আৰু নিমিষতে
এটি সাপে মূৰ তুলি থিয় দিলে। উচাপ ৰাই উঠি বতনী
হুখোজমান পিচুৱাই গল। কিন্তু পিছ সুহুৰ্ভতে বঙত তাইৰ
চকু দুটা বঙা পৰি উঠিল। এই সাপটোৱেই নহয় তাইক
কদৰ্শনা কৰিছে, তাইৰ সন্ধিত ৰাস্তা নষ্ট কৰিছে। তাই
দ্বিৰ চকুৰে কিছু সময় সাপটোৰ পিনে চাই থাকিল।
তাৰ পিছত একে আপেই গৈ তাৰ মূৰটোত হুয়ো হাতেৰে

খামোচ মাৰি ধৰিলে। নিঃসহায় সাপটোৱে তাৰ সকলো শক্তি সামৰ্থ্য গোটাই বতনীৰ হাত ছুখনত মেৰাই ধৰিলে। বতনীৰ মুখৰ ওপৰত এটি অভূতপূৰ্ব পৰিবৰ্ত্তনৰ চিন ফুটি উঠিল। চকুযুৰি ঘোপাটক তাই সাপটোক কি শাস্তিৰে মাৰিব তাকেই ভাবিবলৈ ধৰিলে। তাইৰ চকু দুটা জ্বলি উঠিল। প্ৰতিশোধৰ চিন্তাত তাইৰ বুকু স্ফীত হল।

তেতিয়া বেলি উঠিছে। তাইৰ অন্তৰত পেটৰ জ্বালা তাইৰ মনত পৰিল হাকিমৰ ঘৰলৈ। ভোকৰ জ্বালাত আগ দিনাৰ লাঞ্ছনা, অৱহেলা তাই পাহাৰ পেলালে আৰু ততালিকে তাই হাকিমৰ ঘৰলৈ খোজ ললে। সাপটো তাইৰ হাততে থাকিল। নেগুৰেৰে অকাই বকাই সাপটোৱে নিজকে যিমানেই মুক্ত কৰিবলৈ চালে সিমানেই বতনীৰ প্ৰতিজ্ঞা দৃঢ়তৰ হৈ আহিবলৈ ধৰিলে। বিজয়-উল্লাসৰ ভাবত তাই নিজকে পাহৰি গল। তাই জঁপিয়াবলৈ ধৰিলে। লবাবোৰে কিৰিলি পাৰি তাইক আগুৰি ধৰিলেহি।

হাকিমৰ পছলিমুখত। লবা-ছোৱালীৰ গোলমাল শুনি হাকিম বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। লবাবোৰ আঁতৰি গল কিন্তু নগল বতনী। হাকিমৰ পিনে এখোজ ছুখোজকৈ আগুৱাই আঁচ দাৰিৰ স্মৰণ তাই কৈ উঠিল, “মোক ধাবলৈ দিয়া” মুখ কোচাই হাকিমে ধমক দিলে “যা—যা, আঁতৰি যা”

ততালিকে বতনীয়ে সাপটো হাকিমৰ গাৰ ওচৰলৈ

দলিয়াই দিলে। মুক্ত সাপটোৱে অলপ সময় মূৰটো মাটিত পেলাই থাকি ফেট তুলি থিয় হল। হাকিম কঁপিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ চিঞৰি উঠিল “মনাই, বন্ধুক—”

বন্ধুক হাতত লৈ হাকিমে গুলি কৰিবলৈ উদ্ভত হল। বতনীয়ে আগ বাঢ়ি গৈ হাকিমক বাধা দিব খোজোঁতেই বন্ধুকৰ শব্দ হল “গুৰুম্”। সাপটো উফৰি পৰিল আৰু লগে লগে বতনীয়ে চিঞৰি উঠি হাকিমৰ চোতালত চলি পৰিল। হাকিমে কঁপি কঁপি আগ বাঢ়ি গল কিন্তু বতনিক পৰীক্ষা কৰি চাবলৈ তেওঁৰ শক্তি নহল। তেওঁৰ মূৰ ঘূৰাই গল।

অলপ পিছত ডাক্তৰৰ পৰামৰ্শমতে বতনিক হাস্পাতাললৈ লৈ যোৱা হল। ডাক্তৰে হাকিমৰ ভেজৰ ছাপ বেছি হোৱা বাবে কেমাহমান বিশ্রাম লবলৈ উপদেশ দিলে।

বতনিক ছনাই দেখা নগল। কিছুমানে কলে “পাগলী মৰিল ভালৈই হল।” আন কিছুমানৰ মতে সমাজৰ আবৰ্জনা এই দৰেই আঁতৰাব লাগে। সকলো কথা শুনি বামুণ ঠাকুৰে মত্ত প্ৰকাশ কৰিলে “হাজাৰ হলেও বাপা, নবহত্যা! ই মহাপাপ। প্ৰায়শ্চিত্ত হব লাগে, দান দক্ষিণা কৰিব লাগে।”

ପତିତ ଆକ ପାତତା

ସ୍ଥାନ— ଉତ୍ତର ଗୁଜରାଟୀ
ଘଟନା କାଳ— ୧୫ ଫାଲ୍ଗୁନ ୧୯୭୭

মনোবমা পত্নী বাসন্তীৰ মৃতদেহ চিঙাব ওপৰত তুলি
 নিজ হাতেৰে মুখত জুই লগাই দিয়াৰেপৰা মোৰ মন বিবাদৰ
 মন অন্ধকাৰেৰে আৱৃত হৈ থাকিল। নিঃশব্দ জীৱন, নিঃশব্দ
 চিন্তা, তাকেই সাৰটি লৈ দিন নিয়াৰ ধৰিলোঁ। পলে-
 পলে মোৰ মনত পৰে বাসন্তীৰ বিশৃঙ্খল চুলিৰে আগুৱা
 শেতা মুখখনি আৰু চকুৰ আগতে দপ্পদপীয়া জুয়ে গ্ৰাস
 কৰা শ্মশান মাধুৰ্য্য। মনক প্ৰবোধ দিব নোৱাৰি নীৰলে
 অকলে চকুপানী টোকে। জীৱনৰ প্ৰাবল্যতে যি ধুমুহাই
 মোৰ প্ৰিয়তমা পত্নীক কাঢ়ি লৈ গল সিয়েই মোৰ অন্তৰতো
 সিচি দি গ'ল গভীৰ নৈৰাস্তৰ বীজ। সেই বাবে মূৰ
 শিতানতে থৈ দিয়া মোহমুদ্গবৰ্ধন উলিয়াই কেতিয়াবা কেতি-
 যাবা পৰ্চোঁ। প্ৰায় সদায়েই একোটা শ্লোক চকুত পৰে—
 কা ভব কাম্য কন্তে পুত্ৰঃ।

সংসাৰোহমৃতীৰ বিচিত্ৰঃ ॥

অলপ সময়ৰ কাৰণে বাসন্তীৰ চিন্তা ভাল পৰি স্বৰ্গত
 মহাপুৰুষৰ প্ৰতি জঙ্ঘিৰ ভাবত মূৰ দো খাই যায়। মনতে
 ভাবোঁ ত্ৰিকালন্ত ঋষি-মুনি সকলৰ প্ৰথাবচন মোহোৱাহেঁতেন
 সংসাৰৰ সবহ ভাগেই হুখ শোক, ছায়া বহুপাত আত্মহত্যা

হলহেঁতেন। আন দুটি এটি প্লোকো পঢ়েঁ।। কেতিয়াবা
তাৰে মাজতেই “পুত্ৰ পৰিবার সবহি অগাৰ, কৰবো কাহেৰি
সাৰ” বুলি নজনাকৈ দুই এশাৰী বৰগীতো গুণ গুণাই
গাই পেলাওঁ।। ক্ষণেকৰ বাবে মনৰ স্নেহ্য ফিৰে। উদাস
দৃষ্টিত কোনো এফালে চাই থাকেঁ।।

মনৰ এনে অস্থিৰতাৰ মাজতো সম্পন্ন কৰিবলগীয়া
নানান কাজ আছে। বায়ুণ কুলত জন্মিছে। যেতিয়া সংস্কাৰ
আছে—বেদবিহিত কৰ্ম কৰিব লাগিব, মন্ত্ৰ প্ৰভাবত প্ৰেতাত্মক
মুক্তি দিব লাগিব।

লাহে লাহে দানোৎসৰ্গৰ দিন আহিল। মুকলি হাতে
মোৰ যি আছিল সকলো উলিয়াই দিলেঁ।। মাথুহেই জীয়াই
নাথাকিল যেতিয়া মোৰ একোৰে আৱশ্যক নাই—সংসাৰত্যাগী
হম, মায়া-জৰীৰ বান্ধোনত স্নানাই দুনাই বিষময় জ্বালা
ভোগ নকৰেঁ।।

বাসন্তীৰ বৃত্ত্য উপলক্ষে কৰা কাজ কামৰ সিদিনাই
শেষ দিন। পুৰোহিতে হুকুম শুনালে “বাপা, সেৱা কৰা।’
ভিত্তিত গামোছাখন দুজাপ কৰি লৈ মই আঠু ললেঁ।।
পুৰোহিত দেউৱে আশীৰ্বাদ দিলে—প্ৰভুই মোক ধন সোণ,
ঐশ্বৰ্য্য বিভূতিৰে বিভূষিত কৰক, মোক ভেজস্বী, বশস্বী
কৰক আৰু সোনকালে মোৰ বিয়াখন হৈ উঠক। পুৰোহিতৰ

শেষ বাক্যত মই ধৈৰ্য্যচূড়াত হৈ চিঞৰি উঠিলে। “দেউ মোক সেই আশীৰ্ব্বাদ নিদিব। সংসাৰত মোৰ আশক্তি নাই, মায়া-ডোলত বান্ধ খাবলৈ আকাঙ্ক্ষা নাই।” ব্ৰাহ্মণমণ্ডলিয়ে মোক বুজালে “পাহৰি যোৱা বোপা। সকলো কচুপাতৰ পানী। এই আছে এই নাই। তুমি ডেকা মাহুহ। কঙই তিনি-কুৰি চাৰি কুৰি বছৰতো নতুন সংসাৰ পাতিছে। তোমালৈ দিন উকলি গলনে? তোমাৰ মূৰৰ চুলিৰ সমান আয়ুস আছে। পাহৰি যোৱা। তোমাৰ পত্নী তোমাৰ শত্ৰু আছিল। সেই বাবে তেওঁ তোমাক এৰি গল। আকৌ নতুনকৈ ঘৰ পাতি সুখী হোৱা।”

ব্ৰাহ্মণসকলে মোক নানান ভাবে বুজালে যদিও মোৰ মনৰ গতি অলপো পৰিবৰ্ত্তিত নহল। আন হাতে তেওঁ-লোকৰ ওপৰত মোৰ খঙেই উঠিল কিন্তু সিদিনা তেওঁলোক মোৰ ঘৰত অতিথি। সেই বাবে প্ৰতিবাদ নকৰি মনে মনে থাকিলে।

কাম কাজৰ শেহত বাসন্তীৰ বিবহ আগভকৈয়ো বেছিকৈ অনুভৱ কৰিব ধৰিলে। ইমান দিন শ্ৰাদ্ধাদিৰ যোগাৰত ব্যস্ত আছিলে। মনৰ দুখ শোকো সেই বাবে অলপ পাতলি আছিল। এতিয়া কৰ্মহীন জীৱন পাই চিন্তা ভাবনাই কেউপিনৰপৰা জুৰুৰি দি ধৰিছে। সদায় মনটো স্তব্ধ স্তব্ধ লাগে। ঘৰটোৰ ভিতৰলৈ সোমালেই দেখিবলৈ পাণ্ডু বাসন্তীয়ে

ব্যৱহাৰ কৰা আৰ্চি, ফণী, ভেলৰ বোটল ইত্যাদি বস্তুবোৰ। এইবোৰে মনৰ যন্ত্ৰণা হুগুণে বঢ়াই দিয়ে আৰু লাহে লাহে এই ঘৰৰ প্ৰতি মোৰ মায়া-মোহ টুটি আহিবলৈ ধৰে। অৱশেষত এদিন কোনো উদ্দেশ্য নোহোৱাকৈয়ে এই যন্ত্ৰণাৰ আকৰ ঘৰটোৰপৰা ওলাই আহিলেঁ। হাতত যি অলপ টকা পইচা আছিল সেয়ে মোৰ সম্বল হল। বাকী বয়স্ক য'তে যি আছিল ত'তেই এৰি আহিলেঁ। যাম কলৈ একো থিৰ কৰা নাই। তথাপি ওলালোঁ। 'মনত আশা এনে এখন ঠাই বিচাৰি উলিয়াম য'ত বিচ্ছেদৰ দাৰুণ মনস্বাপ নাই, বিবহৰ তুশানল নাই।

ছবছৰ কাল এই দৰে ঘূৰি ফুৰিলেঁ। লুইডৰ কোবাল সোঁতত উটি ভাহি যোৱা নল-খাগৰিৰ দৰে এঠাইৰপৰা আন ঠাইলৈ গৈছে। কতো থিতাপি লগা নাই; লাগিববো ইচ্ছা হোৱা নাই। এই দৰে দীঘল ছুটি বছৰ পাৰ হৈ গল। তথাপি মনলৈ স্থিৰতা নাছিল, অন্তৰৰ ওপুত বেদনা সম্পূৰ্ণৰূপে আঁতৰি নগল। অৱশেষত এই উদ্বেগহীন জীৱনৰ মাজতো দেখিবলৈ পালে। এটি গভীৰগভিকতা— অস্থিৰ অথচ অভিনবস্থহীন। ইয়াতো আমনি লাগিল। আকৌ ঘৰলৈ উভতিলোঁ।

ঘৰৰ ধ্বংসাৱশেষ আছে মাথোন। ধুৱাই মোক আদৰি ভেঙুৰ ঘৰলৈ লৈ গল, হয়তো মৰমত, হয়তো স্বাৰ্থভাড়াড।

ভেওঁৰ লৰা ভেতিয়া নাবালক অথচ ভেওঁ খুৰিব। এনে স্থলত মই ভেওঁৰ লগত থাকিব লাগে, গুৱাহাটীৰ যজ্ঞমানৰ ঘৰৰ শ্ৰাদ্ধাদি আৰু পূজা পাটলত সহায় কৰিব লাগে। যজ্ঞমানৰ ঘৰলৈ গৈ পূজা হোম কৰা যোৰ শ্ৰুতি নতুন কাম নহয়। এনেবোৰ কামত অভ্যাগ আছে কিন্তু আত্ম হুৰ্ছৰ এইবোৰৰপৰা আঁতৰত থকাত মন্ত্ৰবোৰ ঠায়ে ঠায়ে পাহৰিছোঁ। তথাপি তাক আয়ত্ত কৰাত বৰ বেছি দিন নালাগিল।

ধুৱাৰ কথাত মই লাহে লাহে বাকু ৰাই আহিবলৈ ধৰিলেঁ। আগৰ কৰ্মহীন জীৱনৰ তুলনাত এতিয়া শ্ৰমালী-বন্ধ কৰ্মৰ মাজেদি মোৰ দিন যাবলৈ ধৰিলে। ৰাতিপুৱাতে ব্ৰহ্মপুত্ৰত গা-পা ধুই সন্ধ্যা আহিক কৰা, ছপৰীয়া খাউলৰ ঘৰত শালগ্ৰাম পূজা কৰা আৰু আবেলি শ্ৰাদ্ধ-পদ্ধতি, বিবাহ-ব্যৱস্থা আদি পুথিবোৰৰপৰা মন্ত্ৰাদি মুখস্থ কৰাটো মোৰ নিত্য নৈমিত্তিক কামৰ ভিতৰত পৰিছে। ইয়াৰ উপৰিও মাজে সময়ে ধুৱাৰ লগত যাব লাগে, ভেওঁক সহায় কৰিব লাগে।

খাউলৰ ঘৰৰ সকলোৰেই আনক আপোন কবি লব পৰা গুণ আছে। ধনী, মানী, পৰিয়াল হলেও মই ভেওঁ-লোকৰ আদৰ, মৰম পাহৰিব নোৱাৰোঁ। অলপ দিনৰ ভিতৰতে ভেওঁলোকে মোৰ মনৰ বিষৰ্ঘডা ভালেমান আঁতৰাই

দিলে। ময়ো সংসাৰৰ খেলিমেলিৰ মাজলৈ আহি তাৰ বিচিত্ৰতাৰ মাজত নিজকে বিনাই দিবলৈ চাইছে।

খাউন্দৰ ঘৰত শালগ্ৰাম পূজা কৰিবলৈ সকলোৱে সাহ নকৰে। অনেকেই দেৱতাৰ কোপানললৈ ভয় কৰে। পূজা-অৰ্চনাৰ দোষ ত্ৰুটিৰ ফলত দেৱতাৰ কোপানল জাগে আৰু তাত দণ্ড হয় যথেষ্টাচাৰী পূজাৰী। মাহুহে কয় এই শালগ্ৰাম মূৰ্ত্তিৰ দৈবশক্তিৰ বলতেই খাউন্দৰ ঘৰ জয় জয় ময় ময় হৈ আছে। এনে জাগ্ৰত দেৱতাৰ পূজা সেৱা ভালকৈ চলিলে খাউন্দৰ ঘৰৰ শ্ৰীৱদ্ধি অটুট থাকিব।

এনে এটি কথা আনে কলেও খাউন্দৰ ঘৰৰ পৰিয়ালৰ প্ৰায় সকলোটিয়েই এই বিগ্ৰহৰ পূজা সেৱাৰ প্ৰতি উদাসীন যেন দেখা যায়। শালগ্ৰামৰ পূজা হওক নহওক ঘৰৰ আটায়ে এৰাৰমান বজ্জাত খোৱা বোৱা শেষ কৰি বিছনাত নীঘল দিয়ে। শালগ্ৰামৰ পূজা হোৱা সময়ত অনেকৰেই অকৰ্ম্মণ্য শৰীৰৰ কৰ্ম্মঠ নাকে ঘোঁৰোবাবলৈ ধৰে।

দেৱতাৰ পূজা সেৱালৈ অপেক্ষা কৰে মাথোন একেজনী হস্তভাগিনীয়ে। বিধবা ভেওঁ—যৌৱনৰ আশা-আকাজ্জা যুকুলিত হওঁ নোহওঁভেই ভেওঁ ব্ৰহ্মচাৰিণী। ভেৱেই শলিষৰ সোঁকালে থকা চালিখনৰ তলতে দেৱতাৰ পূজালৈ অপেক্ষা কৰি নীৰৱে অকলে বহি থাকে। কুল বেলপাত্ত যোগাৰ কৰোৱা, দেৱতাৰ বাবে ভোগ বন্ধা অকল যেন ভেওঁভেই কাম। ভেওঁ

শাহ্নেৰেক আছে, বুঢ়ী। তথাপি ভেঁওৰো এইবোৰত কিবা
 আস্থা আছে যেন অহুমান হোৱা নাই। মাজে সময়ে ভেঁও
 মন্দিৰলৈ আহে কিন্তু পূজাৰ যোগাৰ কৰিবলৈ নহয়, বোৱাৰী-
 য়েকৰ কাৰ্য্যভ হকা-বধা কৰিবলৈ নাইবা তাত খুউ উলিয়াবলৈ।
 কথাই কথাই সিধবা বোৱাৰীয়েকক উপলক্ষ্য কৰি ভেঁও
 কয় “পাপিনী, আহিয়েই মাজু বাপাৰ জীৱন খালে।
 আৰু বা কি কৰিব খুজিছে!” শাহ্নেৰেকে বোধ হয় কিবা
 উত্তৰ আশা কৰি মোৰ পিনে চায়। মোৰ ঋং উঠে, মনত
 হুখো লাগে। মূৰ তুলি চাই দেখো বোৱাৰীয়েকৰ শুকান
 মুখৰ ওপৰেদি চকুপানী বাগৰিব ধৰিছে। মোৰ অন্তৰ কাপি
 উঠে। ভেঁওৰ মুখখনৰ দৃষ্টি কৰণ—ঠিক বাসন্তীৰ মুখধৰ্মিব
 দৰে, অলপ শুকান অথচ মৰম লগা। শাহ্নেৰেকৰ প্ৰতি
 যোৰ ঘৃণা ভাব ওপজে কিন্তু তাক প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰে।।
 কাঠৰ পুতলাৰ দৰে সকলো কাণ্ড কাৰখানা চাই থাকি
 অৱশেষত আঁতৰি গৈ বেদীৰ ওচৰত কুশাসন পাৰি বহে।।
 সিংহাসনৰপৰা শালগ্ৰাম নমাই আনি গা ধুৱাওঁ আৰু কুল
 তুলসীৰে পূজা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে।। শাহ্নেৰেক আঁতৰি
 যায়, বোৱাৰীয়েকে আঁতৰৰপৰা দেৱতাৰ পূজা চাই থাকে।
 ইয়াতেই বোধ হয় ভেঁও অলপ শান্তি পায়। এঘণ্টা, ডেৰ
 ঘণ্টাৰ পিছত মোৰ পূজা শেষ হয়। সন্ততিৰে হুন্মাই বিগ্ৰহ
 সিংহাসনত তুলি থওঁ আৰু বিষ্ণু-পাদোদক প্ৰহণ কৰি ঘৰলৈ
 উলটিব খোজে।। কেতিয়াবা বোৱাৰীয়েকে মাজে —

“বাপু ইয়াতেই ভাত পোৱা। কালি একাংশী গল—পাৰণ কৰিব লাগে।”

মই আপত্তি নকৰোঁ। বৰ আদৰ মৰমেৰে তেওঁ মোক খুৱায়। বোধহয় তেওঁ মনতে ভাবে—মোক খুৱালে তেওঁৰ পূৰ্বজন্মৰ পাপবাশি ধ্বংস হব। আনু পিটিকা, কচু শাক, চেকীয়া শাক আদি সাধাৰণ বস্তু হলেও মই খাই ভুখি পাওঁ।

ইও এটা মোৰ জীৱনৰ অভিনব অভিজ্ঞতা—আমাৰ জীৱনৰ আমূল পৰিবৰ্ত্তন। সংসাৰৰ মায়াপাশে মোক তুলাই মেৰাই ধৰিলে নেকি ?

এদিনাখন মন্দিৰত সোমাই পূজা কৰি আছোঁ। দেৱতাৰ পূজাৰ আয়োজন সিদিনা আগভটক বেছি অথচ উপলক্ষ্যও নাই। চাৰিওফালে পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্নতা, বস্ত্ৰবোৰ পৰিপাটিকৈ সজোৱা। পূজা আৰম্ভ কৰাৰ আগৰেপৰা ধূপ ধুনাৰ গোল্গত গোটেই মন্দিৰটো আমোলমোলায়া। ইয়াৰ অৰ্থ কি মই বুজিব নোৱাৰিলোঁ। বোধ হয় ই এটা হুগুনী বিধবাৰ অহৈতুকী আনন্দ। বিধবাৰ সন্তান সন্ততি নাই। আনৰ লৰা-ছোৱালীৰ লগত বৰকৈ হলিগলি কৰিলেও শাহুবেকে দোৰ ধৰে জানোচা পাপিনীৰ পৰশত পোনহাঁওৰ অমতল হয়। সেই বাবে নিদ্রিত, মুক দেৱতাৰ পূজা-পাউলৰ যোগাৰত তেওঁৰ এই আনন্দ, অৰ্থাৎ নিদ্রিত দেৱতাক আগুত কৰাৰেই

কিজানি ই আকাজ্জনাৰ বিকাশ ?

চিত্তা নকৰি কুশাসনৰ ওপৰত বহি পূজা আৰম্ভ কৰিলে।। বেদীৰ চাৰিওফালে স্নগজ্জিউ নৈবস্তব মাজত শালগ্ৰাম মূৰ্ত্তি জিলিকি উঠিল। ই যেন ভগৱানৰ ভেজোময় জাগ্ৰত অৱস্থা। ভালেখিনি সময় শালগ্ৰাম ধ্যান কৰি মূৰ্ত্তিৰ মুখলৈ চাই থাকিলে।। মোৰ মনত ভাব হল “ভগৱান জাগ্ৰত হয়।” যথাবিহিত পূজা আৰম্ভ কৰিলে।। মোৰ এনে একাধৰাভাৱে কোনোদিন দেৱতাৰ পূজা শেষ কৰা নাই।। মই নিজৰ অস্তিত্ব পাহৰি গৈছোঁ।। স্বয়ং ভগৱানেই যেন মোৰ হৃদিত স্থিতি লৈছেহি।। ঠিক এনে সময়তে মোৰ পাছ ফালে মাত শুনিলে। “বাপু !”

মই উচাপ খাই উঠিলে।। মূৰ ঘূৰাই দেখিলে।। মোৰ পিছত আঠ নৈ সেই ছুখুনী বিধবা।। তেওঁৰ গালত চকুপানীৰ সোঁত, মুখত অস্থিৰতাৰ ক্ষীণ কম্পন।। নিস্তেজ, কাস্তিহীন চলচলীয়া চকু দুটাৰে তেওঁ শালগ্ৰাম মূৰ্ত্তিৰ পিনে একেধৰে চাই আছে।। অস্তবৰ পুঞ্জীভূত বেদনাবোৰ যেন তেওঁ হিয়াৰপৰা উৰুৰিয়াই দেৱতাৰ আগত প্ৰকাশ কৰিব খুজিছে—সাক্ষী মই—অন্নহীন, ছালচিগা দৰিদ্ৰ ব্ৰাহ্মণ।। মই আচৰিত হৈ স্মিলিলে।। “আপুনি ! কান্দিছে কিয় ?”

“মই পাপিনী, ছুখুনী বাপু ! মোক মৰিবলৈ আশীৰ্বাদ দিয়া।।” বহুপাপীড়িত তেওঁৰ মুখৰ ওপৰেদি চকুপানী বই

গল। মই বাম নাম উচ্চাৰণ কৰিলোঁ; ; ভাবিলোঁ। বিলাসকৰু,
 শ্ৰমোদ উজ্জানৰ মাজতো জ্বালা যন্ত্ৰণাৰ বৃশ্চিক দংশন আছে,
 তিলন্তিলন্তকৈ জীৱন-নাশৰ ভীত হলাহল আছে।

তেওঁ কৈ গল “সচাটকৈয়ে মই পাপিনী। কালি লৰা
 এটাৰ গাত চাপৰ মাৰিছিলোঁ। আজি তাৰ জ্বৰ উঠি
 ছটফটাব ধৰিছে আৰু আয়ে ডিবন্ধাৰ আৰম্ভ কৰিছে।
 মোৰ হাতত বিষ আছে—তাৰ পৰশত সকলো বিমাতৃ হৈ
 উঠে। বাপু, ময়ো মানুহ—সকলো সহ কৰিব নোৱাৰোঁ।
 মই মৰি যোৱাই মঙ্গল। মোক আশীৰ্বাদ দিয়া।”

“তেনে কথা নকব আই।” সাত্ত্বনাৰ স্মৰণত মই
 লাহেকৈ মাঙ লগালোঁ। “আপুনি বজাৰ ঘৰৰ বোৱাৰী—
 পাপিনী নহয়। ভগৱানে আপোনাক শান্তি দিব। তেওঁৰ
 নাম লওক। তেৱেই সকলোৰে গৰাকী।”

আকৌ যুৰ ঘূৰাই আধা শেষ কৰা পূজাত মনোযোগ
 দিলোঁ। কিন্তু নাই মোৰ উদাসীনতাৰ বাবে যেন ভগৱানৰ
 জাগ্ৰত মূৰ্ত্তি অন্তৰ্ধান হৈ গৈছে। সেই ভেজোময় দীপ্তিৰ
 পৰিবৰ্ত্তে দেখিবলৈ পালোঁ এডোখৰ কান্দিহীন শ্ৰমুৰ। ভয়
 আৰু অস্থিৰভাৱত মোৰ অন্তৰ কঁপিবলৈ ধৰিলে। অগত্যা
 বাকী পূজা ভাগ শেষ কৰিবলৈ মন মেলিলোঁ। কিন্তু
 মুখেৰে মন্ত্ৰৰ ঠিক উচ্চাৰণ নহল। তথাপি মোৰ অভ্যন্ত
 হাতে ক্ৰম অহুসৰি কুল বেলপাত দি ৰাখিলে ধৰিলে।

চক্ৰল মনৰ অস্থিৰতাৰ মাজেদিয়ে পূজা ভাগ শেষ কৰি
প্ৰণাম কৰে। বুলি পিচুৱাই যাওঁতেই অজ্ঞাতে ভেওঁৰ ভৰিত
গচক পৰিল। আথে বেথে ৰাম হৰি উচ্চাৰণ কৰি ভেওঁৰ
ভৰিখন চুবলৈ খোজোঁতেই ভেওঁ মোৰ হাতত ধাপ মাৰি
ধৰি কলে “কি কৰা, কি কৰা ৰাপু। তুমি ৰামুণ-
কুল দেৱতাৰ পূজক।”

ভেওঁৰ চেঁচা হাতৰ পৰশত মোৰ গোটেই গাটোতে
এটি শিহৰণ অনুভৱ কৰিলোঁ। মনত লাজো লাগিল।
অৱশেষত কুটাই কলোঁ। “আই, মই আপোনাৰ ঘৰৰ এজন
ভৃত্যহে মাথোন।”

উত্তেজিত হৈ ভেওঁ উত্তৰ দিলে “তুমি কৃত্তা
নোহোৱা ৰাপু! তোমাৰপৰা মই যি সহানুভূতি পাওঁ
আনৰপৰা তাক পোৱা হলে মোৰ মনৰ দুখ পাতলি
গলহেঁওন। কিন্তু ঘৰৰ সকলোৰে মই চকুৰ হল। দিনে
ৰাতিয়ে মই কেৱল পাওঁ হটা মাত; অসহনীয় ভিৰস্কাৰ।
মোৰ জীৱনৰ আৱশ্যক নাই। সংসাৰৰ কেউচুকে দেখিছোঁ
হলাহল। মই মাজতে জ্বলি-পুৰি মৰিছোঁ, যান্ত্ৰাত চিৎকাৰ
কৰিছোঁ। আৰু কিমান জ্বলা সহিম—”

কথা কৈ থাকোঁতেই ভেওঁ কান্দিবলৈ ধৰিলে।
মৱা আৰু কৰুণাত মোৰ অন্তৰ উপচি পৰিল। ভেওঁৰ
হৃদয় চকুপানী মচি দিবলৈ মোৰ প্ৰবল ইচ্ছা হল কিন্তু

সাহ নকবিলে। নাথোন ভেঙেৰ মুৰৰ ওপৰত সোঁ হাতখন
থৈ আশীৰ্বাদ দিলে। আৰু মুৰৰ চুলিৰ মাজত পূজাৰ
নিৰ্ম্মালি পিচ্ছাই দি গধুৰ মনেৰে মন্দিৰৰপৰা ওলাই ঘৰমুৱা
হলে।।

সিদিনাও এটা মোৰ জীৱনৰ নতুন অভিজ্ঞতা। জীৱনৰ
কৰুণ কাহিনীৰ দুটি আধাফুটা কথাৰেও আনৰ হিয়া জ্বল
কৰিব পাৰি। বেদনাৰ তিজতাৰ ভাগ লগলৈকো কেতিয়াবা
কেতিয়াবা মাথুহ উত্ৰাবল হৈ উঠে। কিন্তু মই নিৰল, দুৰ্ব্বল,
শক্তিহীন। মই জানো! খাউদৰ বোৱাৰীয়েকৰ হৃথ মোচা
কৰিবলৈ সক্ষম? মনত প্ৰশ্ন উঠে। কিন্তু মোৰ উদ্বত
প্ৰকৃতি, উদঙ চেতনা! তাৰো নিশ্চয় গুৰু আছে, মূল্য
আছে। নিঃসহায় বিধবাৰ বিধাজ আবেষ্টনীৰ মাজত তিলে
তিলে জীৱনী শক্তি লোপ পাব ধৰিছে। আঁতৰৰপৰা মই
তাক দেখিবলৈ পাইছোঁ। এনেস্থলত মই নীৰৱ দৰ্শক হৈয়েই
থাকিমনে? মোৰ প্ৰকৃতিয়ে এই দুখুণী বিধবাৰ দুখত সম-
বেদনা জনাবলৈ মোক উদ্গায়। সংসাৰত শ শ ছোৱালীৰ
কপালৰ ফোট মচা গৈছে আৰু শ শ পুৰুষৰ পত্নী বিয়োগো
ঘটিছে। তথাপি বাসন্তীৰ বিয়োগত মোৰ মনৰ যি অৱস্থা
হৈছে তাৰ পৰাই এই বিধবাৰ মানসিক যত্নণা মই বেছকৈ
উপলব্ধি কৰিব পাৰোঁ। বসন্তৰ ফুল কলিটি আধা ফুলা
হওঁতেই সি লেবেলি গল। তাৰ মনৰ কল্পনা, হিয়াৰ অভূপ্ত
পিয়াহ হিয়াৰ মাজতে লয় পালে। অপূৰ্ণ সৌন্দৰ্য্যেৰে

উপৰি পৰা বুকুত কাঁইটৰ শেলে ধকা সবকাকৈ বিছিলে। কুলিৰ পঞ্চম বাগিণী শুনি এই শুকান কুঁৱাটৰে তুলাই পাৰি মেলিবনে? বিধবাব হুখত মৌৰ প্ৰাণ কান্দি উঠে। মনতে ভাবোঁ তেওঁৰ হুখ মোচন কৰিম কিন্তু আগ নাখাটো। এয়েই বোধহয় নিফল সহানুভূতি।

আগৰ দৰেই খাউন্দৰ ঘৰলৈ অহা যোৱা কৰি আছে, ঠিক আগৰ দৰেই শালগ্ৰাম পূজাও কৰিছে। কিন্তু তুলাই ভগৱানৰ উজ্জ্বল মূৰ্ত্তি আগত প্ৰতিভাত হোৱা নাই। তথাপি নিৰ্বিষ্টচিত্তে ভগৱানৰ পূজা কৰিছে। ধন-দৌলত কামনা কৰি নহয়,—সেই হতভাগিনী বিধবাজনীৰ সুখৰ নিমিত্তে, শান্তিৰ নিমিত্তে। তথাপি ভগৱান জাগ্ৰত হোৱা নাই, মুক প্ৰজ্বল কঠিন হৃদয় ভেদি আশীৰ্বাদ ওলাই পৰা নাই।

আন এদিন। পূজা কৰিবলৈ গৈ দেখে। পূজাৰ যোগাৰ নাই। ওচৰৰ চালিখনৰ তলত বিধবা বহি কান্দি আছে। মই আঁতৰপৰা মাত লগালে। “আই, পূজাৰ ধূপ-ধুনা নৈবেদ্য আদিৰ যোগাৰ—?”

ভেওঁ থিয় দিলে আৰু চকুপানী মচি কলে “কৰা নাই বাপু। কৰিয়েই বা কি হব? মানুহৰ দৰে ভগৱানো মোৰ প্ৰীতি বিৰূপ। তথাপি বলা। এতিয়াও যোগাৰ কৰি দিওঁ।” এই বুলি ভেওঁ মন্দিৰৰ ভিতৰলৈ সোমাই আহিল। যেনো কুৰ্মাৰ্গন পাৰি কোৱা-অৰ্ঘ্য সজাই লবলৈ ধৰিলে।

ভেওঁ নৈবেদ্য সাজি সাজিয়েই কৈ গল “বাপু, আজি দীঘল তিনি বছৰ কাল ভগৱানৰ আৰ্ছাধনা কৰিলোঁ। ফল নহল। দুঃখহাৰী ভগৱানে দ্ৰোপদীৰ দুখ মোচন কৰিলে সঁচা, কিন্তু এই পাপিনীৰ প্ৰতি এবাৰ যুৱ তুলিও নাচালে। এতিয়া দেখিছে। মোক মানুহৰহে সহায় লাগে। মোৰ আপোনাকে নাই। আই-বোপাই, ভাই-ককাই থকাহেঁতেন কিবা উপায় হলেহেঁতেন। কিন্তু সিয়ো নাই। মোৰ দশা যে কি হয়—” বিধবাৰ বুকুৰপৰা এটি হুমুনিয়াহ বাগৰি আহিল। মই ইতিমধ্যে শালগ্ৰাম মূৰ্ত্তি স্নান কৰাই চন্দন, তুলসীৰে ভূষিত কৰিছোঁ।

ভেওঁ কৈ গল “আইৰ ভিৰস্কাৰ অসহনীয় হৈছে। ইয়াৰপৰা আঁতৰিব পাৰিলে মোৰ বক্ষা, নহলে মোকো হেনো সীতাৰ দৰে বনবাস দিব, দুৰ্ভিক্ষ নৰপিশাচৰ মাজত মোক এৰি দিব।”

মই গভীৰ ভাবে উত্তৰ দিলোঁ। “বুঢ়ী আই খঙাল। ভেওঁৰ কথা বৰকৈ নধৰিব।”

মোৰ কথা শুনি ভেওঁ সাস্থনা নাপালে। ময়ো ছুলাই কথা-বতৰাত যোগ নিদি বৰলৈ আহিলোঁ।

ইয়াৰ পিছত সদায় পূজা কৰিবলৈ যাওঁ আৰু দিনে দিনে বিধবাৰ অশান্তি বঢ়াব গম পাওঁ। দেৱতাৰ পূজা-পাউলত থকা ভেওঁৰ আগৰ আস্থা যেন হাল পাবলৈ ধৰিছে।

ভেওঁৰ প্ৰকৃতিও আগভট্টক পৰীক্ষা হৈছে, এটি সংঘৰ্ষ জাৰে
গোটেই শৰীৰটোকে বেন আগুৰি পেলাইছে। মই মাজে
সময়ে কথা মোধো কিন্তু অভি হুপেৰে ভেওঁ বোক জনাৰ
“বাপু, সঁচাকৈয়ে এওঁলোকে মোক বনৰাস দিব?” মোৰো
বুকুখন আভঙ্কিত শিয়ৰি উঠে। কেবাদিনো একেবাহে এই
একেটি কথাকেই ভেওঁ যোৰ আগভ কলে। মই প্ৰতিজ্ঞা
কৰি কলে। “যদি সেয়ে হয় মই আপোনাক উদ্ধাৰ কৰিম,
আপোনাক আশ্ৰয় দিম।”

অলপ সময়ৰ কাৰণে বিধৱাই একেথৰে মোৰ মুখত।
চাই থাকিল। ভেওঁৰ মুখৰপৰা লাহে লাহে ওলাই পৰি
“ভোম্বাৰ জীৱনো কষ্টকিত্ত হব।” ভেওঁ মল্লিৰপৰা লাহে লাহে
ওলাই আহিল।

পাঁচ দিন পিছত দেখিলোঁ। শালগ্ৰাম পূজাৰ যোগ্যতা
পাণ্ডিত কৰি দিহে এজনী সৰু ছোৱালীয়ে আৰু কেতিয়াও
বুঢ়ী আৰে নিজেই। পনে পনে মোৰ ভেওঁলৈ নান্দ
পৰে। মল্লিৰটো সুন্দা সুন্দা লাগে। শালগ্ৰাম মূৰ্ত্তি
ভেনেই নিস্তেজ হৈ পৰিছে। ময়ো পূজা পাভলভ মনোনিবেশ
কৰিব পৰা নাই। হুধুনী বিধবাৰ অল্পপৰিচিত্ত দেৱতা
বিকল্প হৈ গৈছে। চকুপানীৰ অৰ্থ্য দাজি বিধৱাই আক্ৰম
অন্তৰে দেৱতাক নিজৰ জীৱন, যৌৱন দান কৰিছিল।
ভেওঁই আছিল প্ৰকৃত পূজাবিগী, মই উপলক্ষ্যহে মাত্ৰ।

তেওঁৰ অন্তৰ্ভূতভিত্তিই নিশ্চয় দেৱতাৰ মুখৰ্খনি হান হৈ
গৈছে। বিধবাৰ আত্ম-নিবেদনত দেৱতা জাগি উঠিল। তাৰ
বাবেই হয়তো মনত এই অন্তৰ্শোচনা।

বিধবাৰি খবৰ ললে। কিন্তু সঠিক গন্ত্ৰেদ নাপালে।।
কেই দিনমান পিছত জানিব পাৰিলে। তেওঁক আশ্রমলৈ
পঠাইছে, তেওঁৰ ওপৰত সন্দেহ কৰি। সেই সন্দেহৰ
জীৱন্ত কাৰণ মই নিজেই। মনতে বৰ লাজ পালে।।
এই অপমৰ্শে মোক পশুতকৈয়ো অধম কৰি তুলিলে বুলি
মনতে ভাবিলে।। হঠাৎ মনত পৰিল মন্দিৰৰ দেৱতাক
সাক্ষী কৰি কোৱা কথা। এই চিন্তাত মোৰ উদ্ধত মন
জপিয়াই উঠিল। মই মনতে প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে।—
বিধবাক উদ্ধাৰ কৰি মই অগতঃ দেখুৱাম পীড়িতাৰ প্ৰতি স্নেহ
দয়াত বাহিৰে মোৰ হিয়াত কামনাৰ লেশমাত্ৰও নাই।

সিদিনাই খাউলৰ ঘৰৰ লগত থকা সকলো সংশ্লিষ্ট
বলেৰে ছিঙি পেলালে।। অহুসঙ্কান কৰি আশ্রমৰ ঠিকনা লৈ
অৱশেষত গুৱাহাটীৰপৰা বাহিৰ হলো।।

আশ্রমত বহুতো সুৱতী আৰু বুঢ়ী আছে। ভুলিলে।
আগেয়ে হৈনো আৰু বেছি আছিল কিন্তু এতিয়া কিছুমানক
আনৰ হাতত সমৰ্পণ কৰিছে। আন কিছুমানে আত্মীয়জন
স্বৰ্গচাৰীক এওঁ উপসপন কৰিবলৈ ইচ্ছুক।

আশ্রমলৈ গৈ মোৰ ভাল লাগিল, দুখো নাছিল।

ভাল লাগিল ইয়াৰ প্ৰণালীবদ্ধ নিয়মবোৰ দেখি আৰু হৃৎ
লাগিল এই হতভাগিনীহঁতৰ কথালৈ ভাৱি। জীৱনৰ সামান্য
পদাঙ্কলনৰ হেতুকে সিহঁতৰ সবহ ভাৰ্য্যই হয়তো নিৰ্যাভন
ভুগিছে; হয়তো কেৱে কেৱে বিনা দোষতেই নিজৰ
স্বজনৰপৰা বিতাৰিত হৈ কলঙ্ক-কালিমাৰ চিনাকি দিছে।
অথচ আনাৰ সমাজত কলঙ্কিতৰ বাবেও স্থান আছে, প্ৰবন্ধকৰ
প্ৰবন্ধনাৰো বহন ক্ষেত্ৰ আছে। কেৱল কলঙ্কিতৰ পৰশত
ধূলিকণা কলুষিত হৈ উঠে, আকাশ বতাহত বিষ-বাষ্প ওপঙি
ফুৰে। লাঞ্ছিতা সেই বাবে সমাজচ্যুতা।

খাউলৰ বোৱাৰীয়েক লাঞ্ছিতা। তেওঁকেই মই দেখা
কৰিম আৰু পাবিলে তেওঁক নিৰ্যাভনৰপৰা মুক্তি দিম।
এয়ে মনত আশা। পতিভাৰ সংস্পৰ্শই মোক কলুষিত কৰিব
নোৱাৰে। মই সমাজৰ নৈতিক মানদণ্ডৰ বাহিৰত। সেই
বাবে মই তেওঁক বিচাৰি উলিয়ালোঁ। মোক দেখিবলৈ
পাই তেওঁ অৰাক হল আৰু আঁতৰতে থিয় দি থাকিল।
আগ বাঢ়ি গৈ মই মাত লগালোঁ। “আপোনাকে বিচাৰি
আহিছোঁ। আপোনাৰ প্ৰতি সকলোৱে অবিচাৰ কৰিছে।”

তেওঁ মোৰ হাত ছুখনত ধৰি বিনতি কৰিলে “বাপু,
যদি কিবা উপায়ে পাবা মোক ইয়াৰপৰা উলিয়াই দিয়া।
ইয়াত নানান বকমৰ মানুহ—সকলো অচিনাকি, সকলো পৰ;
কেৱে কাৰো হৃৎ হুৰুজে। ইয়াত থাকিলে মই মৰিম।

মই ধৰ্মৰ বোৱাৰী ধৰতে আছিলোঁ। এইবিলাকৰ লগত মই কোনোমতে মিলিষ নোৱাৰোঁ। হিন্দুস্থানী, বঙালী — কত বৰ্ণমৰ মানুহ ইয়াত আছে। সিহঁতৰ কথাকে মই বুজি নাপাওঁ। সদায় কিবা এটি অনিশ্চিত ভয়ে মোৰ অন্তৰত বাহ লৈছে। ইও এক নতুন শাস্তি। নাজানোঁ কি অপৰাধৰ কাৰণে ভগৱানে মোৰ ওপৰত এই শাস্তি বিহিছে। মোৰ একো দোষ নাই বাপু।”

তেওঁৰ কথাত মোৰ হিয়া কুমলিল, প্ৰতিজ্ঞা দৃঢ় হল। “আপোনাৰ উদ্ধাৰৰ অৰ্থে মই ইয়ালৈ আহিছোঁ। স্বয়ং ভগৱানক আগত ৰাখি মই কৈছিলোঁ আপোনাক উদ্ধাৰ কৰিম। সেই ভগৱানৰ আদেশ মূৰত লৈ মই আহিছোঁ। আপুনি মোক ভুল হুজুৰি।”

মোৰ কথাত তেওঁ আহুস্ত হ'ল। তেওঁৰ চকু-মুখত মই বেদনা লাগিব চিন দেখিবলৈ পালোঁ। তেওঁ আশ্ৰমৰ বাহিৰৰ জীৱন বিচাৰে, বন্ধনবপৰা মুক্তি বিচাৰে। ইয়াৰ কাৰণে অনাগত ভবিষ্যতৰ মাজত অন্ধৰ দৰে জপিয়াই পৰিবলৈকে তেওঁ কুঠা বোধ গকৰে।

মনেৰে তেওঁৰ সাহসৰ প্ৰশংসা কৰি মই আশ্ৰমবপৰা ওলাই আহিলোঁ। তেওঁ নিজেই আশ্ৰমবপৰা আহিবলৈ ইচ্ছা আৰু আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিছে যেতিয়া তেওঁক ভাষণ দি লৈ অহাত একো বাধা নহ'ব বুলি ধাৰণা হ'ল। কিন্তু

আমাৰ ছয়োৰো ইচ্ছাৰ মাজত এটি ছলজ্যা প্ৰাচীৰ থিয়
হলহি। আমি ছয়ো বিবাহ-বন্ধনত বদ্ধ নহলে আশ্ৰমৰ
স্বামীয়ে ভেওঁক যোন হাতত অৰ্পণ কৰিয়লৈ ইচ্ছুক নহয়।

মই বিবুদ্ধিত পৰিলোঁ। এনে এটি জটিল সমস্যাৰ
সন্মুখীন হব লাগিব যুগি মই কল্পনাকে কৰিব পৰা নাছিলোঁ।
কি কৰোঁ? দিনৰাতি একে কথাৰেই পাণ্ডুলিখোঁ, একে
কথাকেই ভাবিছোঁ। তথাপি সমাধানৰ উপায় উলিয়াব পৰা
নাই। এপিনে মুক্তিকামী বিধবাৰ ককণ অস্ত্ৰবোধ, আন
পিনে কামনাশূন্য কন্দৰ নৈতিক আদৰ্শ। এফালে জাগ্ৰত
ভগৱানৰ নামত প্ৰতিজ্ঞা, আন ফালে লোকচক্ষুত স্বাৰ্থ আৰু
লালসাৰ বিদ-বাপ। দুটা বাট, কোন বাটেৰে আগ বাঢ়িলে
আদৰ্শ অটুট থাকিব, বিধবাৰো মুক্তিলভ হব? যিমানেই
ভাবোঁ সিমানেই সমস্যা জটিলতৰ হৈ উঠে। তথাপি হুঁচুই
ভাবোঁ। মুহূৰ্ত্তৰ আগত এটি সিদ্ধান্তত উপনীত হৈ মুহূৰ্ত্তৰ
পিছতেই ভাক দলিয়াই পেলাওঁ।

আজি চাৰি দিন ভেওঁক দেখা কৰা নাই। ভেওঁ
চাপৈ ভাবিছে মই প্ৰবন্ধনা কৰা যুগি। কিন্তু যোৰ সময়
ওপৰত যি ধুমুহা বৈ গৈছে ভেওঁ ভাব সন্তোদ পাইছে জানোঁ?

পঞ্চম দিনা মন স্থিৰ কৰি আশ্ৰমত ওলালোঁ।
ভেওঁ যোৰ ওচৰলৈ লৰি আহি অতি আগ্ৰহেৰে স্মৰিলে
“মই কেতিয়া ইয়াৰপৰা ওলাব পাৰিম বাপু?”

ধীৰ, স্থিৰ ভাবে মই উত্তৰ দিলে। “আপোনাৰ আগত দুৰ্জয়্য বাধা। যদি এই বাধা আপুনি অতিক্ৰম কৰিব পাৰে তেন্তে মুক্তিলাভ সম্ভব, নহলে বন্ধন।”

তেওঁ মুখেৰে নামাতি তলমূৰটোক থাকিল—আকাশ-পাতাল ভাবিলে।

আগৰ স্মৰণেই মই স্মৰিলে। “এই বাধা পাৰ হ'বলৈ আপুনি সক্ষম হ'বনে?”

এটি ছমুনীয়াহেৰে বিধবাব বুকু ভাব হৈ গল। কণেক আগতে জিল্মিলাই থকা চকুযুগ্মি কান্দিহীন আৰু স্থিৰ হৈ পৰিল। মই মনতে ভাবিছোঁ। তুমি তেওঁৰ আগত কি ক'ম। এনেতে তেওঁ লাহেহেঁতৈ মাত লগালে “বাপু, মোৰ উদ্ধাৰৰ উপায় নাই।” তেওঁৰ চকু চল্‌চলীয়া হৈ উঠিল। “মই সকলো শুনিছোঁ। কিন্তু মোৰ যে মান, ইজ্জত গৈছে? মই যে অপৰাধৰ বোজা মূৰত লৈ আশ্রম-বাসিনী হৈছোঁ। মই যে পতিতা—?” তেওঁ হক্‌হক্‌ কৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। “মোৰ সৰু সকলোৰে ভাগ্য কৰিব—মোক ভৰিবে ঠেলিব বাপু, সকলোৰে ভৰিবে ঠেলিব।”

বিধবাৰ অশ্রুপাতত মোৰ দুখ নানাগিল। এদিন মন্দিৰৰ ভিতৰত এওঁৰ চকুগানী দেখি মোৰ হৃদয়ত শেলে বিদ্ধিছিল কিন্তু আজি বিদ্ৰোহৰ ভাবে মোৰ বুকু সৰল কৰি তুলিলে। অকল নিষ্ফল সহানুভূতি নহয়—বিধবাৰ অন্তৰৰ

এই শোকশেল বলেৰে উত্তাৰি বিদীৰ্ণ হিয়া কঁকাদনৰ
বিশল্যকৰণীৰে জোৰা লগাই দিম।

বিধবাই মোৰ পিনে মূৰ তুলি চাই কলে “যোৱা
বাপু, মই পতিতা—চিৰজীৱন পতিতা হৈয়েই কটাম।”

উত্তেজিত হৈ গঠ উত্তৰ দিলে। “আপুনি যদি পতিতা,
ময়ো পতিত। প্রকৃত পতিতৰ সংখ্যাও আমাৰ সমাজত
হাজাৰ হাজাৰ। এই পৃথিবীত এইবোৰৰ বাবে স্থান হলে
আপোনাৰ বাবে নহব কিয়?”

তেওঁ একেবাৰেই মোৰ কাষলৈ আহি কলে “কিন্তু
বাপু, মোৰ সংস্পৰ্শত তোমাৰ অকল্যাণ হব।”

মই মপৰাই উত্তৰ দিলে। “তালৈ ভবা নাই। যদি
নোৱাৰোঁ পলাম, আঁতৰলৈ পলাই যাম—হিমালয়ৰ এচুকত
নিশ্চয় আমালৈ স্থান হব।”

আবেগপূৰ্ণ হৃদয়েৰে তেওঁ কৈ উঠিল “মোৰ সন্মান
আগেয়ে গৈছে। এতিয়া শুক ঘূৰাই নাপাওঁ। সেই বাবে
বলা। বলীয়াৰ দৰে এই সমাজৰ হলাহলৰ মাজৰপৰা আঁতৰি
পলাই যাওঁ। পৃথিবীৰ বহল বুকুৰ ওপৰত আমালৈ নিশ্চয়
এডুখৰি ঠাই হব।”

পিছ দিনাখন কোনো আড়ম্বৰৰ আয়োজন নোহোৱাকৈ
আশ্ৰমৰ স্বামী আৰু কৰ্মচাৰীসকলৰ আগত আমাৰ এখনি

বিয়া হৈ গল। তাত ঢোল, খোল নাই, হোমৰ গন্ধ নাই—
আছে কৰ্ত্তাৰ আশীৰ্বাদ, নাৰায়ণ মূৰ্ত্তিৰ উপস্থিতি।

ভগৱানক সাক্ষী কৰি জাহ্নবীৰ হাতত ধৰি আশ্রমৰ-
পৰা ওলাই আহিলে।। মোৰ মনত পৰিল মন্দিৰৰ ভিতৰত
জাহ্নবীয়ে মোৰ হাতত ধৰা কথা। এয়েই বোধ হয় ভগৱানৰ
ইচ্ছা আছিল---নহলে সিদিনা জাপ্ৰত দেৱতাই চতুৰ্ভুজ মূৰ্ত্তি
ধাৰণ কৰি তুম্বাকো আঁতৰাই দিলেহেঁতেন।

ভগৱানৰ আশীষ আৰু মানৱৰ গৰিহনা মূৰত লৈ
নতুন জীৱনৰ যাত্ৰী হলে।। খুৰাই মোক আদৰি নললে,
আত্মীয়-স্বজনে দূৰতে বিদূৰ কৰিলে কাৰণ মই সমাজচ্যুত।
সেই বাবে সকলোৰে মায়া-মোহ পৰিত্যাগ কৰি থিতাপি
লৈছে।।হি এডোখৰ অচিনাকি ঠাইত, কিছুমান পিছ পৰা
মাহুহৰ মাজত। মোৰ সহায়, সম্পদ, ভাই-বন্ধু কেৱে নাই—
এই অসভ্য লোকবিন্যাসেই মোৰ ইষ্ট-মিত্ৰ, আত্মীয় স্বজন।
কেতিয়াবা সিহঁতে মোক সন্মান কৰে, সহায়ো কৰে। কিন্তু
মদ খাই বলীয়া হলে সিহঁতেই মোক শাও দিয়ে, অভ্যাচাৰ
কৰিবলৈকেও উদ্ভত হয়। তথাপি ইয়াতেই আছে। আৰু
ইহঁতৰ সহায়তেই এডোখৰ মাটি ভাঙি লৈ খেতি-বাতি
আৰম্ভ কৰিছে।। এই অভাব-অনাটনৰ মাজতো জাহ্নবীৰ
আশাবাদ দেখি মনত আশাৰ সঞ্চার হয়। কিন্তু মাজে মাজে
চোৰৰ দৰে নানা ভৱৰ সন্দেহৰ ভাববোৰে আহি মোক

বিব্রত কৰি তোলে। কেতিয়াবা মনতে ভাৰ্যে। আঁতৰি আন
ঠাইলৈ যাওঁ। এতিয়াও ভালকৈ খিতাপি নাগিব পৰা নাই।
তথাপি ছয়ো আশা কৰি আছে।—ভগৱানৰ আশীৰ্বাদ লৈ
আমাৰ মিলন যেতিয়া তেওঁৰ শুভ ইচ্ছাৰ শুভ ফল নিশ্চয়
লাভ কৰিব পাৰিম। -

